

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KAMU YATIRIM
HARCAMALARINDA VERİMLİLİĞİN BÖLGESEL
BAZDA TOPLAM VERGİ HASILATI İLE
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

Özgür Mustafa ÖMÜR

BURSA - 2020

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE KAMU YATIRIM
HARCAMALARINDA VERİMLİLİĞİN BÖLGESEL
BAZDA TOPLAM VERGİ HASILATI İLE
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

(DOKTORA TEZİ)

Özgür Mustafa ÖMÜR

Danışman:

Prof. Dr. Filiz GİRAY

BURSA – 2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı'nda 711512006 nolu Özgür Mustafa ÖMÜR'ün hazırlamış olduğu "TÜRKİYE'DE KAMU YATIRIM HARCAMALARINDA VERİMLİLİĞİN BÖLGESEL BAZDA TOPLAM VERGİ HASILATI İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ" konulu Doktora Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı 23 /01/ 2020 günü 10.30 – 12.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** (başarılı/başarısız) olduğuna **oybirliği** (oybirliği/oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Metin Erdem
Bursa Uludağ Üniv.

maltepe üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. H. Dilek Yılmazcan

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ÇINAR
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma TAŞ
Çarabkale Onsekiz Mart Üniv.

23/01/ 2020

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamalarında Verimliliğin Bölgesel Bazda Toplam Vergi Hasılatı İle Karşılaştırmalı Analizi**” başlıklı çalışmanın, bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

23.01.2020

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Özgür Mustafa ÖMÜR

Öğrenci No: 711512006

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Maliye Teorisi

Statüsü: Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 23.01.2020

Tez Başlığı / Konusu: Türkiye'de Kamu Yatırım Harcamalarında Verimliliğin Bölgesel Bazda Toplam Vergi Hasılatı İle Karşılaştırmalı Analizi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 121 sayfalık kısmına ilişkin, 16/12/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

23.01.2020

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Özgür Mustafa ÖMÜR

Öğrenci No: 711512006

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Maliye Teorisi

Statüsü: Y. Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

Prof. Dr. Filiz Gray

ÖZET

Yazar	: Özgür Mustafa ÖMÜR
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Maliye
Bilim Dalı	: Maliye Teorisi
Tezin Niteliği	: Doktora
Sayfa Sayısı	: X + 137
Mezuniyet Tarihi	: /.../ 2020
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Filiz GİRAY

TÜRKİYE'DE KAMU YATIRIM HARCAMALARINDA VERİMLİLİĞİN BÖLGESEL BAZDA TOPLAM VERGİ HASILATI İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Kamu harcamaları ekonomik sınıflandırmaya göre cari, yatırım ve transfer harcamaları olarak üç gruba ayrılır. Yapılan ulusal ve uluslararası çalışmaların çoğu, bu harcamalar içinde yatırım harcamalarının üretim ve hizmet potansiyelini daha fazla artırdığını göstermektedir. Yatırımlar sonucu üretim ve hizmet kapasitesinin artması milli gelirin ve istihdam oranlarının yükselmesine sebep olur. Kamu yatırımlarının ekonomik ve sosyal açıdan sunduğu bu olumlu etkileri, devletin vergi hasılatına ve bütçe dengesine de olumlu bir şekilde yansır.

Kamu yatırımlarının ekonomik ve sosyal açıdan olumlu etkilerini incelerken, sadece bu harcamaların miktarı üzerinden değerlendirme yapılması yeterli olmayacaktır. Yatırım harcamalarının ekonomik ve sosyal geri dönüşü bakımından etkili ve verimli alanlarda kullanılması kritik öneme sahiptir.

Bu alanda daha önce yapılan çalışmalar genellikle yatırım harcamalarının ekonomik etkinliğini ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini bölgelere veya ülkeler genelinde ölçmeye yönelik yapılmaktadır. Ancak kamu yatırımlarının vergi tahsilatına etkisi hakkında doğrudan yerli ve yabancı literatürde yeterli çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın amacı; Türkiye'de kamu yatırım harcamalarının vergi hasılatına katkısını çeşitli bölgeler itibarıyla ampirik olarak tespit etmek ve kamu yatırımlarının etkinliğinin bu alanlarda yüksek olduğu bölgelerde, hangi sektörlerle daha ağırlıklı kamu yatırım yapıldığını ortaya çıkarmaktır. Vergi tahsilatını artırıcı özelliği olan sektörler tespit edilerek yatırımlar bu alanlara yönlendirecektir. Böylece kamunun kaynaklarını daha verimli, etkin kullanılması sağlanabilecektir. Belirtilen amacı gerçekleştirmek için çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Yatırımlar	Kamu Yatırım Harcamaları	Vergi Gelirleri	Yatırımların Verimliliği
------------	--------------------------	-----------------	--------------------------

ABSTRACT			
Name and Surname	: Özgür Mustafa ÖMÜR		
University	: Bursa Uludag University		
Institution	: Social Science Institution		
Field	: Public Finance		
Branch	: Public Finance Theory		
Degree Awarded	: PhD		
Page Number	: X + 137		
Degree Date	: / / 2020		
Supervisor	: Prof. Dr. Filiz GİRAY		
ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX REVENUES OF PUBLIC INVESTMENT EXPENDITURE IN THE REGIONS IN TURKEY			
<p>According to the economic classification of public expenditures, three groups are allocated as current, investment and transfer expenditures. Most of the national and international studies show that investment spending in these expenditures has further increased the production and service potential. The increase in production and service capacity of investments leads to a rise in national income and employment rates. These positive effects of public investments on the economic and social side are positively reflected in the state's tax revenue and budget balance.</p> <p>When examining the positive economic and social impacts of public investments, it would not be enough to make an assessment based only on the amount of these expenditures. The use of investment spending in efficient and productive areas in terms of economic and social returns has critical importance.</p> <p>Previous work in this area is usually made to measure the economic efficiency of investment expenditures and the impact on economic growth in regions and countries. There is not enough domestic or foreign studies about the impact of public investments on tax collections. The goal of the study; to identify the contribution on tax revenue of public investments in various regions in Turkey as empirical and to find out sectors which are heavily publicly invested in regions where the efficiency of public investments is high in these areas. Sectors that have the feature of increasing tax collection will be determined and investments will be directed to these areas. Thus, it will be possible to use the resources of the public more efficiently and effectively. Panel data method in the study was used for to realize the stated purpose</p>			
Keywords			
Investments	Public Investment Expenditures	Tax Revenues	Efficiency of Investments

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI	i
YEMİN METNİ.....	ii
İNİTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
TABLolar	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU YATIRIM HARCAMALARINDA VERİMLİLİK VE VERGİ HASILATI

1.1. KAMU YATIRIM HARCAMALARININ GENEL DURUMU	3
1.1.1. Kamu Harcamaları İçinde Kamu Yatırım Harcamalarının Yeri.....	3
1.1.2. Kamu Yatırım Harcamaları ve Önemi	7
1.1.3. Kamu Yatırım Harcaması Türleri	11
1.1.3.1. Fiziki Alt Yapı Yatırım Harcamaları	11
1.1.3.2. Beşeri Yatırım Harcamaları	13
1.1.4. Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri.....	16
1.1.4.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik Etkileri.....	16
1.1.4.1.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Üretim	
Üzerindeki Etkileri	16
1.1.4.1.2. Kamu Yatırım Harcamalarının İstihdama Etkileri ...	18
1.1.4.1.3. Kamu Yatırım Harcamalarının Fiyat İstikrarına	
Etkileri	19
1.1.4.1.4. Kamu Yatırım Harcamalarının İhracat Gelirlerine	
Etkileri	22

1.1.4.1.5. Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik Etkileri İle İlgili Görüşler	23
1.1.4.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Sosyal Etkileri	29
1.1.5. Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Gelişme Üzerindeki Etkileri ...	31
1.2. KAMU YATIRIM HARCAMALARININ VERİMLİLİĞİ	33
1.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarında Verimliliğin Önemi	34
1.2.2. Kamu Yatırım Harcamalarında Verimliliği Etkileyen Faktörler İle İlgili Görüşler	36
1.3. KAMU YATIRIM HARCAMALARINDA VERİMLİLİĞİN VERGİ TAHSİLATI ÜZERİNE ETKİLERİ	40
1.3.1. Vergi Tahsilatı Kavramı ve Önemi	40
1.3.2. Vergi Tahsilatını Etkileyen Faktör Olarak Kamu Yatırım Harcamaları	41
1.3.2.1. Vergi Tahsilatını Etkileyen Ekonomik Faktörler	42
1.3.2.2. Kamu Yatırımlarının Sektörlerdeki Payının Vergi Gelirlerine Etkisi.....	46
1.3.2.3. Vergi Gelirlerine Etkisi Olan Faktörler İle İlgili Görüşler	47

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU YATIRIM HARCAMALARI VE VERGİ HASILATININ DURUMU

2.1. TÜRKİYE'DE KAMU YATIRIM HARCAMALARI	51
2.1.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Tarihsel Gelişimi	51
2.1.1.1. 1924 - 1960 Döneminde Kamu Yatırım Harcamaları	52
2.1.1.2. 1960 - 1980 Döneminde Kamu Yatırım Harcamaları.....	54
2.1.1.3. 1980 - 2002 Döneminde Kamu Yatırım Harcamaları.....	56
2.1.1.4. 2003 ve Sonrası Dönemde Kamu Yatırım Harcamaları.....	61
2.1.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Sektörel ve Bölgesel Dağılımı	64
2.1.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Sektörlere Göre Dağılımı	64
2.1.2.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgelere Göre Dağılımı.....	67
2.1.2.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Dağılım Göstergeleri	68

2.1.2.2.2. Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamaları İle Bölgesel Gelişme İle İlgili Görüşler.....	76
2.2. TÜRKİYE’DE VERGİ HASILATININ GENEL DURUMU	81
2.2.1. Vergi Hasılatının Büyüklüğü.....	81
2.2.2. Vergi Hasılatının Bölgelere Göre Dağılımı.....	84
2.2.3. Vergi Hasılatının Kamu Yatırım Harcamalarını Karşılama Oranı.	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KAMU YATIRIM HARCAMALARI İLE TOPLAM VERGİ HASILATININ BÖLGELER BAZINDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE HİPOTEZLERİ	90
3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	90
3.1.2. Araştırmanın Hipotezleri	91
3.2. ARAŞTIRMA VERİ, YÖNTEM VE MODELLERİ	92
3.2.1. Veri.....	92
3.2.2. Yöntem.....	92
3.2.3. Model	97
3.3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	99
3.3.1. Değişkenlerle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler	99
3.3.2. Model 1’e İlişkin Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi.....	101
3.3.3. Model 2’ye İlişkin Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi.....	108
3.3.4. Ampirik Bulguların Genel Değerlendirilmesi.....	113
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	122
ÖZGEÇMİŞ	137

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.r.	: Adı Geçen Rapor
AB	: Avrupa Birliği
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
Ed.	: Editör
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
p./pp.	: Sayfa/ Sayfalar
s./ss.	: Sayfa/ Sayfalar
S.	: Sayı
C.	: Cilt
b.	: Baskı
İİBF	: İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
v.d.	: ve diđerleri
NUTS	: Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemi
İBBS	: İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması
PİM	: Kamu Yatırım Yönetimi
ICDT	: Uluslararası Vergi ve Kalkınma Merkezi
TL	: Türk Lirası
KYH	: Kamu Yatırım Harcamaları
İHR	: İhracat
İTH	: İthalat
VG	: Vergi Gelirleri
R ²	: Açıklayıcılık derecesi

TABLolar

Tablo 1: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (1930-1960 %)	54
Tablo 2: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (1961-1980 %)	56
Tablo 3: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (1980-2003 %)	59
Tablo 4: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (2003-2017 %)	62
Tablo 5: Kamu Yatırım Harcamalarının Sektörlere Göre Dağılımı (1963-2017, %)	64
Tablo 6: Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması	69
Tablo 7: Türkiye’de Toplam Kamu Yatırımlarının Bölgelere Dağılımı (Milyon TL)	70
Tablo 8: Türkiye’de Toplam Kamu Yatırımlarının Bölgelere Dağılımı (%)	71
Tablo 9: Düzey 1 Bölgelerinde Kamu Yatırım Harcamalarının Sektörlere Göre Dağılımı (2013-2017 Yılları Ortalaması %)	75
Tablo 10: Türkiye’de 2017 Yılı Bölgelere Göre Kişi Başına Kamu Yatırım Tutarı (TL)	76
Tablo 11: Türkiye’de Toplam Vergi Gelirlerinin Genel Bütçe Gelirlerine Oranı	81
Tablo 12: Türkiye’de Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı	82
Tablo 13: OECD Ülkelerinde Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH’ye Payı (%)	83
Tablo 14: Toplam Vergi Gelirlerinin Bölgelere Göre Dağılımı 2011-2017 (Milyon TL)	84
Tablo 15: Toplam Vergi Gelirlerinin Bölgelere Göre Dağılımı 2011-2017 (%)	85
Tablo 16: Türkiye’de Bölgelere Göre Vergi Yüğü (2017)	85
Tablo 17: Türkiye’de Teşvik Uygulamaları Bakımından Bölgeler ve İller	87
Tablo 18: Türkiye’de Vergi Hasılatının Kamu Yatırım Harcamalarını Karşılama Oranı	89
Tablo 19: Araştırma Kapsamında Yer alan Bölgeler ve İller	91
Tablo 20: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	99
Tablo 21: Model 1’in Araştırma Bulguları Birinci Kısım	102
Tablo 22: Model 1’in Araştırma Bulguları İkinci Kısım	105
Tablo 23: Model 2’in Araştırma Bulguları Birinci Kısım	108
Tablo 24: Model 2’in Araştırma Bulguları İkinci Kısım	111
Tablo 25: Model 1 ve Model 2’ye Göre Bölgelerin Genel Analiz Sonuçları	114

Giriş

Gelişmekte olan ülkeler için son derece önemli olan ekonomik kalkınma, sürdürülebilir büyüme, yeni istihdam olanaklarının yaratılması ve bölgelerarası gelişme farkının azaltılması gibi makroekonomik hedeflere ulaşma yönünde kamu yatırım harcamaları oldukça önemli bir araçtır. Bu alanda yapılmış olan ulusal ve uluslararası çalışmalar da bu durumu destekler niteliktedir. Belirtilen ekonomik hedeflere ulaşmak için kamu yatırım harcamalarının verimli kullanılması oldukça önemlidir. Bölgesel şartlara göre verimli alanlarda kullanılan kamu yatırım harcamalarının ekonomide yarattığı olumlu etkilerin yanı sıra, vergi tabanının ve kapasitesinin artmasını sağlayarak vergi gelirlerine de pozitif etki yaratması beklenebilir. Böylece verimli yatırımlar devlet bütçesinde yük olmaktan çıkarak kendi kendini finanse edebilir bir yapıya dönüştürülebilir.

Geçmişten günümüze doğru devlet anlayışındaki değişimlerle beraber devletin görev ve fonksiyonlarının genişlemesi, kamu harcamalarının ve bu harcamaların finansmanı için gerekli olan gelir ihtiyacının da hızla artmasına neden olmaktadır. İhtiyaçların sınırsız fakat kaynakların sınırlı olduğu bir ortamda vatandaşlarına mali, ekonomik ve sosyal sorumlulukları olan devletlerin kamu harcamalarını ve vergi gelirlerini verimli ve ekonomik kullanması bu sorumluluklarını gerçekleştirmesi açısından oldukça önemlidir. Kamu maliyesinin iki temel alanı olan kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur. Zira vergi gelirleri çoğu devletin kamu gelirlerinin temelini oluşturmakla beraber, kamu yatırım harcamalarının vergilerle karşılanamaması sonucu devletlerin bütçelerinde açıklar meydana gelecek, bu açıkların kapatılması için başvurulacak borçlanma ve para arzı araçları ise ekonomiler üzerinde negatif etkiler yaratacaktır. Bu olumsuz gelişimin etkileneceği alanlardan biri de sürdürülebilir bir kalkınma için oldukça önemli olan beşeri ve fiziki kamu yatırım harcamalarının bütçedeki payının azalmasıdır.

Literatürde genel olarak kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri ilişkisini ölçmeye yönelik pek çalışma bulunmamaktadır. Konu ile ilgili Türkiye özelinde de oldukça az sayıda çalışma bulunmakta olup, bu çalışmalarda genellikle Türkiye genelinde araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en önemli özellik,

araştırmanın Düzey 1 bölgeleri kapsamında yapılması ve ortaya çıkan sonuçlara göre bölgelerin karşılaştırmasına imkan yaratılmasıdır. Bölgelerarasında gelişmişlik farklılığının önemli bir sorun olduğu ülkemizde bu ilişkinin belirlenmesi sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı; Türkiye’de Düzey 1 bölgelerine yapılan kamu yatırım harcamalarının vergi gelirleri üzerinde etkisinin olup olmadığını göstermektir. Düzey 1 bölgelerinden elde edilen sonuçlar ile bir taraftan bölgeler birbirleriyle karşılaştırılabilecek, diğer taraftan Türkiye genelinde çıkarımlar yapılabilecektir. Belirtilen amacın gerçekleştirilebilmesi için hazırlanan çalışma üç bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde kamu harcamaları içinde kamu yatırım harcamalarının yeri, ekonomik ve sosyal etkileri, gerek konuyla ilgili teorilere dayalı olarak gerekse ilgili literatür çalışmaları bağlamında açıklanmakta ve maliye politikaları performans göstergeleri arasında yer alan kamu yatırım harcamalarında verimliliğin vergi tahsilatı ile ilişkisi anlatılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar geçen sürede kamu yatırım harcamalarının gelişimi, sektörel ve bölgesel dağılımına yer verilip, bölgelerden toplanan vergi gelirleri ile bölgesel bazda vergi yükü hesaplanacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ülkemizde Düzey 1 kapsamındaki bölgelerde kamu yatırım harcamaları ve vergi gelirleri ilişkisinin ampirik analizi yapılmaktadır. Türkiye’de 2008 – 2017 yıllarında Düzey 1 bölgeleri kapsamında yer alan 81 ilde kamu yatırım harcamaları, vergi gelirleri ve kontrol değişkenleri olarak ihracat, ithalat verileri ilişkileri, ekonometrik model olarak panel veri yöntemiyle analiz edilecektir. Böylece panel veri analiz yöntemi kullanılarak, belirlenmiş dönem ve bölgeler dahilinde ana model kapsamında kamu yatırım harcamalarının vergi gelirleri üzerindeki muhtemel etkisi ve bu etkinin yönü belirlenebilecektir. Daha sonra elde edilen bulgular değerlendirilip öneriler sunulacaktır.

TÜRKİYE’DE KAMU YATIRIM HARCAMALARINDA VERİMLİLİĞİN BÖLGESEL BAZDA TOPLAM VERGİ HASILATI İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU YATIRIM HARCAMALARINDA VERİMLİLİK VE VERGİ HASILATI

1.1. KAMU YATIRIM HARCAMALARININ GENEL DURUMU

Çalışmanın bu kısmında öncelikle kamu yatırım harcamalarının kamu harcamaları içindeki yeri, önemi ve diğer kamu harcamalarından farkı üzerinde durulacak ve daha sonra kamu yatırım harcamalarının türlerine değinilecektir.

1.1.1. Kamu Harcamaları İçinde Kamu Yatırım Harcamalarının Yeri

Her gelişmiş toplumda, toplumun üyelerini kolektif olarak temsil edebilecek bir tür devlet teşkilatı mevcuttur. Devlet teşkilatı genellikle, geniş yetkilere sahip merkezi bir hükümet ve sınırlı yetkilere sahip bir dizi yerel yönetimlerden oluşur. Devletin yerine getirmesi gereken, zamana ve mekâna göre değişen, farklı nitelikte hem merkezi hem de yerel işlev ve görevleri vardır. Bu işlev ve görevleri yerine getirmek için devletin yapması gereken harcamalara genel anlamda kamu harcaması denir.¹

Kamu harcamalarının büyük bölümünü merkezi devlet örgütü, diğer kısmını ise yerel yönetimler ve devlet adına hizmet veren diğer bazı kuruluşlar gerçekleştirir. Bu nedenle maliye literatüründe dar anlamda ve geniş anlamda kamu harcaması kavramları

¹ Arthur C. Pigou, *A Study in Public Finance*, London: Read Books, 2006, p. 1.

tanımlanmaktadır.² Dar anlamda kamu harcamaları, günümüzde merkezi yönetimin gerçekleştirdiği harcamalar olarak ifade edilmektedir. Geniş anlamda kamu harcamaları ise, merkezi yönetim ile birlikte diğer kamu idare ve kuruluşlarının yaptığı harcamalardır. Burada sözü geçen kamu idare ve kuruluşları; Mahalli İdareler, Sosyal Sigorta Kurumları ve Kamu İktisadi Teşebbüslerdir. Bu tanım kapsamına devletin bazı durumlarda harcama yapmak yerine vergi indirim, muafiyeti ve istisnası kavramlarını içine alan vergi harcamaları da dolaylı bir biçimde kamu harcaması sayılmaktadır. Ayrıca devletin yapmış olduğu bağış ve yardımlar da geniş anlamda kamu harcaması içinde yer alır. Sonuç olarak geniş anlamda kamu harcamaları tanımı, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak devletin harcama alanlarının ve fonksiyonlarının genişlemesine bağlı olarak geliştirilmiştir.³

Kamu harcamaları 4 temel grupta sınıflandırılabilir. Bunlar; I. Bütçeye dahil edilen ve kamu kurumları tarafından doğrudan yapılan harcamalar, II. Bütçeye dahil edilmeyen, fonlar üzerinden doğrudan yapılan harcamalar, III. Devletin sahibi olduğu yada kontrol ettiği işyerleri üzerinden dolaylı yollardan yapılan harcamalar, IV. Genellikle vergi harcamaları olarak bilinen, devletin toplamaktan vazgeçtiği vergi gelirleridir. Kamu harcama analizlerinde genellikle ilk iki maddede yer alan harcamalar yer almaktadır. Bunun nedeni, devletin resmi istatistik yayınlarında genellikle bu harcamaların yer almasıdır.⁴

Taşıdığı özellikler gereği tam kamusal malların tamamını ve yarı kamusal malların da bir kısmını devletin sunması ve bunu gerçekleştirmek için harcamalar yapması gerekmektedir. Ayrıca devletin, ülke ekonomisinin istikrarını ve kalkınmasını sağlamak, gelir dağılımında adaletsizlik söz konusu olduğu durumda bunu gidermek gibi ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmek için de kamu harcamaları yapması gerekmektedir.

Bu gerekçelerden sonra kamu harcamaları, “kamu kurumlarının toplumsal ihtiyaçları karşılamak ve ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunmak amacıyla,

² İsmail Tuncer, Cihan Yüksel, “Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi”, *Kamu Ekonomisi*, ed. Abdulkadir Kökocak, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011, ss. 214-215.

³ Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, *Kamu Maliyesi*, 8. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2017, ss. 47-49.

⁴ Giuseppe Ruggeri, “Public Expenditure Incidence Analysis”, *Public Expenditure Analysis*, ed. Anwar Shah, Washington: The World Bank, 2005, p. 5.

belli usullere uyarak yaptıkları parasal harcamalardır” şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımla bundan önceki tanım arasındaki fark, tanıma yeni bir unsur olarak *ekonomik ve sosyal hayata müdahale* unsurunun girmesidir. Devlet, yaptığı kamu harcamaları ile ekonomik faaliyetlerin yönünü değiştirebilir, yoğunluğunu arttırabilir veya azaltabilir. Örneğin ihracata uygulanan sübvansiyonlar, ihraç edilen ürünlerin üretimini arttırarak ihracata olumlu yansır; gübre üreticilerine sübvansiyonlar vererek gübre fiyatlarının artmasına engel olur, bu sayede çiftçilerin gübre kullanmalarını yaygınlaştırıp tarımsal üretimi arttırabilir. Devletin barajlar inşa etmesi, elektrik santralleri kurması veya bu konularda teşvikler vermesi sanayi sektöründe enerji ihtiyacının karşılanmasına sebep olur.⁵

Devletin vergileme, borçlanma, para politikası, dış politika gibi faaliyetlerinde olduğu gibi kamu harcamaları politikaları da toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarının ekonomik boyutlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Etkili kamu yönetimi ve kamu harcama politikaları özellikle gelir düzeyi düşük olan toplum üyeleri lehine sosyal adaleti ve ekonomik kalkınmayı arttırıcı etkiler yaratabilir.⁶

Kamu maliyesinin temel konularından biri olan kamu harcamaları, mali literatürde genel olarak *idari, fonksiyonel ve ekonomik* olmak üzere üç gruba ayrılır. *İdari sınıflandırmada* harcamayı yapan kurum (Başbakanlık, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi) dikkate alınır. *Fonksiyonel sınıflandırmada* ise, bu kurumların yapmış olduğu hizmet dikkate alınarak sınıflandırma yapılır. Örneğin, eğitim, sağlık, güvenlik, adalet gibi yapılan hizmete göre kamu harcamaları sınıflandırılır.

Kamu harcamaları *ekonomik sınıflandırmaya* göre genelde iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar; mal ve hizmet satın alımına yönelik cari ve yatırım harcamaları (reel harcamalar) ile karşılıksız yapılan transfer harcamaları şeklindedir. Cari harcamalar, kamuda çalışanların hizmetlerine karşılık yapılan ödemeleri ve kamu kuruluşları tarafından yapılan mal ve hizmet alımları ile küçük bakım ve onarım giderlerini içeren, faydası kısa süreli ve her yıl tekrarlanan harcamalardır. Transfer harcamaları ise, devletin karşılıksız hibe şeklinde yaptığı ödemeler ve kamu borç faiz

⁵ İsmail Türk, *Kamu Maliyesi*, 7. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2008, s. 31.

⁶ Ruggeri, a.g.e., pp. 2-5.

ödemelerini içerir.⁷ Transfer harcamaları kişilere sosyal amaçlı yapılan transferler ve işletmelere iktisadi amaçlı yapılan transferler şeklinde ikiye ayrılır. Kişilere yapılan transferler doğrudan ve dolaylı transfer olmak üzere iki gruba ayrılır. Devletin kişilere direk yaptığı nakit ödemeleri doğrudan transfer harcamaları grubunda yer alır. Bu transferden yararlanacak olanları tespit etmek kolaydır. Devletin 65 yaş üstü bireylere yaptığı ödemeler, çocuk bakım için ailelere yaptığı ödemeler, öğrencilere, yaşlı, dul ve yetimlere yaptığı karşılıksız ödemeler bu grup içinde yer alır. Dolaylı transfer harcamalarında ise devlet, kişilere doğrudan ödeme yapmak yerine ihtiyaç sahibi olan kişilerin ve ailelerinin yararlanması amacıyla hayır kurumları veya fonlara (işsizlik sigorta fonu gibi) ödemeler yapar. Dolaylı transferlerde tahsis daha karışıktır. Çünkü devlet ile transferden yararlanacak bireyler arasında aracı kurumlar söz konusudur. İşletmelere yapılan transferler, genellikle seçilmiş sektörlerle veya bölgelere sübvansiyon şeklinde yapılır. Doğrudan para transferi şeklinde olabileceği gibi vergi teşvikleri şeklinde de olabilir. Bu transferlerin faydalarından, desteklenen ürünlerin üreticileri yararlanabileceği gibi bu ürünlerin tüketicileri de fiyat avantajlarından faydalanarak yararlanabilir.⁸ Bu transferler, genellikle üretimi ve kalkınmayı desteklemek amacıyla yapılır. Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, yatırımların ve ihracatın özendirilmesi için firmalara verilen parasal teşvikler bu grupta yer almaktadır.⁹

Kamu yatırım harcamaları; uzun dönemli yatırımlara yönelik okullar, hastaneler, kamu konutları ve diğer sosyal altyapılar gibi vatandaşlar için kilit kamu hizmetlerinin sunulmasını destekleyen inşaa hizmetlerini, ayrıca havaalanları, limanlar, karayolları gibi ulaştırma altyapı hizmetlerini ve telekomünikasyon, enerji üretimi ve iletimi gibi tesislere yönelik yapılan harcamalardır.¹⁰ Kamu yatırım harcamalarının nesiller arası etkisi diğer harcamalara göre farklıdır. Özellikle büyük alt yapı yatırımlarının etkin

⁷ Alan T. Peacock, Jack Wiseman, "The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom", *National Bureau of Economic Research*, 1961, pp. 70-92.

⁸ Anwar Shah, *Public Expenditure Analysis*, The World Bank, Public Sector Governance and Accountability Series, 2005, pp. 19-20.

⁹ Nazım Öztürk, *Kamu Ekonomisi*, 2.b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2016, s. 9.

¹⁰ IMF, *The IMF and Infrastructure Governance*.

ömrü 40 yılı aşkındır. Diğer harcamaların yarattığı fayda ise, daha sınırlı süreyi içermektedir.¹¹

Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırması yöntemiyle devletin, milli gelire olan katkısı ve bu katkının seyri konusunda bilgilere ulaşılabilir. Kamu kesiminin sahip olduğu sermaye birikiminin toplam ulusal sermaye birikimi içindeki payı da bu sınıflandırma yardımıyla hesaplanabilir. Ekonomik sınıflandırma ile belirli dönemler arasında karşılaştırmalar yapılabilir, devletin talep arttırıcı faaliyetleri sonucu enflasyonist baskıya sebep olduğu ya da devletin faaliyetlerinin piyasada durgunluk etkileri yarattığı gibi sonuçlar ortaya çıkarılabilir. Kamu harcamalarının ekonomik açıdan sınıflandırılmasının doğru bir şekilde yapılması sayesinde, bütçenin ekonomi üzerindeki etkisi de tutarlı bir şekilde tahmin edilebilir.¹² Bu nedenle bütçenin analizini yapabilmek ve makroekonomik politika hareketlerini tanımlayabilmek için kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırmasının yapılması oldukça önemlidir.

Bu çalışmada da yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırmasının taşıdığı öneme istinaden, ekonomik sınıflandırma kapsamındaki yatırım harcamaları esas alınacaktır. Öncelikle kamu yatırım harcamalarının yapıldığı kamu yatırımlarından ne anlaşıldığı ile kamu yatırımlarının ülke ve ekonomi içindeki önemi açıklanacaktır.

1.1.2. Kamu Yatırım Harcamaları ve Önemi

Öncelikle kamu yatırım harcamalarının yapıldığı kamu yatırımlarından ne anlaşılması gerektiği ve etkilerini açıklamak yararlı olacaktır.

Genel anlamda yatırım, hâlihazırda bulunan kaynakların, ileriki bir zaman içinde fayda ve kazanç elde etmek amacıyla mal ve hizmet üretimine yönelik verimli bir faaliyete tahsis edilmesidir.¹³ Başka bir ifade ile yatırım, sermayenin şu anki cari

¹¹ Pietro Toigo, Robert Woods, “Public Investment in the United Kingdom”, *OECD Journal on Budgeting*, V. 6, N. 4, 2006, p. 68.

¹² Engin Ataç, “Kamu Harcamaları ve Sınıflandırması”, *Kamu Maliyesi*, 1.b., ed. Nezh Varcan – Tufan Çakır, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 80.

¹³ Kenneth J. Arrow, *Criteria for Social Investments*, ed., J. Bowman, Readings In The Economics of Education, Unesco, Paris: 1968, pp. 869-879.

getirisinden vazgeçerek, ileri bir zamanda daha yüksek bir getiri elde etmek amacıyla, risk olarak belirli mal ve hizmetlerin üretilmesine yönelik kaynak ayrılması olarak tanımlanabilir.¹⁴

Kamu yatırımları hem sosyal olarak yararlı sonuçlar doğurabilir, hem de yatırımlarda verimlilik dikkate alınır ve bütçeleme düzgün yönetilirse finansal açıdan karlılık elde edilebilir ve yapılan yatırımların ekonomi üzerinde olumlu etkileri olabilir.¹⁵ Kamu yatırımlarından elde edilecek sosyal fayda, yatırımın finansal maliyetini aştığı durumlarda, yatırım yapılmalıdır. Bazı kamu yatırım hizmetlerinin devlete olan finansal geri dönüşü, sosyal geri dönüşünden daha düşük olabilir. Özel sektör sosyal getirileri içselleştiremediğinden bu tür yatırımları üstlenmek istemez.¹⁶

Özel sektör yatırımlarında temel amaç bireysel veya kurumsal kazanç elde etme beklentisiyken kamu kesiminde kazanç elde etmek dışında farklı amaçlar gözetilerek de yatırım yapılabilir. Örneğin kamu yatırım harcamaları devletin temel ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşabilmek için piyasayı yönlendirmek amacıyla kullandığı maliye politikası araçlarından birisidir. Kamu yatırımları temel kamu hizmetlerinin sunulmasını destekler, ülkedeki tüm vatandaşların ve firmaların ekonomik imkanlardan yararlanmalarını sağlar ve ekonomik büyümenin hızlanması için önemli bir araçtır.¹⁷ Kamu altyapı hizmetlerinin ulusal üretkenlik üzerinde potansiyel olumlu ekonomik etkileri vardır.¹⁸ Fiziki ve sosyal altyapı yatırımları sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında önemli bir araç olduğu gibi, özellikle düşük gelirli az gelişmiş ülkelerde kamu altyapı yatırımları kalkınmanın sağlanmasında temel araç olarak da görülmektedir.¹⁹

Kamu yatırımlarının ekonomik gelişme açısından birçok faydalı yönleri bulunmasına rağmen, bazı olumsuz özellikleri de söz konusudur. Bu olumsuz

¹⁴ Ali Kalem, *Türkiye'deki Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarına Etkisinin İncelenmesi*, (Uzmanlık Tezi), TC Kalkınma Bakanlığı, Yatırım Programlama, İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 2015, ss. 1-5.

¹⁵ "How to Improve Public Investment Efficiency in Ukraine?", *Institute for Economic Research and Policy Consulting in Ukraine German Advisory Group on Economic Reform*, p. 1.

¹⁶ Toigo, Woods, a.g.m., p. 65.

¹⁷ International Monetary Fund, "Making Public Investment More Efficient", June 2015, p. 2.

¹⁸ Arwiphawee Srithongrung, Kenneth A. Kriz, "From Public Infrastructure To National Economic Growth: Do Systematic Investment Practices Matter?", *International Public Management Review*, V.13, I.2, 2012, p. 19.

¹⁹ Era Dabla-Norris vd., "Investing in Public Investment: An Index of Public Investment Efficiency", *IMF Working Paper, Journal of Economic Growth*, WP/11/37, (2011), p. 3.

özelliklerin başında kamu yatırımlarında etkinlik ve verimliliğin belirlenmesi sorunu yer almaktadır. Kamu yatırımlarının esas amacı, özel yatırımlarda olduğu gibi kâr maksimizasyonu değildir. Kamu yatırımları diğer kamu hizmetlerinde olduğu gibi, toplumun tüm bireyelerine fayda sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Bu bakımdan kamu yatırımlarının etkinlik ve verimliliğini tespit etmek özel sektör yatırımlarında olduğu gibi kolay değildir. Ayrıca kamu yatırımları ülkedeki siyasi iktidarın iradesine bağlı olarak gerçekleşen yatırımlardır. Yatırımların sadece siyasi iktidarın iradesine bağlı olması yatırım kararları alınırken rasyonellikten uzaklaşılması ve bu kararların popülist yaklaşımlarla ele alınması gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu nedenlerden dolayı, kamu yatırımları ekonomik açıdan özel sektör yatırımları kadar etkin ve verimli olamayabilir. Kamu yatırımlarının faydalı özelliklerinin yanı sıra ekonomi üzerinde olumsuz etkilere de sahip olması, tarih boyunca birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalara, kamu yatırımlarının piyasadaki işleyişi bozduğu ve devletin adalet, savunma gibi temel kamu hizmetleri dışında ekonomik olarak faaliyette bulunmasının piyasada rekabet olgusunu bozarak özel yatırımları daraltacağı düşüncesi neden olmaktadır. Yani bir taraftan kamu yatırımlarının özel sektörü yönlendirdiği, teşvik ettiği ve ekonomiyi geliştirmede etkili olduğunu savunan düşünceler ile diğer tarafta kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını dışladığını savunan düşünceler vardır.²⁰

Kamu yatırım tanımına dayanarak kamu yatırım harcamaları, üretken kullanımı bir yıldan fazla süren ulaştırma, haberleşme, enerji, kamu binaları gibi fiziksel altyapıya (hard infrastructure) yapılan ve beşeri sermayenin geliştirilmesi, Ar-Ge, teknolojik destek gibi fiziki olmayan altyapıya (soft infrastructure) yapılan harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca kamu yatırım harcamaları hem doğrudan hem de dolaylı bir şekilde yapılır.²¹ Devletin doğrudan kendi yaptığı yatırımlar için harcadığı paraya doğrudan yatırım harcamaları denir. Bu durumda devlet, kaynaklarını kendi projelerini uygulamak için kullanır. Dolaylı yatırım harcamaları ise, sermaye transferleri olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle bu tür yatırımlar, devlet teşekkülleri tarafından diğer kurumlara yapılan nakit ya da aynı yatırım yardımları, vergi teşvikleri ve

²⁰ Kalem, a.g.e., ss. 109-110.

²¹ OECD, "Recommendation of the Council on Effective Public Investment Across Levels of Government", 2014, p. 4.

sübvansiyonlarıdır. Bunlar içinde vergi teşvikleri ve sübvansiyonlar, devletin maliye ve para politikaları amaçlarını gerçekleştirmek için, özel sektör yatırımlarını desteklemek üzere yaptığı kamu yatırım harcaması olarak kabul edilmektedir.²²

Genel olarak yatırım harcamalarının özellikleri aşağıdaki gibidir:²³

- Sermaye malları birikimini artırır,
- Çoğunlukla dayanıklı mallar için yapılır,
- Genellikle faydası uzun sürede kendisini gösterir,
- Tüketimden vazgeçilerek arttırıldıkları için, bir fedakârlık gerektirir,
- Üretkenliği artırır ve bu da kaynakların daha iyi kullanılması ile yeni kaynakların bulunması gibi olumlu sonuçlar doğurur.

Bu özelliklere dayanarak yatırım harcamaları, yapıldığı ülkenin belli bir dönemde sermaye stokuna net ilaveler yaratarak, daha çok üretim ve hizmet kapasitesini artırmak üzere yapılan harcamalar olarak tanımlanabilir.²⁴ Ancak, bir ülkede kamu yatırım harcamalarının aşırı yüksek seviyelere ulaşması, üretim ve hizmet kapasitesinin sürekli artacağı anlamına gelmez. Bunun temel sebebi, kamu harcamalarındaki artışın bir seviyeden sonra yozlaşmaya yol açması, dolayısıyla kaynakların etkin ve verimli kullanımını engellemesidir.²⁵ Kamu yatırım harcamalarının ekonomik ve sosyal etkisi kritik bir biçimde bu harcamaların verimliliğine bağlıdır.²⁶

Kamu yatırım harcamalarının bazı olumsuz özellikleri söz konusu olsa da, bu harcamalar vatandaşların hizmetinden ve kalitesinden uzun yıllar yararlanabileceği kamu altyapı hizmetlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Kamu altyapı hizmetlerinin ulusal üretkenlik üzerinde potansiyel olumlu ekonomik etkileri olduğu unutulmamalıdır.²⁷ Kamu yatırımları ile hem sosyal hem de ekonomik alt yapının

²² Stephen A. Marglin, “The Opportunity Costs of Public Investment”, *Quarterly Journal of Economics*, V.77, I.2, 1963, pp. 274-275: OECD, a.g.e., p. 4.

²³ Metin Erdem, Doğan Şenyüz, İsmail Tatlıoğlu, *Kamu Maliyesi*, 12. b., Bursa: Ekin Yayın, 2017, s. 76.

²⁴ John Maynard Keynes, “The General Theory of Employment, Interest, and Money”, 2003, s. 47.

²⁵ Nisfet Uzay, “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 19, 2002, s. 169.

²⁶ International Monetary Fund, “*Improving Public Investment Efficiency in The G-20*”, 2015, pp. 1-5.

²⁷ Arwiphawee Srithongrung, Kenneth A. Kriz, “From Public Infrastructure To National Economic Growth: Do Systematic Investment Practices Matter?”, *International Public Management Review*, V.13, I.2, 2012, p. 19.

sağlanması sürdürülebilir bir ekonomik gelişmenin gerçekleşebilmesi için oldukça önemlidir.²⁸

1.1.3. Kamu Yatırım Harcaması Türleri

Kamu yatırım harcamaları genel olarak incelendiğinde, sermaye yoğun fiziki altyapı harcamaları ile eğitim ve sağlık gibi insana yapılan yatırımları içeren beşeri sermaye harcamalarından oluşmaktadır.

1.1.3.1. Fiziki Altyapı Yatırım Harcamaları

Kamu fiziki altyapı yatırımları, özellikle doğrudan verimli ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesini desteklemek amacıyla yapılan doğal tekel niteliğindeki karayolu, demiryolu, havaalanı, köprü gibi ulaşım hizmetleri, enerji ve elektrik üretim ve dağıtım tesisleri, barajlar, göletler, kanalizasyon hattı, haberleşme sistemleri gibi geniş sermaye yoğunluğu gerektiren ve devlet tarafından yapılan yatırımlardır.²⁹ Ayrıca bunlar dışında, parklar, okullar, hastaneler, spor alanları, yaşlı bakım evleri, atık merkezleri gibi kamu tesisleri de sosyal fiziki altyapı yatırımları olarak ifade edilmektedir.³⁰ Bu yatırımları gerçekleştirmek için devletin yapmış olduğu harcamalara da kamu fiziki alt yapı yatırım harcamaları denilmektedir.

Hem teorik hem de ampirik çalışmalar, kamu harcamalarıyla gerçekleştirilen fiziki altyapı yatırımlarındaki gelişmelerin ekonomi üzerinde olumlu bir etki yarattığını göstermektedir.³¹

Ekonomideki ihtiyaçları karşılamaya yetecek düzeyde altyapıyı gerçekleştirmek için yapılacak olan yatırım harcamalarının; maliyetleri düşürücü, üretimi ve üretimin kalitesini artırıcı, ekonomik kalkınmayı destekleyici, kişilerin hayat standartlarını

²⁸ IMF, *The IMF and Infrastructure Governance*.

²⁹ Edward M. Gramlich, "Infrastructure Investment: A Review Essay", *Journal of Economic Literature*, V.32, I.3, 1994, p. 1177.

³⁰ Niles M. Hansen, "The Structure and Determinants of Local Public Investment Expenditures", *The Review of Economics and Statics*, V.47, N.2, 1965, p. 151.

³¹ Yu Nannan, Mi Jianing, "Public Infrastructure Investment, Economic Growth and Policy Choice: Evidence From China", *Crisis Management in the Time of Changing World*, 2012, p. 141.

yükseltici ve toplumsal refahı artırıcı yönde çok sayıda olumlu özellikleri söz konusudur. Ülke ekonomisinin gelişmişlik göstergeleri içinde kişi başına karayolu, demiryolu, hastane ve okul sayısı, enerji tüketimi gibi altyapı hizmetleri yer almaktadır. Altyapı yatırımlarının en temel özellikleri ise şunlardır:³²

Yüksek Maliyetli Yatırımlardır: İlerleyen teknolojiye paralel olarak, sürdürülebilir altyapının sağlanması çok büyük miktarlarda kaynak gerektirir.

Genellikle Kamu Kesimi Tarafından Yapılırlar: Gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun, tüm ülkelerde büyük ölçüde kamu sektörü tarafından yapılan yatırım harcamalarıdır. Bir üretim alanında, eğer firmanın üretim miktarı artarken ortalama maliyeti düşüyorsa *azalan maliyet* söz konusudur. Bu durumda piyasa şartlarında optimal kaynak kullanımını sağlamak pek mümkün değildir. Çünkü firmalar üretimi arttırıp fiyatı düşürmek yerine, üretimi kısım veya belli bir seviyede tutarak fiyatı yükseltip, kârı arttırmaya çalışır. Dolayısıyla üretim toplum için optimum olan seviyenin altında kalır. Devlet, ekonomiye müdahalede bulunarak bu tür alanlarda üretim seviyesinin toplum için optimum olan noktaya çıkmasını sağlar.³³ Özellikle elektrik, enerji, haberleşme ve ulaşım gibi altyapı yatırımları azalan maliyet koşulları gereği devlet tarafından yapılacak yatırımlar arasında yer alırlar.

Devlete Ek Gelir Elde Etme İmkânı Sağlayabilirler: Harcama yapıp yatırım tamamlandıktan sonra, hizmetin sunumu büyük ölçüde bir ücret karşılığı (Örneğin otoyol ve köprü geçiş ücreti gibi) gerçekleşir.

Özel Sektör Yatırımlarını Genelde Olumlu Etkiler: Kamu alt yapı yatırımlarının, özel yatırımları pozitif şekilde etkilediğini gösteren üç temel sebep vardır. Birincisi, kamu yatırımlarındaki bir artış çarpan etkisi yoluyla geliri dolaylı yoldan artıracaktır. Gelir artışı talebe olumlu yansıtacağından özel yatırımcılar kârlılıklarını artırma eğilimi içine girerek daha fazla yatırım yapmaya yönelecektir. İkinci sebep, devlet tarafından gerçekleştirilen ulaştırma, haberleşme, sulama gibi alt yapı yatırımları üretim maliyetlerini düşürecek, bu durum özel yatırımların kârlılığını olumlu etkileyecek ve

³² Ömür Genç, Erdal Ertuğrul, *Altyapı Yatırımlarının Finansmanı*, Türkiye Kalkınma Bankası, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, 2007, s. 2.

³³ Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, a.g.e., ss. 29-30.

özel yatırımların artmasını teşvik edecektir. Üçüncü olarak, kamu alt yapı yatırımlarının yapılması ile özel sektör ürünlerinin talebi direk artacaktır.³⁴

Gerekli alanlarda kullanılan kamu altyapı yatırım harcamaları, üretim maliyetlerinin azalmasına neden olur, böylece bu harcamalar özel sektör yatırımlarının gerçekleşmesinde önemli rol oynar. Uzun dönemde özel kesimin etkin bir şekilde çalışmasını sağlayabilmek, ekonominin dengeli bir biçimde büyümesini gerçekleştirebilmek için özellikle altyapı yatırım harcamalarının verimli ve yeterli düzeyde gerçekleştirilmesi büyük öneme sahiptir.

1.1.3.2. Beşeri Yatırım Harcamaları

Sermaye, alt yapı ve arazinin yanı sıra insan gücünün kalitesini arttırmak amacıyla, emeğe de yatırım yapmak ekonomik kalkınma ve istikrar için gereklidir. Modern teknolojilerin doğru bir şekilde kullanılması, bakımı ve onarımı ile gerektiğinde yeni teknolojilerin yaratılması için vasıflı iş gücünün varlığı oldukça önemlidir. Örneğin eğitim ve sağlık harcamalarının yanı sıra bilim ve araştırma gibi harcamalar da beşeri sermayenin değerini arttırmak için yapılan harcamalardır.³⁵ Bu harcamalar genellikle maddi mal üretimine yönelik olmadıklarından ve sermaye malları biçiminde ortaya çıkmadıklarından cari harcamalar olarak nitelendirilirler. Ancak bu harcamaların ülkenin üretim gücüne katkısı açıktır aynı zamanda etki ve faydaları aynı dönemde yok olmayıp gelecek dönemlerde de hissedilmektedir. Bu özellikleri de göz önüne alınırsa, fayda ve etkisi genellikle uzun dönemlerde hissedilen ve insana yatırım niteliğindeki cari harcamalara *yatırım carileri* veya *kalkınma carileri* adı verilmektedir.³⁶

Beşeri sermaye hakkında birçok tanımlama yapılmaktadır. Yeni ekonomik büyüme teorilerinde beşeri sermaye, bireylerin doğuştan gelen veya sonradan kazanılmış becerileri, bilgileri ve deneyimlerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) ise, beşeri

³⁴ U. Tun Wai, Chong-huey Wong, "Determinants of Private Investment in Developing Countries", *Journal of Development Studies*, V.19, 1982, p. 20.

³⁵ Alþbeta Kucharčíková, "Human Capital-Definitions and Approaches", *Human Resources Management & Ergonomics*, V.5, 2011, pp. 64-65.

³⁶ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 89.

sermayeyi, ekonomik faaliyetler ile ilgili bireylerin bilgi, beceri, yetenek ve diğer özellikleri olarak tanımlamaktadır.³⁷

Devletlerin, insanların bilim ve teknolojinin sağladığı avantajlardan yararlanmak ve katkı sağlamak için beşeri sermaye yatırımlarına gerekli kaynağı ayırması son derece önemlidir.³⁸ Kamu tarafından sağlanan mal ve hizmetlerden bazıları sunulduğu kişiye doğrudan fayda sağlarken toplumun diğer kesimine de dolaylı yoldan fayda sağlar. İkinci durum dışsallıklar veya toplum geneline yarar olarak adlandırılmaktadır. Eğitim ve sağlık gibi hizmetler olumlu dışsallık yaymaları nedeniyle de önemlidir. Devlet tarafından üstlenilen eğitim hizmeti ile öğrencilerin bireysel olarak potansiyelleri artmaktadır. Ayrıca tüm çalışanların bu şekilde üretim kapasitelerinin artması toplumun yaşam standartlarını yükseltebilir. Benzer şekilde devlet tarafından gerçekleştirilen sağlık hizmetinden yararlananlar hastalıklardan tedavi olarak, kendileri doğrudan fayda sağlamış olur. Toplumun diğer kesimi hastalığın bulaşma riskinden kurtulacak ve daha sağlıklı bir toplumda yaşayacağından, dolaylı yoldan fayda sağlamış olur.³⁹ Ayrıca, beşeri sermayenin artırılması için yapılan yatırımlar, başka toplumların da üretim kapasitesini artırma gibi olumlu dışsallıklar yaratmaktadır.⁴⁰

Beşeri sermayenin unsurlarından birisi olan eğitim için yapılan yatırımlar ile ekonomik gelişme arasında üç temel ilişki vardır. Bunlardan *birincisi* daha önce de ifade edildiği gibi, eğitime yapılan yatırımlar ile beşeri sermayenin gelişmesidir. Bunun sonucunda ülkede işgücü verimliliği artarak, daha yüksek seviyelerde ve kalitede üretim gerçekleştirilebilir. *İkinci* olarak, eğitim ekonomilerin yeniliklere daha kolay ayak uydurabilme potansiyelini artırabilir. Yeni teknolojiler, ürünler ve üretim süreci hakkındaki yeni bilgiler sadece eğitimle kullanılabilir. *Üçüncüsü* ise, ekonomik kalkınmanın artmasını sağlayan bu yeni bilgilerin başka bölgelere, kişilere ve nesillere ulaştırılması ancak eğitim ile gerçekleştirilebilir. Ekonomik kalkınma ve dış ülkelerle rekabet edebilmek için gerekli olan yeni teknolojiler, ürünler ve üretim süreçleri

³⁷ Kucharčíková, a.g.m., p. 61.

³⁸ Philip Stevens, Martin Weale, "Education and Economic Growth", *National Institute of Economic and Social Research*, London: No. 2, 2003, p. 1.

³⁹ Ruggeri, a.g.e., p. 12.

⁴⁰ Claudia Goldin, "Human Capital", *Handbook of Cliometrics*, ed. Claude Diebolt and Michael Haupt, 2014, p. 1.

hakkında gereken bilgiler sadece eğitimle kazanılabilir ve diğer nesillere aktarılabilir.⁴¹ Bu alanda yapılmış olan çalışmalara göre, ekonomik gelişmişlik seviyesinin yüksek olduğu toplumlarda, genelde eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye yatırımlarına, diğer ülkelere göre daha fazla kaynak ayrıldığı görülmektedir.⁴²

Eğitimin hem bireysel ve sosyal, hem de ekonomik faydalarının olması, bu hizmetin özel sektörle beraber devlet tarafından da üretilmesine ve kontrol edilmesine sebep olmaktadır. Eğer sosyal fayda bireysel faydadan daha fazla ise, piyasalar bu hizmetleri tek başına sunmak konusunda yetersiz olabilir. Bu yüzden devlet mutlaka eğitime yönelik gerekli harcamaları yapmalıdır.⁴³

Eğitimin yanı sıra, yeterli nitelik ve nicelikteki sağlık hizmeti de en temel insan gereksinimidir. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme farklılıklarının % 50'si, hasta sağlığına verilen önem ve düşük yaşam ömrü şeklindeki iki unsurdan kaynaklıdır. Sağlık sektörüne yapılan yatırım harcamaları sayesinde hastalıklar azaltılarak olası işgücü ve verimlilik kaybı azaltılabilir. Gelişmiş ülkeler, insan sağlığını ekonomik faaliyetler ve kalkınma için itici bir güç olarak gördüklerinden, gayri sâfi yurtiçi hâsıla (GSYH) içinde sağlık harcamalarına önemli kaynak ayırmaktadır. Beşeri sermayenin bir unsuru olan sağlık harcamalarının, ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu yönünde literatürde de bir çok ampirik çalışma bulunmaktadır.⁴⁴

⁴¹ Eric A. Hanushek, Ludger Wößmann, "Education and Economic Growth" *International Encyclopedia of Education*, V. 2, 2010, pp. 245-252.

⁴² Yousif K. Al-Yousif, "Education Expenditure and Economic Growth: Some Empirical Evidence from the GCC Countries", *Journal of Developing Areas*, V. 42, N. 1, 2008, p. 70; Selim Başar, Serkan Künü, Gürkan Bozma, "Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 2016, ss. 189-204.

⁴³ OECD, Education at a Glance 2015: OECD Indicators, *OECD Publishing*, 2015, p. 252.

⁴⁴ A.S. Bakare, Olubokun Sanmi, "Health Care Expenditure and Economic Growth in Nigeria: An Empirical Study", *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, V.2, I.2, 2011, p. 83.

1.1.4. Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Devletin görevleri ile orantılı olarak yaptığı kamu harcamalarının çeşitli ekonomik ve sosyal değişkenler üzerinde etkileri vardır. Bu durum, devletin bazı ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşabilmek için kamu harcamalarını bir araç olarak kullanabilmesine imkan sağlar.⁴⁵

Çalışmanın bu kısmında, hem teorik hem de uygulama çerçevesinde kamu yatırım harcamalarının ekonomik etkileri ve bu alanda yapılan çalışmaların yer aldığı literatür incelenecektir.

1.1.4.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik Etkileri

Kamu yatırım harcamalarının ekonomik etkileri ekonomik büyüme ve kalkınma açısından değerlendirilerek açıklanabilir. Kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine etkileri; *üretim, istihdam, fiyat istikrarı, ihracat* gibi ekonomik göstergeler çerçevesinde açıklanacaktır.

1.1.4.1.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Üretime Etkileri

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi bakımından GSYH'nin yükselmesi son derece önemlidir. GSYH'nin artması için de mal ve hizmet üretiminin artması gerekir. Üretimin artması sermayenin yeterliliğine ve yatırımların teşvik edilmesine bağlıdır.⁴⁶ Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu yatırım harcamalarının üretim kapasitesini genişletme özelliği büyük öneme sahiptir. Alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi ile hem üretim kapasitesi arttırılacak, hem de sağlanan dışsallıklar ile özel sektör yatırımları teşvik edilmiş olacaktır.⁴⁷ Beşeri sermaye yatırımlarının da sanayileşme, teknolojik devrim gibi nedenlerden dolayı son yıllarda önemi artmıştır. Bu

⁴⁵ Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, a.g.e., s. 83.

⁴⁶ Halil Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi*, 9. b., İstanbul: Beta Basımevi, 1996, s. 191.

⁴⁷ Ahmet Ulusoy, *Maliye Politikası*, 7. b., Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2013, s. 225.

yatırımların iş gücü verimliliği, üretim çıktıları ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu yapılan ampirik çalışmalarda görülmektedir.⁴⁸

Kamu yatırım harcamaları bir ekonomide sadece üretim düzeyini yükseltmez, aynı zamanda üretim potansiyelini de yükseltir. Bu özelliğinden dolayı yatırım harcamalarının sağladığı fayda geçici değil sürekli dir. Devletin alt yapı yatırımları yapması, mesleki eğitime önem vermesi ve sağlık hizmetlerini yaygınlaştırması özel sektörün üretim giderlerini düşürerek, üretim faaliyetlerini olumlu şekilde etkiler. Bu sayede ülkede üretim seviyesi sürekli ve kalıcı bir şekilde artar.⁴⁹

Bu alanda Birleşik Devletlerde 1960-2008 döneminde, kamu yatırımları ve mali etkileri hakkında yapılan çalışmada, yapısal makroekonomik modellerde, kamu sermayesinin genellikle ek bir sermaye stoku yaratarak, üretim fonksiyonunu arttırabileceği ve özel sermaye stokuna ve iş gücüne olumlu katkılar sağlayacağı tespit edilmiştir.⁵⁰

Kamu maliyesi teorisinde kamu yatırım harcamalarının üretim kapasitesini ve milli geliri arttırması *çarpan* (*çoğaltan*) ve *hızlandırıcı* mekanizması ile açıklanmaktadır.

Çarpan Etkisi

Kamu yatırım harcamaları milli gelir üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Bir ülkede yapılan kamu yatırımlarının o ülkede milli gelir seviyesini yükseltmesi, literatürde yatırımların çarpan etkisi ile olur.⁵¹ Devletin yapmış olduğu yatırım harcamaları sonucu, devletten gelir sağlayanların yapacakları harcamalar da başkaları için gelir elde etme imkanı yaratacak, böylece harcama ve gelir akımı ikinci, üçüncü vb. şekilde zincirleme olarak sürüp devam edecektir. Tüketim harcamalarında meydana gelen bu artış, tüketim mallarını satanların gelirini de artırarak, onları yeni harcama ve tasarruflara yönlendirir. Artan gelirin ne oranda tüketime ayrılacağını tüketicinin

⁴⁸ Robert J. Barro, "Inequality, Growth, and Investment", *NBER Working Paper*, No: 7038, 1999, pp. 15-16; Michael R.M. Abrigo, Sang-Hyop Lee, Donghyun Park, "Human Capital Spending, Inequality, and Growth in Middle-Income Asia", *Emerging Markets Finance & Trade*, V.54, I.6, 2018, p. 1285.

⁴⁹ Türk, a.g.e., ss. 62-91.

⁵⁰ Eric M. Leeper, Todd B. Walker, Shu-Chun S. Yang, "Government Investment and Fiscal Stimulus", *Journal of Monetary Economic*, V. 57, I. 8, 2010, pp. 1000-1012.

⁵¹ a.g.e., s. 62.

marjinal tüketim eğilimi belirler. Marjinal tüketim eğilimi ne kadar kuvvetli olursa, yatırımın artışından meydana gelen gelirin tüketime harcanan kısmı da o kadar fazla olur.⁵²

Hızlandırıcı Etkisi

Tüketim malları toplam talebindeki değişikliğin yatırım harcamaları üzerindeki etkisine, hızlandırıcı etkisi denir. Örneğin, gelirdeki bir artış, tüketim gelirin bir fonksiyonu olduğu için, tüketim mallarına olan talebi de artırır. Daha sonra bu mallardan en az talep edilen miktar kadar üretmek gerekecektir. Bu bakımdan tüketim düzeyindeki değişiklikler ile yatırım düzeyi arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Devlet tüketimleri artırarak, üretim ve yatırımları da arttırmış olur.⁵³

1.1.4.1.2. Kamu Yatırım Harcamalarının İstihdama Etkileri

Bir ülkede istihdam edilen kişi sayısının artırılabilmesinde kamu yatırım harcamalarına oldukça önemli bir rol düşmektedir. Özellikle emek yoğun olacak şekilde yapılan yatırımlar daha fazla kişiye istihdam olanağı sağlar ve bu sayede işsizlik azalır.

İşsizliği azaltmak için ekonominin içinde bulunduğu tam veya eksik istihdam durumuna göre kullanılacak kamu harcamaları farklılık göstermektedir. Eksik istihdam durumunda işsizliği azaltmak için genel olarak kamu harcamalarının artırılması etkili sonuçlar verebilir. Çünkü kamu harcamalarının artması sonucu ortaya çıkan talep artışı, yatırımları artırarak işsizliği azaltacaktır.⁵⁴ Üretim kapasitesini artırıcı özelliği diğer harcama türlerine göre daha fazla olan kamu yatırım harcamalarının eksik istihdamdaki etkisi daha fazladır.

Ekonomi tam istihdam seviyesinde dengede iken, devletin kamu harcamalarını artırması, ekonomide fiyatlar genel seviyesinin artmasına ve enflasyonun yükselmesine neden olur. Fakat üretim ve istihdam seviyesini artırma kapasitesi diğer harcama türlerine göre daha yüksek olan kamu yatırım harcamaları, toplam arzı artırıcı özelliği

⁵² Ahmet Kılıçbay, *İktisadın Prensipleri*, Ankara: Kalite Matbaası, 1976, s. 320.

⁵³ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 106.

⁵⁴ Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, a.g.e., s. 87.

olduğu için böyle dönemlerde işsizliği azaltmada devletin başvurabileceği araçlardan biridir. Gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin azaltılması bakımından özellikle alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Kamu yatırımları ile istihdam ilişkisine yönelik çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalar da teorik bilgiyi destekler niteliktedir. Kamada vd. (1998), 1950-1960 yıllar arası dönemde Japonya'nın ekonomik kalkınma aşamasında, kamu yatırım harcamalarının bölgelere dağılımı üzerinde etkili olan ekonomik kararların incelendiği çalışmada, kamu yatırım harcamaları yapıldığı bölgede talep artışı yaratarak, istihdamı olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır. Diğer taraftan arz yönlü etkileri, yerel ekonominin sanayi yapısında değişimler yaratma ve potansiyel çıktıda bir artışa yol açması şeklinde gerçekleşmiştir.⁵⁵ Estache vd. (2013), Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde kamu altyapı yatırımlarının kısa dönemde istihdam etkisi hakkında yaptıkları çalışmada, altyapı yatırımlarının istihdam yaratmada etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.⁵⁶ Kamu yatırım harcamalarının makroekonomik etkileri Abiad vd. (2015) tarafından 17 OECD ülkesi için 1985-2013 yılları verilerinden yararlanılarak araştırılmıştır. Çalışmadaki bulgulara göre, kamu yatırımları hem kısa hem uzun dönemde üretim ve toplam yatırımları olumlu etkileyerek, işsizliği azalttığı belirtilmiştir.⁵⁷

1.1.4.1.3. Kamu Yatırım Harcamalarının Fiyat İstikrarına Etkileri

Bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanması, o ekonomide enflasyon ve deflasyon gibi fiyat hareketlerindeki dalgalanmaların olumsuz sonuçlara yol açacak şekilde yüksek oranlarda olmaması anlamına gelir.

⁵⁵ Kimiyoshi Kamada, Nobuhiro Okuno, Ritsuko Futagami, "Decisions on Regional Allocation of Public Investment: The Case of Japan", *Applied Economics Letters*, V.5, I.8, 1998, p. 506.

⁵⁶ Antonio Estache, Elena Ianchovichina, Robert Bacon, Ilhem Salamon, "Short-Run Employment Effects of Infrastructure Investment", *Infrastructure and Employment Creation in the Middle East and North Africa*, 2013, p. 29.

⁵⁷ Abduld Abiad, Davide Furceri, Petia Topalova, "The Macroeconomic Effects of Public Investment: Evidence from Advanced Economies", *IMF Working Paper*, WP.15/95, 2015, pp. 1-26.

Kamu yatırım harcamalarının etkisi uzun dönemde hissedilir ve bu harcamalarda yapılacak olan kısıntıya kısa vadede fazla direnç gösterilmeyebilir.⁵⁸ Bu sebepten enflasyonla mücadelede kamu harcamaları içinde, yatırım harcamalarında kısıntıya gidilmesi düşünülebilir. Kamu yatırım harcamalarında bir azalma, kısa dönemde toplam talebi daraltacağından anti enflasyonist bir etki yaratmaktadır. Fakat bu durum, uzun dönemde üretim kapasitesinin azalmasına neden olacağından, önemli ekonomik sorunlara neden olmaktadır.⁵⁹

Deflasyon döneminde kamu yatırımları, mal ve hizmetlere olan talebi artırarak piyasayı canlandırıp ekonomideki deflasyon durumunun giderilmesi yönünde önemli etki yaratacaktır. Durgunluk döneminde kamu yatırım harcamalarının artırılması kısa dönemde toplam talebi artırıcı etki yaratırken, uzun dönemde ise, kamu yatırımlarının ekonomide üretim kapasitesini genişletici etkileri olacaktır. Durgunluk döneminde uygulanan bazı genişletici politikaların, uzun dönemde enflasyonist baskı yaratacağı düşünülürse, bu baskının arz yönüyle hafifletilmesi için bugünden üretim kapasitesinin artırılması son derece önemlidir. Ayrıca, durgunluk gelişmekte olan bir ekonomide yaşanıyorsa, kamu yatırım harcamalarının artırılması ekonomik kalkınmanın sağlanmasına da olumlu katkı sağlar. Dolayısıyla durgunlukla mücadelede kamu yatırım harcamalarının olumlu etkisi cari harcamalara göre daha fazladır.⁶⁰

Kamu yatırım harcamaları ile fiyat istikrarı arasındaki ilişkiye yönelik literatürde yer alan çalışmalar şunlardır:

Patnaik ve Joshi (1998), tarafından makroekonomik politikaların rolü hakkında Hindistan için 1980-1996 dönemi verilerine dayalı olarak yapılan çalışmada, hükümetin hem sürdürülebilir büyümeyi sağlamak hem de enflasyonla mücadele edebilmek için, özellikle verimsiz kamu harcamalarını azaltarak, kamu yatırım harcamalarını artırması önerilmiştir.⁶¹ Barro (1999), gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme ve yatırımların ekonomi üzerine etkileri hakkında birçok ülkenin 1960-1990 yılları arası dönem verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada, kamu yatırımlarındaki artışın enflasyon oranı ile

⁵⁸ Abuzer Pınar, *Maliye Politikası*, 3. b., Ankara: Naturel Yayıncılık, 2010, s. 88.

⁵⁹ Nazım Öztürk, *Kamu Maliyesi*, 2. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2015, s. 120.

⁶⁰ Mircan Tokathoğlu, Ufuk Selen, *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2017, s. 242.

⁶¹ Ila Patnaik, D.K. Joshi, "Inflation, Investment and Growth: the Role of Macroeconomic Policy in India", *Management for Asia and the Pacific*, 1998, p. 60.

ters orantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmada kamu yatırım ve kamu tüketim harcamalarının GSYH'ye oranı arasında ters orantı bir ilişki olduğu belirtilmektedir.⁶² Yine Demetriades ve Mamuneas (2000) yaptıkları çalışmada, 1972-1991 yılları arasında 12 OECD ülkesinde kamu altyapı yatırımlarının hem arz hem de talep üzerinde uzun dönemde pozitif etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir.⁶³ Akçacı ve Kocağ (2013), Türkiye'de 2006-2012 yılları arası dönemde kamu harcamalarının enflasyonist etkisi üzerine yaptıkları çalışmada, Granger nedensellik analizleri sonucuna göre, kamu sermaye harcamalarından TÜFE'ye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu sonuç kamu yatırım harcamalarının arzı azaltmayacağından enflasyona yol açmayacağı anlamına gelir.⁶⁴ Ulusoy ve Yiğit (2016), Türkiye'de 1990-2015 yılları arasında kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişki üzerine yapmış oldukları çalışmada, tek değişkenli zaman serisi analizleri sonucuna göre, toplam kamu harcamalarının ve ekonomik tasnife göre cari harcamaların enflasyon oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, ekonomik tasnife göre yatırım harcamalarının enflasyon üzerinde olumlu etkisi olduğu hakkında istatistiksel olarak güçlü veriler elde edilememiştir.⁶⁵ Van Bon (2018), kamu yatırımları, enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine 2005-2014 döneminde Vietnam için yapılan çalışmada, ülke ekonomisinde durgunluk ve yüksek işsizlik durumunda kamu yatırım harcamalarının hızlı bir şekilde arttırıldığı, ekonomide yüksek enflasyon olduğunda kamu yatırım harcamalarında hızla kesintiye gidildiği ifade edilmiştir.⁶⁶

Yapılan ampirik çalışmalarda genel teoriye göre farklı sonuçlara da ulaşıldığı görülmektedir.

⁶² Barro, a.g.e., pp. 15-16.

⁶³ Panicos Demetriades, Theofanis Mamuneas, "Intertemporal Output and Employment Effects of Public Infrastructure Capital: Evidence From 12 OECD Economies", *The Economic Journal*, V.110, I.465, 2000, p. 687.

⁶⁴ Taner Akçacı, Esra Karapınar Kocağ, "Kamu Harcamalarının Enflasyonist Etkisinin Ekonometrik Analizi", *International Journal of Social Science*, V.6, I.8, 2013, ss.1-18.

⁶⁵ Ahmet Ulusoy, Necdet Yiğit, "Türkiye'de Kamu Harcamaları Enflasyon İlişkisinin Ampirik Analizi: 1990-2015 Dönemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.12, 2016, ss.375-390.

⁶⁶ Nguyen Van Bon, "Inflation and the Public Investment: Growth Relationship in Vietnam", *Journal of Asian Business and Economic Studies*, V.25, I.1, 2018, p. 51.

1.1.4.1.4. Kamu Yatırım Harcamalarının İhracat Gelirlerine Etkileri

Kamu yatırım harcamalarının verimli alanlarda kullanılması sonucunda, ihracatçı firmaların yatırım maliyetleri hafifleyerek, ihraç ürünlerinin piyasada oluşan fiyatlarının düşmesi sağlanacaktır. Devlet tarafından yapılan kamu yatırım harcamalarının sağladığı özel sektör maliyetlerini düşürme etkisi, ihracata yönelik sektörleri fiyat rekabetinde daha avantajlı duruma getirecektir. Böylece ihracatçı firmalar daha düşük fiyatlardan mallarını ihraç etme olanağına sahip olacaklarından, bu firmaların diğer yabancı firmalarla olan rekabet güçleri artacaktır. Sonuç olarak, verimli kamu yatırım harcamalarının artması ile ülkelerin ihracat gelirleri arttırılabilecek ve dış ticaret dengelerine olumlu katkılar sağlanabilecektir.⁶⁷

Kamu harcamalarının yatırımlar yerine geri dönüşü olmayan tüketim harcamalarına yoğunlaştırılması, bütçe açıklarının ve borçlanma gereksiniminin hızla artmasına yol açabilecek bir durumdur. Bütçede açıkların artması faiz oranlarının da artmasına neden olurken, artan faiz oranları ulusal parayı dış piyasada değerli kılmakta ve bunun doğal sonucu olarak da ihracat azalarak cari açık meydana gelmektedir.⁶⁸

Kamu yatırım harcamaları ile dış ticaret dengesi veya ihracat gelirleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik ampirik çalışmalar literatürde yer almaktadır.

Mohsen (2010), Suriye’de 1980-2010 yılları arası dönemi verilerinden yararlanarak yapılan çalışmada; kamu yatırım harcamaları ile dış ticaret açığı arasında kısa dönemde çift yönlü olumlu nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.⁶⁹ Bakari (2016), 1965-2015 döneminde Mısır’da ihracat, ithalat, yurtiçi yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisi hakkında yaptığı çalışmada Granger nedensellik testi sonucuna göre, ihracat ve yurtiçi yatırımlar arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmaya göre bu sonuç, zayıf yurt içi yatırımlardan kaynaklanmaktadır.⁷⁰

⁶⁷ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s. 329.

⁶⁸ Erşan Sever, Murat Demir, “Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.2, S.1, 2007, ss. 47-63.

⁶⁹ Adel S. Mohsen, “The Relationship Between Trade Openness and Investment in Syria”, *Hyperion Economic Journal*, V.3, I.2, 2015, pp.14-23.

⁷⁰ Sayef Bakari, “The Relationship Between Export, Import, Domestic Investment and Economic Growth in Egypt: Empirical Analysis”, *Munich Personal Repec Archive*, No. 76627, 2016, p. 11.

1.1.4.1.5. Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik Etkileri İle İlgili Görüşler

Literatürde kamu yatırım harcamalarının üretim, büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisini inceleyen ulusal ve uluslararası alanda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışma örneklerine aşağıda yer verilmiştir:

Wai ve Wong (1982), gelişmekte olan ülkeler olan Yunanistan, Meksika, Tayland, Kore ve Malezya'da 1960-1975 dönemi için yapılan çalışmada, kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını pozitif yönde etkileyerek, üretimi arttıracığı sonucuna ulaşılmıştır.⁷¹ Aschauer (1989), Birleşik Devletlerde 1949-1985 yılları arası dönemde, kamu harcamalarının verimliliği üzerine yapılan çalışmada, savunma dışında kamu sermayesinin üretkenlik üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu belirtilmiştir. Söz konusu çalışmaya göre, cadde, otoyol, havalimanı, kanalizasyon, su gibi altyapı yatırımlarının üretkenliği arttırmada oldukça etkili olduğu ortaya çıkarılmıştır.⁷² Barro (1991), 1960-1985 döneminde 98 ülkeyi kapsayan çalışmasında Regression analizi sonucuna göre, toplam kamu harcamalarındaki artışın büyüme üzerinde olumlu etkisine rastlayamamış, buna rağmen kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır.⁷³ Easterly ve Rebelo'nun (1993), kalkınma seviyesi ile mali yapı arasında istatistiksel olarak güçlü bir ilişki olduğunu savunarak 1970-1988 döneminde 28 ülkeyi kapsayan çalışmada, ulaşım ve iletişim yatırımlarının ekonomik büyümeyle arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.⁷⁴ Ramirez (1994), Meksika'da 1950-1990 yılları arası dönemde, kamu ve özel yatırımlar ilişkisini bulmak üzere regresyon analizlerine Engle-Granger koenteegrasyon testi uygulayarak yaptığı çalışmada, büyük çaplı yatırımların özel sektör yatırımları üzerinde olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşmıştır.⁷⁵ Odedokun (1997), kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkilerini ölçmek amacıyla, gelişmekte olan 48 ülkenin

⁷¹ U. Tun Wai, Chong-huey Wong, "Determinants of Private Investment in Developing Countries", *Journal of Development Studies*, V.19, 1982, p. 20.

⁷² David Alan Aschauer, "Is Public Expenditure Productive?", *Journal of Monetary Economics*, V.23, I.2, 1989, pp. 177-200.

⁷³ Robert J. Barro, "Economic Growth in A Cross Section Countries", *Quarterly Journal of Economics*, V.106, N.2, 1991, pp. 407-443.

⁷⁴ William Easterly, Sergio Rebelo, "Fiscal Policy and Economic Growth: An Empirical Investigation", *NBER Discussion Paper*, 4499, 1993.

⁷⁵ Miguel D. Ramirez, "Public and Private Investment in Mexico, 1950-90: An Empirical Analysis" *Southern Economic Journal*, V.61, I.1, 1994, pp. 1-17.

1970-1990 yılları arası verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada aldığı ampirik sonuçlara göre, özellikle uzun dönemde kamu yatırımları özel yatırımları destekleyerek ekonomik büyümeye daha pozitif katkı vermektedir.⁷⁶ Ligthart (2000), Portekiz’de kamu yatırım harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi üzerine yaptığı çalışmada 1965-1995 verileri kullanılarak yapılan vektör otoregresyon analizine göre, kamu yatırımlarının ekonomik büyümenin uzun dönemde önemli bir belirleyicisi olduğu belirtilmektedir.⁷⁷ Aghion vd. (2005), 1960-2000 döneminde Amerika Birleşik Devletleri’nde ekonomik kalkınma üzerinde eğitimin etkisi hakkında yapılan çalışmada, eğitime yapılan yatırım harcamalarının ekonomik kalkınmayı ve bireylerin gelirlerini arttırdığına yönelik sonuçlar elde edilmiştir.⁷⁸ Pereira ve Andraz (2006) vektör otoregresyon kullanılarak yapılan çalışmada, Portekiz’de ulaşım altyapısına yapılan kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyümeye olumlu katkılar sağlamadığı kanıtlanmıştır.⁷⁹ Bose vd. (2007), 1970-1980 döneminde 30 ülke için yapılan çalışmada, kamu yatırım harcamalarının GSYH içindeki payının ekonomik büyümeyle anlamlı ve pozitif ilişkisinin olduğu, ancak cari harcamaların ise ekonomik büyümeyle bir ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.⁸⁰ Pazarlıoğlu ve Gürler (2007) çalışmalarında, 30 AB çekirdek üye ve aday ülkeler için telekomünikasyon alt yapı yatırım harcamalarının uzun dönemde ekonomik büyümeye olan etkisi panel veri analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bulunan sonuca göre, telekomünikasyon alt yapı yatırımlarının kişi başına reel GSYH üzerine etkisi anlamlı ve pozitifdir.⁸¹ Bakare ve Sanmi (2011) Nijerya’da 1970-2008 yılları arası dönemde yapmış oldukları çalışmada regression analizi sonucuna göre, kişi başına sağlık harcamaları kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.⁸² Warmedinger vd. (2015) Avrupa Birliğine

⁷⁶ M.O. Odedokun, “Relative Effects of Public Versus Private Investment Spending on Economic Efficiency and Growth in Developing Countries”, *Applied Economics*, V.29, I.10, 1997, pp.1325-1336.

⁷⁷ Jenny E. Ligthart, “Public Capital and Output Growth in Portugal: An Empirical Analysis”, *IMF Working Paper*, No. 00/11, 2000, pp. 2-37.

⁷⁸ Philippe Aghion, Leah Boustan, Caroline Hoxby, Jerome Vandenbussche, “The Causal Impact of Education on Economic Growth: Evidence from U.S.”, 2009.

⁷⁹ Alfredo M. Pereira, Jorge M. Andraz, “Public Investment in Transportation Infrastructures and Regional Asymmetries in Portugal”, *The Annals of Regional Science*, V. 40, I.4, 2006, pp. 803-817.

⁸⁰ Niloy Bose, M. Emranul Haque, Denise Osborn, “Public Expenditure and Economic Growth: A Disaggregated Analysis for Developing Countries”, *The Manchester School*, V.75, I.5, 2007, pp. 533-556.

⁸¹ M. Vedat Pazarlıoğlu, Özlem Kiren Gürler, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C.44, S.508, 2007, ss. 35-43.

⁸² Bakare, Sanmi, a.g.m.,pp. 83-87.

(AB) üye bazı ülkelerde, mali çarpan üzerine yapmış oldukları çalışmada, kamu yatırımlarının çarpanlarının genel olarak vergi çarpanlarından daha büyük olduğu ve ek yatırım harcamalarının vergi artışlarıyla finanse edilmesinin daha yüksek üretim çıktısına katkıda bulunacağı sonucuna varılmıştır.⁸³ Manga vd. (2015), beşeri ve fiziki sermaye yatırım harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisi üzerine 1995-2011 yılları arasında Türkiye ile “Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika” ülkelerini kapsayan, panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, söz konusu ülkelerde beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucuna göre, beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi teşvik eden önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir.⁸⁴ Mallick vd. (2016) yapmış oldukları çalışmada “Çin, Bangladeş, Hong Kong, Japonya, Hindistan, Malezya, Nepal, Pakistan, Sudi Arabistan, Filipinler, Sri Lanka, Singapur, Tayland ve Türkiye’yi” kapsayan 14 Asya ülkesinde 1973–2012 döneminde ekonomik büyüme ve eğitim harcamaları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yapılan çalışmadan alınan sonuçlara göre, belirtilen ülkelerde eğitim sektörüne yönelik yatırımların uzun dönemde ekonomik büyümenin temel belirleyicisi olduğu tespit edilmektedir.⁸⁵ Canh ve Phong (2018), Vietnam’da kamu yatırımlarının özel yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerine etkisi hakkında yapmış oldukları çalışmada, 22 ekonomik sektörden alınan veriler (1990-2016) PVAR modeli ile analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, kamu yatırımları kısa ve orta vadede çoğu ekonomik sektörde ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Ancak uzun vadede kamu yatırımlarının ekonomik büyüme üzerine hiçbir etkisi yoktur.⁸⁶

Türkiye için yapılan araştırmalar da farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Sonuçlara göre çalışmalar iki gruba ayırarak incelenebilir:

Bir grup çalışmalarda kamu yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme, kalkınma ve istihdam arasında olumlu ilişkinin olduğu belirtilmektedir:

⁸³ Thomas Warmendinger, Cristina Checherita-Westphal, Pablo Hernández de Cos, “Fiscal Multipliers and Beyond”, *ECB Occasional Paper*, No. 162, 2015.

⁸⁴ Müge Manga, Harun Bal, Neşe Algan, Ediz Kandır, “Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.24, S.1, 2015, ss. 45-60.

⁸⁵ Lingaraj Mallick, Pradeep K. Das, Kalandi C. Pradhan, “Impact of Educational Expenditure on Economic Growth in Major Asian Countries: Evidence From Econometric Analysis”, *Theoretical and Applied Economics*, V.23, N.2, 2016, pp. 173-186.

⁸⁶ Nguyen Thi Canh, Nguyen Anh Phong, “Effect of Public Investment on Private Investment and Economic Growth: Evidence From Vietnam by Economic Industries”, *Applied Economics and Finance*, V.5, N.2, 2018, pp. 95-110.

Oktayer ve Susam (2008), Türkiye’de 1970-2005 yılları arasında kamu harcamaları ile büyüme ilişkisi üzerine Neo klasik üretim fonksiyonundan türetilen modele göre ekonometrik analiz kullanarak yaptıkları çalışmada, kamu yatırım harcamalarındaki artışın toplam üretimi anlamlı bir düzeyde arttırdığı tespit edilmiştir.⁸⁷ Tan vd. (2010), Türkiye’de 1969-2003 dönemi verilerinden yararlanarak kamu yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü VAR modelleri çerçevesinde Wald test istatistiği kullanarak belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma bulgularına göre altyapı ve eğitim harcamaları ile GSYH arasında doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu, sağlık harcamaları ile GSYH arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁸⁸ Şahbaz (2014), Türkiye ve 27 AB ülkesini kapsayan çalışmada, sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme ile ilişkisi, 1991-2011 dönemi verilerinden yararlanılarak panel nedensellik ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, uzun dönemde fiziki sermaye yatırım harcamaları ve işgücünde meydana gelen artışların ekonomik büyüme üzerinde olumlu sonuçları olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, fiziki sermaye yatırımlarındaki artışın işgücü piyasasını olumlu etkileyeceği sonucuna da ulaşılmıştır.⁸⁹ Selim vd. (2014), Türkiye’de 81 il için yatırım teşvikleri ve sabit yatırımların istihdama etkisinin 2001-2012 dönemi verileri ile panel regresyon modeli kullanılarak incelendiği çalışmada, sabit yatırımların istihdam üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğu yönünde sonuçlar tespit edilmiştir.⁹⁰ Türkiye’de kamu harcamaları bileşenleri (cari, yatırım ve transfer) ile işsizlik arasındaki ilişki 1980-2013 dönemine ait zaman serileri verileri kullanılarak Kanca ve Bayrak (2015), tarafından yapılan bir çalışmada incelenmiştir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, kamu yatırım harcamalarının işsizlik oranını azaltıcı etkisi olduğu tespit edilmiştir.⁹¹ Değer ve Doğanay (2015), 1994-2013 yılları arasında farklı gelişmişlik seviyesine sahip olan ülkelerin verilerinden yararlanılarak, altyapı yatırım harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri analiz modeli ile

⁸⁷ Nagihan Oktayer, Nazan Susam, “Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.22, S.1, 2008, ss. 145-164.

⁸⁸ Bilge K. Tan, Merter Mert, Zeynel A. Özdemir, “Kamu Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Bir Bakış: Türkiye, 1969-2003”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.25, S.1, 2010, ss. 25-39.

⁸⁹ Ahmet Şahbaz, “Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.7, S.1, 2014, ss. 1-12.

⁹⁰ Sibel Selim, O. Murat Koçtürk, Pınar Eryiğit, “Türkiye’de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi”, *Ege Akademik Bakış*, C.14, S.4, 2014, ss. 661-673.

⁹¹ Osman C. Kanca, Metin Bayrak, “Kamu Harcamaları Bileşenleri İle İşsizlik Arasındaki İlişki (Türkiye Örneği)”, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 2015, ss. 55-74.

araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, enerji altyapısı tüm ülkeler için ekonomik büyümenin pozitif ve anlamlı bir belirleyicisidir. Ayrıca ulaştırma altyapısının, düşük gelirli ülkeler için ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkileri olmasına rağmen, bu etki oldukça sınırlıdır. Son olarak iletişim altyapısı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki daha çok yüksek gelirli ülkeler için anlamlı ve pozitif olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak altyapı yatırım harcamalarının, ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu, çalışmaya göre ifade edilebilir.⁹²

Bayraktutan ve Arslan (2008), Türkiye’de 1980-2006 dönemi için sabit sermaye yatırımların payı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada kullanılan ko-entegrasyon analizinden elde edilen bulgulara göre, sabit sermayenin gelişmesi uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.⁹³ Tan vd. (2010), 1969-2003 yılları arası dönemde Türkiye’yi kapsayan araştırmada Wald test istatistiği sonucuna göre, altyapı harcamaları ile GSYH arasında doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı saptanmıştır. Dolayısıyla, devletin özel sektörün gelişmesini hızlandıracak altyapıyı sağlaması, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir.⁹⁴ Altunç (2011), kamu harcamalarının ekonomik ilişkisini, 1960-2009 yılı verilerini kullanarak Türkiye için ARDL sınır testi yaklaşımı ile araştırmıştır. Kamu tüketim harcamalarının büyüme üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı, fakat kamu yatırım harcamalarının büyümeyi pozitif etkilediği bulgusu elde edilmiştir. Çalışmada kamu yatırımlarının özel yatırımları tamamlayıcı nitelikte olduğu savunulmuştur.⁹⁵ Çelik (2016), Türkiye’de 1975-2013 yılları arasında kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırımları üzerine etkisini ölçmeye yönelik yaptığı çalışmada, klasik regresyon analizi sonuçlarına göre, kısa dönemde kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁹⁶ Özpençe (2017), çalışmada kullanılan Granger

⁹² Mustafa K. Değer, Muharrem A. Doğanay “Ekonomik Büyüme Üzerinde Altyapı Yatırımlarının Etkisi: Seçilmiş Ülke Grupları İçin Panel Veri Analizleri (1994-2013)”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, C.11, S.3, 2015.

⁹³ Yusuf Bayraktutan, İbrahim Arslan, “Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ko-Entegrasyon Analizi (1980-2006)”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.10, S.14, 2008, ss. 1-12.

⁹⁴ Tan, Mert, Özdemir, a.g.m., ss. 25-39.

⁹⁵ Ömer F. Altunç, “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar”, *Yönetim ve Ekonomi*, C.18, S.2, 2011, ss.145-157.

⁹⁶ Necmettin Çelik, “Yapısal Kırımlar Altında Kamu-Özel Kesim Yatırım Harcamaları İlişkisi”, *Yönetim ve Ekonomi*, C.23, S.3, 2016, ss. 653-669.

nedensellik testi sonucuna göre, 1980-2015 yılları arasında Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi teşvik ettiği sonucuna ulaşmıştır. Fakat kamu harcamaları ilgili harcama türüne göre etki bakımından farklılık arz etmekte olup özellikle yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin çok daha fazla olumlu olacağını çalışmasında savunmaktadır.⁹⁷

Her kamu yatırım harcaması üretim ve büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratmayabilir. Hatta bazı kamu yatırım harcamaları olumsuz yönde de etkileyebilir. Nitekim yukarıda verilen çalışmaların aksine bazı çalışmalarda kamu yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme, üretim ve kalkınma arasında olumlu ilişkinin olmadığı belirtilmektedir:

Yavuz (2001), Türkiye’de 1990-2000 yılları arasında kamu yatırım harcamaları ve özel sektör yatırım harcamaları ilişkisi üzerine yapmış olduğu çalışmada, Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, kamu yatırım harcamalarının ve faiz oranının, özel sektör yatırım harcamaları üzerinde negatif etkisi olduğu belirtilmiştir. Bu sonuç, kamu yatırım harcamalarının üretimi ve özel sektör yatırımlarını dışlayıcı bir etkiye sahip olduğu hipotezini doğrular niteliktedir.⁹⁸ Kar ve Taban (2003) eş-bütünleşme yaklaşımını kullandıkları çalışmada, 1971-2000 yılları arası dönemde Türkiye’de altyapı yatırım harcamaları ile ekonomik büyümeye arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiş, sağlık harcamalarının ise ekonomik büyümeye negatif katkısının olduğu sonucunu elde etmiştir.⁹⁹ Çetin ve Ecevit (2010) 1990-2006 dönemini ve 15 OECD üye ülkesini kapsamına alan çalışmalarında Panel veri analizi sonucunda, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi saptayamamıştır.¹⁰⁰

⁹⁷ Aylin İdikut Özpençe, “Türkiye’de 1980 Sonrası Kamu Harcamaları, Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.28, 2017, ss. 31-41.

⁹⁸ Nilgün Ç. Yavuz, “Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1990-1/2000-İv)”, *Kamu-İş*, C.6, S.2, 2001, ss. 1-18.

⁹⁹ Muhsin Kar, Sami Taban, “Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.58, S.3, 2003, ss. 145-169.

¹⁰⁰ Murat Çetin, Eyyup Ecevit, “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2010, ss. 166-182.

1.1.4.2.Kamu Yatırım Harcamalarının Sosyal Etkileri

Kamu yatırım harcamalarının sosyal etkileri, gelir dağılımı etkileri açısından değerlendirilmektedir. Gelir dağılımını iyileştirmek için kullanılacak maliye politikası araçlarından biri olan, reel harcamalar içinde yer alan devletin mal ve hizmet alımına yönelik ödemeleri gibi kamu yatırım harcamalarının, alanı ve kime yönelik yapıldığının bilinmesi gerekir.

Gelir dağılımını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri devletin yapmış olduğu fiziki ve beşeri sermayenin nasıl dağıtıldığıdır. Bu tür harcamalar bireylerin ve hane halkının kazanç kapasitelerinin dağılımını zaman içinde etkileyebileceğinden gelir dağılımını düzenlemede önemli etkiye sahiptir.¹⁰¹

Kamu yatırım harcamaları üretim verimliliği ve ekonomik büyüme vasıtasıyla nesiller boyunca gelir dağılımı üzerinde doğrudan veya dolaylı etkilere sahip olmuştur.¹⁰² Kamu yatırım harcamalarının, ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu geniş kitleler tarafından kabul edilmektedir. Kamu sosyal ve fiziki altyapı yatırım harcamaları ile sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesi sağlanarak, özel sektörün gelişmesi için uygun ortam yaratılacaktır. Sürdürülebilir büyüme üretimi ve kişi başı gelir seviyesini yükselterek, yoksulluğu ve gelir dağılımında adaletsizliği düzeltmede etkili olmaktadır. Bu nedenle kamu yatırım harcamaları gelir ve servet dağılımının düzenlenmesinde kritik öneme sahiptir.¹⁰³

Türkiye’de 1980 ve özellikle 1990’lı yıllarda gelir dağılımındaki çarpıklıkların yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında, verimli yatırım harcamaları yerine verimsiz politik transfer harcamalarının önem kazanması yer almaktadır.¹⁰⁴

¹⁰¹ Ke-young Chu, Hamid R. Davoodi, Sanjeev Gupta, “Income Distribution and Tax and Government Social Spending Policies in Developing Countries”, *Working Paper*, No. 00/62, 2000, p. 10.

¹⁰² Nobuhiro Okuno, Akira Yakita, “Public Investment and Income Distribution: A Note”, *Quarterly Journal of Economics*, V.96, I.1, 1981, p. 171.

¹⁰³ Mathane Makgatho, “Public Investment and Provincial Inequality in South Africa”, 2016, p. 2: Stephen J. Turnovsky, “Economic Growth and Inequality: The Role of Public Investment”, *Journal of Economic Dynamics & Control*, N.61, 2015, p. 206.

¹⁰⁴ Mehmet Yüce, “Türkiye’de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı”, *Bilgi*, S.23, 2002, s. 32.

Bu alanda yapılan yerli ve yabancı çalışmalarda genellikle farklı sonuçlar elde edilmiştir. Alesina ve Perotti (1994), 72 ülkenin 1960-1985 dönemi verileri ile yapılan çalışmada, kamu yatırımları ile gelir eşitsizliği arasında ters orantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, kamu yatırımları büyümenin ana unsuru olduğundan, büyüme ile gelir adaletsizliği arasında da ters orantı olduğu çalışmada ileri sürülmüştür.¹⁰⁵ Kataoka (2005), Japonya’da bölgesel ekonomilerde kamu yatırımlarının etkisini incelemek amacıyla 1955-2000 dönemini içeren çalışmada, verimli kamu yatırımlarının gelir dağılımını ayarlamak ve bölgelerdeki ekonomik büyümeyi hızlandırmak için bir politika aracı olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁶ Drezgić (2011), 2000-2007 yılları arası dönemde Hırvatistan’ı kapsayan çalışmasında, kamu yatırımlarının uzun vadede sonuçlar vererek gelir eşitsizliğini dengelediğini, fakat etkisinin kısa sürdüğünü çalışmasında belirtmiştir.¹⁰⁷ Doğan vd. (2013), İran için yaptığı araştırmalarında, kamu yatırım harcamalarındaki artışın gelir dağılımını olumsuz etkilediğini belirtmektedirler. Gerekçe olarak, kamu yatırım harcamalarının verimsizliği, yanlış yatırım alanı ve sektör seçimi öne sürülmüştür.¹⁰⁸ Abrigo vd. (2018), 12 Asya ülkesinde beşeri sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme, mali denge (fiscal balance) ve gelir adaletsizliği üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yaptığı çalışmada, bu yatırımların iş gücü verimliliğini özellikle yoksul hanelerde daha olumlu etkilediğini, dolayısıyla gelir dağılımında adaleti sağlamada faydalı olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁹ Hooper vd. (2018), Amerika Birleşik Devletlerinde, özellikle karayollarına yönelik yapılan kamu altyapı yatırım harcamalarının (1976-2008 dönemi için) gelir eşitsizliğine etkisini ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada, bu harcamalardaki artışın gelir eşitsizliğini olumlu şekilde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁵ Alberto Alesina, Roberto Perotti, “Income Distribution, Political Instability and Investment”, *European Economic Review*, V.40, I.6, 1994, pp. 1203-1228.

¹⁰⁶ Mitsuhiro Kataoka, “Effect of Public Investment on the Regional Economies in Postwar Japan”, *Review of Urban & Regional Development Studies*, V.17, I.2, 2005, pp. 115-139.

¹⁰⁷ Sasa Drezgić, “Public Investments and Regional Income Convergence: Empirical Analysis of Croatian Regions”, *Social Research*, V.24, N.3, 2011, pp. 43-55.

¹⁰⁸ Ebül Doğan, Ali Shahinpour, Khadijeh Aghapour, “İran’da Gelir Dağılımı Üzerine Doğrudan Yabancı Yatırımın Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.17, S.3, 2013, ss.377-388.

¹⁰⁹ Abrigo, Lee, Park, a.g.m., pp. 1285-1303.

¹¹⁰ Emma Hooper, Sanjay Peters, Patrick A. Pintus, “The Causal Effect of Infrastructure Investments on Income Inequality: Evidence from US States”, *Working Papers*, N.1, 2018, pp. 1-36.

1.1.5.Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Gelişme Üzerindeki Etkileri

Bölgesel kalkınma politikalarının temel amaçlarından birisi, kalkınma sürecini hızlandıracak her türlü kaynağın bölgelerarasında daha adil dağılımını sağlamaktır. Böylece bölgelerarası gelir ve refah dağılımını dengelemek mümkün olacaktır. Bölgesel kalkınma politikalarının söz konusu amaca ulaşabilmek için kullandığı bazı ortak araçlar bulunmaktadır. Bu araçlardan en yaygın kullanılanlarından bir tanesi kamu yatırım harcamalarıdır.¹¹¹

Devlet ülke içinde geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak için, bu bölgelere yaptığı kamu harcamalarını artırma yolunu tercih edebilir. Böyle bir politika ile devlet, geri kalmış bölgelere daha fazla kaynak aktararak, bu bölgelerde yatırım ve üretimi arttırabilir. Bu şekilde özellikle ekonomik ve sosyal alt yapı yatırım harcamalarını geri kalmış bölgelere yönelterek, bu harcamaların etkisiyle bu bölgelerin kalkındırılmasına katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca, bu bölgelere yapılacak olan kamu yatırımları ile özel sektör yatırım maliyetlerinin azalması, özel sektör yatırımlarının da bölgeye gelmesini teşvik etmiş olur.

Son yıllarda AB ülkelerinde ve diğer birçok ülkede, hükümetler ülke içinde geri kalmış bölgelerin üretim kapasitelerini geliştirmek için özellikle altyapıya doğrudan kamu yatırım harcamaları yapmaktadır. Ayrıca bu bölgelerde eğitim programları uygulayarak ve özel sektör yatırımlarını sübvansiyonlarla destekleyerek de bölgelerin gelişmesine katkı sağlamayı hedeflemişlerdir.¹¹²

Kamu yatırım harcamalarının bölgesel dağılımı, bölge ekonomilerinin gelişimini etkilediği gibi, bu bölgelerin ulusal GSYH'den aldıkları payı da etkilemektedir. Şöyle ki, kamu yatırımlarında belirli bölgelere daha ağırlık verilmesi, o bölgelerin ekonomik olarak büyümesine katkı sağlarken, yatırımlardan daha düşük oranlarda pay alan bölgelerde ekonomik büyüme yavaşlayacak ve zaman içinde bölgelerarasındaki gelir

¹¹¹ Fehim Bakırcı, Emine D. Ekinci, Tuba Şahinoğlu, “Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.18, S.2, 2014, s.282.

¹¹² Angel de la Fuente, “Second-Best Redistribution Through Public Investment: A Characterization, An Empirical Test and An Application to the Case of Spain”, *Regional Science and Urban Economics*, V.34, I.5, 2004, p. 489.

dağılımındaki farklılık giderek açılacaktır. Bölgelerarasında kamu yatırım harcamalarının dengeli dağıtılması, bölgesel gelir farklılıklarının ortadan kalkmasına neden olabilecektir.

Kamu yatırım harcamalarının bölgesel gelişme üzerine etkisi hakkında geniş bir literatürde bulunmaktadır. Çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalar da teorik bilgileri destekler niteliktedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Kamada vd. (1998), Japonya’da 1950-1960 yıllar arası dönemde kamu yatırımlarının bölgesel gelişmeler üzerine etkisi hakkındaki çalışmalarında, kamu yatırım harcamalarının bölgesel ekonomik gelişmenin temel gereklerinden birisi olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmaya göre, daha az gelişmiş bölgelere yapılan kamu yatırım harcamaları, özel sektör yatırımlarının ve emeğin bu bölgelere gelmesine neden olmakta ve bu bölgelerin daha fazla gelire sahip olmasını sağlamaktadır.¹¹³ Zhang ve Fan (2004), kamu yatırımları ve bölgesel eşitsizlik üzerine 1978-1995 döneminde Çin Halk Cumhuriyeti için yaptıkları çalışmada panel veri analizi sonuçlarına göre, kamu yatırımlarının hangi sektöre yapılırsa yapılsın ekonomik büyümeye katkı sağladığını fakat bu katkının yatırım türüne ve bölgesel farklılıklara göre değiştiğini ileri sürmektedirler. Araştırmaya göre, az gelişmiş bölgelere yapılan tüm yatırımlar bölgesel eşitsizliği azaltırken, kıyı ve merkezi bölgelere yapılan yatırımlar bölgesel farklılıkları daha da kötüleştirir.¹¹⁴ Careera vd. (2009), İspanya ekonomisini kapsayan 1985-1995 dönemi için, kamu sermayesinin bölgesel dağılımının makroekonomik etkileri üzerine yapmış oldukları çalışmaya göre, kamu yatırım harcamaları bölgesel kalkınma eşitsizliğinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Kamu yatırımlarının bölgelere dağılımında öncelikli olarak, bölgesel farklılıklar dikkate alınmalı ve ayrıca bir bölgeye yatırım yapılırken o bölge için en verimli sektör tespit edilmelidir.¹¹⁵ Drezgic (2011), 2000-2007 döneminde Hırvatistan’da kamu yatırım harcamalarının bölge gelirlerine etkisi üzerine yapılan çalışmada ulaşılan ampirik

¹¹³ Kamada, Okuno, Futagami, a.g.m., p. 503.

¹¹⁴ Xiaobo Zhang, Shenggen Fan, “Public Investment and Regional Inequality in Rural China”, *Agricultural Economics*, V.30, I.2, 2004, pp. 89-100.

¹¹⁵ Jaime A. Carrera, María J. F. Serén, Baltasar Manzano, “Macroeconomic Effects of the Regional Allocation of Public Capital Formation”, *Regional Science and Urban Economics*, N.39, 2009, pp. 563–574.

sonuca göre, kamu yatırımları bölgesel gelir eşitsizliğini kısa dönemde dengeye getirmede etkili bir araçtır.¹¹⁶

Bölgesel gelir adaletini sağlama konusunda kamu yatırım harcamalarını devletin bir araç olarak kullanması konusuna Caminal (2004), konuya farkı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Çalışmaya göre, bölgelerarası gelir farklılığını gidermek için, kamu yatırım harcamalarının daha çok zengin bölgelere aktarılması ve daha fakir bölgelere ise doğrudan transfer harcamalarının aktarılması, dengenin sağlanması konusunda daha etkili olacağı ifade edilmiştir.¹¹⁷

1.2. KAMU YATIRIM HARCAMALARININ VERİMLİLİĞİ

Verimlilik, belli bir üretim sürecinde girdi ve çıktılar arasındaki ilişkiyi inceler. Bu kavram, bir kurumun veya işletmenin kaynaklarını faydalı bir şekilde kullanıp kullanmadığını ifade etmek için kullanılır. Bunu yapabilmek için, kullanılan kaynaklar ile sağlanan ürünler ve fayda arasında oransal bir ilişkinin kurulması gerekmektedir. Etkinlik ve verimlilik terimleri genellikle birbirinin yerine kullanılsa da etkinlik verimlilikten farklı bir kavramdır. Etkinlik sınırlı bir üretimden maksimum faydayı elde etmek demektir.¹¹⁸ Bu kavramlar birbirinden farklı olsa da aralarında bir sebep sonuç ilişkisi vardır. Etkinlik verimliliğin oluşmasına zemin hazırlar.

Kaynakların sınırlı ve insan ihtiyaçlarının sınırsız olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu durum kıt olan kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Kaynak problemi, bireyler için olduğu kadar toplumsal ihtiyaçları karşılamak zorunda olan devlet için de oldukça önemlidir. Bu nedenle, devletin elindeki kaynakları verimli bir şekilde kullanması gerekmektedir.¹¹⁹

¹¹⁶ Sasa Drezgić, a.g.m., pp. 43-55.

¹¹⁷ Ramon Caminal, "Personal Redistribution and the Regional Allocation of Public Investment", *Regional Science and Urban Economics*, V.34, I.1, 2004, p. 56.

¹¹⁸ Coelli vd., *An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis*, Second Edition, New York: Springer, 2005, p. 3.

¹¹⁹ Osman Pehlivan, *Kamu Maliyesi*, Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2016, s. 82.

1.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarında Verimliliğin Önemi

Maliye politikasının temel işlevleri olan ekonomik istikrar, adil gelir dağılımı, sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kullanılan araçların başında kamu yatırım harcamaları gelmektedir. Kamu yatırım harcamalarının bu amaçlar üzerinde belirleyici oldukları hem teorik hem de ampirik çalışmalarda görülmektedir. Bu nedenle bir ülkede kamu yatırım harcamalarının yeri ve verimliliği önem arz etmektedir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksek ekonomik büyümenin ekonomik refaha yansımını sağlayan unsurlar arasında yer alır. Kamu yatırım harcamalarının ekonomik ve sosyal gelişmeye katkıları, bu harcamalara bütçede ayrılan pay kadar, bu harcamalar sonucu oluşacak üretim, verimlilik ve vergi hasılatı artışına bağlıdır.

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi kamu harcamalarının verimliliğinin temel göstergelerindedir. Verimli alanlara yapılan harcamalar fiziksel ve beşeri sermayenin gelişmesinde önemli rol oynayarak kısa vadede bile ekonomik büyümenin artması yönünde etkili olur.¹²⁰

Kamu yatırım harcamaları verimli alanlara yapıldığı zaman, sağladığı sosyal faydanın yanı sıra, hem yatırım projeleri tamamlandıktan sonra bunların sağladığı nakit akışı (örneğin, kullanıcı ücretleri üzerinden) ile hem de ekonomik büyüme ve vergi tabanının genişlemesi sonucu kamu gelirlerinin artması ile harcamalar kendi kendisini finanse edebilir.¹²¹ Kamu yatırım harcamaları verimli ve doğru alanlarda kullanıldığı zaman, ülke ekonomilerinin üretkenliğini olumlu biçimde etkileyeceğinde, ekonomi ve bütçe açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ekonomik üretkenliğin artması GSYH'yi, istihdam oranlarını, dış ticareti ve gelir dağılımını olumlu bir şekilde etkiler. Artan gelir seviyesi de vergi tabanının genişlemesi ile devletin vergi hasılatında bir artış yaşanması sonucunu doğuracaktır. Bu durumda devlete yaptığı verimli yatırımların finansmanını, borçlanmaya gitmeden vergi hasılatındaki artış ile karşılayabilmesi imkanını yaratacaktır.

¹²⁰ Lorena Çakerri, Migena Petanaj, Oltiana Muharremi, "The Effect of Government Expenditures on Economic Growth. the Case of Albania", *European Journal of Social Sciences Education and Research*, V.1, I.2, 2014, p. 242.

¹²¹ Toigo, Woods, a.g.m., p. 66.

Verimli ve verimsiz kamu harcamalarını birbirinden ayırmak üzere kullanılması gereken ölçüler açık olmasına rağmen, uygulamada verimli ve verimsiz harcamaları birbirinden kesin olarak ayırmak zordur. Yatırım harcamaları genel olarak ekonominin üretim potansiyelini arttırdığı düşünülerek verimli harcamalar içinde yer almaktadır. Ancak bazı kamu yatırım harcamaları verimsiz sermaye transferlerini içerebileceğinden bu sınıflandırma dışında tutulması gerekebilir.¹²² Bu durum, kamu yatırım harcamalarının mali, ekonomik ve sosyal fayda sağlayıp sağlamama durumuna göre verimli ve verimsiz yatırımlar olarak ayrılabilceği anlamına gelir. Başka bir ifadeyle kamu yatırım harcamalarının mali, ekonomik ve sosyal etkisi, bu harcamaların verimli kullanılıp kullanılmadığına bağlıdır.¹²³

Kamu yatırım harcamalarında verimliliğin düşük olması gelişmekte olan ülkelerde yaygın görünen bir sorundur.¹²⁴ Kamu yatırım harcamalarının ekonomik gelişmeler üzerindeki etkilerini araştırmak için yatırımların verimli olup olmadığını incelemek gerekmektedir. Düşük gelire sahip olan birçok ülkede kamu yatırım kararlarında hatalar yapılması, kamu ve özel sektör yatırımlarından yetersiz getiriler elde edilmesine yol açmıştır. Bu yatırım kararlarındaki hataların birçok nedeni bulunmaktadır. Örneğin bu nedenler arasında bu ülkelerin bilgi ve teknik uzmanlık konusunda yetersiz olmaları yer almaktadır.¹²⁵ Kamu yatırım harcamalarının verimliliği hakkında Schwartz (2015) çalışmasında, verimsiz kamu yatırımları nedeniyle, kamu yatırımlarından sağlanacak kazancın ortalama olarak üçte birinin azaldığını belirtmektedir. Çalışmaya göre, kamu yatırımlarının verimli ve doğru alanlarda kullanılması ile bu yatırımların ekonomik çıktı üzerindeki etkisi önemli ölçüde (hatta bazı durumlarda iki katına) artacaktır.¹²⁶

Verimli alanlarda kullanılan kamu yatırım harcamaları, ekonomik gelişmeler üzerinde daha etkili olurken, bu durum vergi gelirlerinde kendiliğinden bir artış yaşanmasına neden olacaktır. Bu sayede devlet, yatırım olarak yapmış olduğu harcamaları vergi geliri olarak geri tahsil edebilecektir. Bir bölgeye yapılan yatırım

¹²² Türk, a.g.e., s. 64.

¹²³ International Monetary Fund, a.g.e., p. 15.

¹²⁴ Andrew Berg, Rafael Portillo, Shu-Chun S. Yang, Luis-Felipe Zanna, "Public Investment in Resource-Abundant Developing Countries", *IMF Economic Review*, V.61, N.1, 2013, p. 94.

¹²⁵ Era Dabla-Norris vd., a.g.m., p. 3.

¹²⁶ Gerd Schwartz, "Making Public Investment More Efficient", *Tokyo Fiscal Forum*, 2015.

harcamaları, o bölgedeki GSYH'yi, gelir dağılımını, ihracat gelirlerini ve vergi tahsilat oranlarını ne kadar olumlu etkilerse yatırımın mali, ekonomik ve sosyal verimliliği o kadar fazla olacaktır. Bu durumda, ülkelerin yatırım harcamalarına kaynak ayırması kadar, bölgesel olarak verimli olabilecek sektörleri belirleyip, bu sektörlerle daha fazla kaynak ayırması da son derece önemlidir.

1.2.2. Kamu Yatırım Harcamalarında Verimliliği Etkileyen Faktörler İle İlgili Görüşler

Bu alanda yapılan çalışmalardan da anlaşıldığı üzere, bir bölgeye veya o bölgedeki illere yapılacak kamu yatırım harcamalarında ekonomik verimliliğin sağlanabilmesi bu yatırımlardan sağlanacak milli gelir ve vergi geliri artışının yanı sıra istihdam ve dış ticaret dengesi değerlerine bağlıdır. Önemli olan bir bölgeye yapılan kamu yatırımlarının miktarı değil, bu yatırımların bölgenin vergi hasılatını, gelir seviyesini, istihdamını ve dış ticaret dengesini olumlu şekilde etkileyecek niteliğe sahip olabilmesidir.

Kamu yatırım harcamalarının verimliliğini etkileyen birçok faktör olduğu bazı yazarlar tarafından ileri sürülmektedir. Bu faktörler aşağıdaki gibidir;

Kamu yatırım harcamalarının verimliliğini etkileyen en önemli sebeplerinden birisi olarak Chakraborty ve Dabla-Norris (2011), kamu kesiminde ortaya çıkan yüksek yolsuzlukları göstermiştir. Yaptıkları çalışmada, yüksek yolsuzluğun kamu sermayesinin kalitesini düşüreceği, uzmanlaşma ve kalkınmayı olumsuz etkileyeceği ileri sürülmüştür.¹²⁷ Çalışmaya göre yolsuzlukların yüksek olduğu ülkelerde, kamu yatırım harcamaları ülkenin genel ekonomisine katkı yaratmaktan ziyade, çıkar gruplarına fayda sağlayacak ve bu durum gelir dağılımını da olumsuz etkilemiş olacaktır.

Kamu yatırım yönetimi (PIM), kamu yatırımlarının daha verimli ve etkili yönetilmesi amacıyla, hükümetlerin kamu yatırım harcamalarını yönetmesini sağlayan

¹²⁷ Shankha Chakraborty, Era Dabla-Norris, "The Quality of Public Investment", *IMF Working Paper*, No. 09/154.

birimdir.¹²⁸ Geçmişten günümüze birçok düşük gelirli ülkede kamu yatırım yönetimindeki zayıflıklar kamu ve özel yatırımlardan düşük getiriler elde edilmesine neden olmaktadır.¹²⁹ Daha güçlü kamu yatırım yönetimine sahip olan ülkeler daha öngörülebilir, güvenilir, verimli ve üretken yatırımlara sahiptir. Bu kurumların güçlendirilmesi kamu yatırımların etkinliğini üç de iki oranında arttırabilir.¹³⁰ Bu durumu destekler nitelikte Schwartz (2015) tarafından yapılan çalışmada, kamu yatırım harcamalarının verimliliğini etkileyen faktörler arasında, kamu yatırım yönetiminin güçlendirilmesi gösterilmiştir. Kamu yatırım yönetim kurumlarını güçlendirmek için gelişmekte olan ülkelerin proje uygulaması ile ilgili kurumların güçlendirilmesine odaklanması gerekmektedir. Yine söz konusu çalışmaya göre gelişmekte olan ekonomiler, mevcut sermaye bütçelerini birleştirerek ve yatırım projelerinin değerlendirilmesi, seçimi ve yönetimi için daha katı ve şeffaf mekanizmalar benimsemelidir. Ayrıca yapılacak yatırımların belirlenmesinde merkezi yönetim ve yerel yönetimler koordineli çalışarak bölgesel şartlara göre verimli sektörleri belirlemelidir. Bu şekilde kamu yatırım harcamalarının verimliliğinin artırılması, bu yatırımların ekonomi üzerindeki etkisini de arttıracaktır.¹³¹

Kamu yatırım harcamalarının verimliliği değerlendirilirken, yatırıma yapılan harcamanın ne şekilde finanse edildiği de hesaba katılmalıdır. Çünkü kamu yatırımlarının verimliliğini etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi bu yatırımların finansman kaynağıdır.¹³² Kamu yatırım harcamalarının olumlu etkisi diğer harcamaların aksine daha uzun dönemlerde de hissedildiği için, bu harcamaların maliyetinin ondan yararlanan kuşaklara yayılması adalet ilkesine göre gerekmektedir. Bu nedenle cari harcamalar, cari vergi gelirleri ile finanse edilebilirken, yatırım harcamaları cari ve gelecekteki vergi gelirleri ile finanse edilmelidir. Bir devletin kamu yatırım harcamalarının maliyetini farklı kuşaklara yaymasının en kolay yolu, bu harcamaların en azından bir kısmının borçlanma yoluyla finanse etmesidir. Bu borcun bir kısmı, daha

¹²⁸ Mark Miller, Shakira Mustapha, “Public Investment Management A Public Financial Management Introductory Guide”, *ODI Report*, November 2016, p. 8.

¹²⁹ Era Dabla-Norris vd., a.g.m., p. 3.

¹³⁰ International Monetary Fund, “Making Public Investment More Efficient”, June 2015, p. 2.

¹³¹ Schwartz, a.g.m., p. 1.

¹³² Jasper de Jong vd., “The Effect of Public Investment in Europe: A Model-Based Assessment”, *Working Paper Series*, No: 2021, 2017, p. 36.

sonra kamu yatırımlarından yararlanacak olan kuşaklar tarafından da geri ödenebilir.¹³³ Bu çalışmayı destekler şekilde Balassone ve Franco (2000) ile Kato (2002) yapmış oldukları çalışmalarda, kamu yatırımlarının faydalarının nesiller boyu devam ettiğini, kamu yatırım harcamalarından gelecek kuşakların da yararlandığını, bu sebepten yatırım harcamalarının finansmanı vergiler yerine, uzun vadeli borçlanma ile sağlayarak gelecek nesillere de aktarılması gerektiğini savunmuştur. Kamu yatırım harcamalarının sadece vergiler ile finansmanı mevcut nesiller için bir refah kaybı anlamına gelir. Gelecek nesiller ise, bu yatırımın faydasından yararlanacak olsa da finansmanına hiçbir şekilde katılmamış olacaktır.¹³⁴ Dehn (2000) çalışmasında, kamu yatırım harcamalarının iç borç kaynakları ile finansmanının, özel sektör yatırımları için gerekli olan tasarrufları düşüreceğini, böylece özel yatırımların dışlanabileceğini savunmuştur. Fakat bu etki uluslararası sermaye hareketliliğinin tam işlediği ekonomilerde kaybolmaktadır. Şöyle ki, devletin yatırımların finansmanı için iç borçlanmaya başvurması başlangıçta ülke içinde faizlerin artmasına neden olacaktır. Bu durum özel yatırım maliyetlerini arttıracak ve özel yatırımların dışlanmasına neden olacaktır. Ancak, uluslararası sermaye, faiz oranları yükseldikçe ülkeye yönelecek, bu da faiz oranlarının yeniden düşmesine neden olacaktır. Bu durum, özel yatırımların yeniden canlanmasını sağlayacaktır.¹³⁵

Kamu yatırım harcamalarının verimliliğini etkileyen faktörler üzerine Jong vd. (2017), AB ülkeleri için yapmış olduğu çalışmada elde ettiği sonuçlara göre, AB ekonomileri 1960-2013 yılları boyunca kamu sermayesi stokundaki artıştan genel olarak olumlu sonuçlar elde etmiştir. Ayrıca çalışmada elde edilen diğer bir bulgu ise, kamu yatırımlarının özel yatırımları dışlamadığı aksine desteklediği yönündedir. Yine kamu yatırım harcamalarının bir ekonominin potansiyel çıktısı ve kamu maliyesi üzerindeki uzun vadeli olumlu etkiler yaratması esas olarak, yatırımın verimliliğine ve kamu sermayesinin üretkenliğine bağlı olduğu çalışmada belirtilmektedir. Eğer bu üretkenlik oranı düşük olursa, kamu yatırım harcamalarındaki bir artış, borç görünümünün daha da

¹³³ Toigo, Woods, a.g.m., p. 68.

¹³⁴ Ryuta Ray Kato, "Government Deficit, Public Investment, and Public Capital in the Transition to an Aging Japan", *Journal of the Japanese and International Economies*, V.16, I.4, 2002, p. 464; Fabrizio Balassone, Daniele Franco, "Public Investment, the Stability Pact and the Golden Rule", *Fiscal Studies*, V.21, N.2, 2000, p. 210.

¹³⁵ Jan Dehn, "Private Investment in Developing Countries: The Effects of Commodity Shocks and Uncertainty", *Centre for the Study of African Economies*, University of Oxford, WPS/2000-11, p. 8.

kötüleşmesi ve daha az kalıcı çıktı elde edilmesiyle sonuçlanır. Bir yatırımın daha etkili olabilmesi konusunda harcamanın nasıl finanse edildiği oldukça önemlidir. Kamu yatırım harcamalarındaki artış, diğer verimsiz kamu harcamalarındaki azalış ile finanse edilirse sonuçlar daha etkili olur. Buna karşılık kamu yatırım harcamalarındaki artış özellikle emek geliri üzerinden alınan vergiler ile finanse edilirse etkinlik daha da azalacaktır. Ayrıca, AB'de bir kamu yatırımının uygulanmasında, yatırımın verimli ve üretken olmasını sağlamak için, hazırlanan yatırım projelerinin titiz bir şekilde seçilmesi ve uygulanması önerilmektedir.¹³⁶ Benzer bir şekilde Abiad vd. (2015), kamu yatırım harcamalarının makroekonomik etkileri üzerine 17 OECD ülkesini kapsayan çalışmalarında, kamu yatırımlarının verimliliğinin yapılan yatırımın finansmanı ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmaya göre, kamu yatırımları borçlanma yoluyla finanse edildiğinde, yatırımların verimliliği yükselmektedir.¹³⁷

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda genel değerlendirme yapmak gerekirse, kamu yatırım harcamalarının verimliliğinin artırılabilmesi için, öncelikle kamu kesiminde ortaya çıkabilecek yolsuzlukların önüne geçilmesi gerekir. Kamu yatırımları konusunda bilgi ve teknik uzmanlık alanında yeterli seviyelere ulaşabilmek için, kamu yatırım yönetim kurumları ve proje değerlendirme kurumlarının güçlendirilmesi gerekir. Kamu yatırım projelerinin değerlendirilmesi, seçimi ve yönetimi yapılırken adaletli, katı ve şeffaf olunması hem yatırımların daha güvenilir, üretken ve öngörülebilir olmasını sağlarken hem de yolsuzlukların önüne geçilebilmesi için etkili olacaktır. Ayrıca, kamu yatırım harcamalarının verimliliğini değerlendirirken, yapılan yatırımların ne şekilde finanse edildiği de son derece önemlidir. Yapılan kamu yatırım harcamalarının finansmanını, verimsiz kamu harcamalarında kısıntıya gidilerek gerçekleştirilmesi en etkili yöntemlerden birisidir. Ayrıca, kamu yatırımlarının faydası uzun yıllarda hissedildiği için, yapılan yatırım harcamalarının finansmanının tamamını vergiler yoluyla karşılayarak sadece o dönemde yaşayanların sırtına yüklemek yerine, bir kısmını borçlanmayla karşılayarak gelecekte bu yatırımlardan yararlanacak olan kuşaklara da yansıtmak daha adil olacaktır. Bu şekilde yatırım projelerinden sağlanan nakit akışı ile de yatırım kendi kendini finanse edebilecektir.

¹³⁶ Jong vd., a.g.m., p. 36.

¹³⁷ Abiad, Furceri, Topalova, a.g.m., p 1.

1.3. KAMU YATIRIM HARCAMALARINDA VERİMLİLİĞİN VERGİ TAHSİLATI ÜZERİNE ETKİLERİ

Çalışmanın bu kısmında öncelikle vergi tahsilatı kavramı ve vergi tahsilatının istikrarlı bir biçimde yapılmasının önemi üzerinde durulacaktır. Daha sonra vergi tahsilatını etkileyen faktörler açıklanacak ve bu alanda yapılmış çalışmalara literatür bölümünde yer verilecektir.

1.3.1. Vergi Tahsilatı Kavramı ve Önemi

Devlet tarafından, genel kamu hizmetlerinin finansmanını karşılamak amacıyla, kişisel bir hizmet karşılığı olmaksızın, toplumu oluşturan tüm gerçek ve tüzel kişilerden, kanunlara dayalı olarak, zorla tahsil edilen paralara vergi adı verilmektedir.¹³⁸ Vergi tahsilatı ise, belli bir para tutarı olarak ifade edilen vergi borcunun mükellefler veya sorumlular tarafından yasalara uygun bir şekilde devlet tarafından görevlendirilen kurumlara ödenmesi ve ödenmeyen borcun bu kurumlar tarafından cebren tahsil edilmesini kapsayan bir işlemdir.¹³⁹

Ülkelerin ekonomik ve sosyal açıdan gelişebilmesi için öncelikle gelirlerini arttırabilmesi gerekmektedir. Vergiler ülkelerin tek gelir kaynağı değildir, fakat hemen hemen her ülkenin en önemli gelir kaynağı durumundadır. Uluslararası Vergi ve Kalkınma Merkezi'nin (ICTD) en son tahminlerine göre; dünyadaki ülkelerin yaklaşık yarısında vergi gelirleri toplam kamu gelirlerinin % 80'ini oluşturmakta, hemen hemen her ülkede ise toplam kamu gelirlerinin yarısından fazlasını vergi gelirleri oluşturmaktadır.¹⁴⁰

Vergi gelirlerinin en az kayıpla tahsil edilmesi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin varlığını sürdürebilmeleri için hayati öneme sahiptir. Vergiler, dış yardımlara bağımlı ülkelerde bile merkezi hükümetin ana gelir kaynağıdır. Devletler adalet, milli güvenlik, eğitim, sağlık gibi sosyal ve kamusal ihtiyaçları karşılamaya

¹³⁸ Aykut Herekman, *Kamu Maliyesi*, Cilt: 1, Ankara: Sevinç Matbaası, 1996, s. 179.

¹³⁹ Adnan Gerçek, *Kamu Alacaklarının Tahsil Hukuku*, 5. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2017, s.11.

¹⁴⁰ Esteban Ortiz-Ospina, Max Roser, "Taxation", *Our World in Data*.

yönelik kamusal mal ve hizmetleri üretmek için vergi gelirlerine ihtiyaç duyar. Vergi tahsilatı, gelir istikrarının sağlanabilmesi açısından düzenli, zorunlu ve kanunlara dayandırılmış olmalıdır.¹⁴¹ Vergi tahsilatının istikrarlı bir şekilde yapılamaması sürdürülemez bütçe açıklarının ortaya çıkmasına ve devletin borç yükünün artmasına neden olmaktadır. Artan borç yükü, bütçede faiz giderlerinin payını arttırmakta ve eğitim, sağlık, altyapı gibi beşeri ve fiziki sermaye yatırımlarının payını düşürmektedir. Bu durum ülke ekonomisinin büyüme ve kalkınmasına olumsuz yansımaktadır.

1.3.2. Vergi Tahsilatını Etkileyen Faktör Olarak Kamu Yatırım Harcamaları

Dünya çapında ülkelerin neredeyse tamamı, ekonomilerinin gelişimi için etkili gelir sisteminin en önemli faktör olduğunu kabul etmektedir. Ülkelerin gelir kaynaklarının önemli bir bölümünü vergi gelirleri oluşturduğu için, son yıllarda vergi gelirlerini etkileyen faktörlerin analizi oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler kamu harcamaları için yeterli geliri elde etmek konusunda sıkıntı yaşadıklarından bu konu onlar için daha önemli hale gelmektedir. Zira bu ülkeler, bu sorunu çözemedikleri takdirde sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için gerekli olan hem beşeri hem de fiziki altyapı yatırımlarını daraltmayı en uygun çözüm yolu olarak görmektedir.¹⁴²

Literatürde yapılan çalışmalara göre vergi gelirlerini doğrudan ve dolaylı bir biçimde etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler; ekonomik gelişme, kişi başı gelir, enflasyon, işsizlik, dış ticaret açığı, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, yatırım yapılan sektörün yapısı gibi *ekonomik nitelikli*¹⁴³ bütçe açığı ve kamu borç yükü gibi *mali nitelikli* ve siyasi istikrar ve yolsuzluk gibi *idari nitelikli olabilmektedir*.¹⁴⁴

¹⁴¹ Tony Addison, Jörgen Levin, “The Determinants of Tax Revenue in Sub-Saharan Africa”, *Nationell Konferens I Nationalekonomi*, Stockholm, 2012, p.2: Neway Gobachew, Kenenisa Lemie Debela, Woldemicael Shibiru, “Determinants of Tax Revenue in Ethiopia”, *Economics*, V.6, N.6, 2017, p. 59.

¹⁴² Attiya Y. Javid, Umaima Arif, “Analysis of Revenue Potential and Revenue Effort in Developing Asian Countries”, *The Pakistan Development Review*, V.51, N.4, 2012, p. 365.

¹⁴³ Entela Velaj, Llambi Prendi, “Tax Revenue - The Determinant Factors- The Case of Albania”, *European Scientific Journal*, V.1, 2014, p. 526.

¹⁴⁴ Abhijit Sen Gupta, “Determinants of Tax Revenue Efforts in Developing Countries”, *IMF Working Paper*, WP/07/184, 2007, p. 4.

Bu çalışma alanı kamu yatırımları vergi tahsilatı ilişkisi olmakla birlikte, diğer faktörler her iki değişken üzerinde belirleyici unsur oldukları için bu faktörlerin de etkilerinin açıklanması yararlı olacaktır.

1.3.2.1.Vergi Tahsilatını Etkileyen Ekonomik Faktörler

Ekonomik gelişme düzeyi vergi gelirlerinin seviyesini belirleyen en önemli faktörlerden bir tanesidir. Ekonomik gelişme bir ülkede eğitim seviyesinin artması, hukuk kurullarının katı bir şekilde uygulanması, gelir seviyesinin ve kişi başı düşen gelirin artması gibi unsurlara bağlı olduğu için ekonomik gelişmenin yaşanması sonucu vergi gelirlerinin artması beklenmektedir.¹⁴⁵ Daha yüksek bir kalkınma düzeyini yansıtan kişi başı düşen gelirin, eğitim seviyesinin ve hukuk kurallarına bağlılığın artması vergi potansiyeli ve gayretini arttıracığından, ekonomik kalkınma seviyesi vergi tahsilatı üzerinde olumlu etkiye sahiptir.¹⁴⁶

Kişi başına düşen gelir, ekonominin genel gelişimi için bir göstergedir ve genellikle vergi tabanının genişlemesine yol açacağı için vergi gelirleriyle pozitif bir korelasyon göstermesi beklenmektedir. Literatürde yer alan birçok çalışma da bu durumu destekler sonuçlar vermektedir.¹⁴⁷ Fakat özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kişi başı gelirdeki artışın vergi gelirlerine yansımaları, ülkede uygulanan verginin türüne ve kayıt dışı ekonomi seviyesine göre farklı sonuçlar verebilir. Özellikle dolaylı vergilerin oranının yüksek olduğu ve kayıt dışı ekonominin yaygın olduğu ülkelerde kişi başı gelirdeki artış vergi gelirlerini genel kanının aksine her zaman olumlu şekilde etkileyemeyebilir.¹⁴⁸

Enflasyon oranı, fiyat endeksindeki artışı gösterir. Ayrıca reel faiz oranının belirlenmesi için kullanılmaktadır. Belirtilen faiz oranlarının yüksek olması durumunda, bireylerin borçlanma maliyetleri de yükselecektir ve bu nedenle genel olarak üretim ve

¹⁴⁵ Jørgen R. Lotz, Elliott R. Morss, "Measuring Tax Effort in Developing Countries", *IMF Staff Papers*, V.14, N.3, 1967, p. 481.

¹⁴⁶ Raja J. Chelliah, "Trends in Taxation in Developing Countries", *IMF Staff Papers*, V.18, N.2, 1971, p. 294.

¹⁴⁷ Gupta, a.g.m., s. 4.

¹⁴⁸ Imran Sharif Chaudhry, Farzana Munir, "Determinants of Low Tax Revenue in Pakistan", *Pakistan Journal of Social Sciences*, V.30, N.2, 2010, p. 447.

yatırımın azalmasından dolayı ekonomik daralma ve yavaşlamaya neden olur.¹⁴⁹ Enflasyonun üretim, yatırım ve tüketim üzerindeki olumsuz etkisi, konusu bu faaliyetlerle ilgili olan vergilerden tahsil edilen gelirlere de yansıtacağından, enflasyonun vergi gelirleri üzerinde olumsuz etkisi olması beklenmektedir.¹⁵⁰ Enflasyonist süreç bir yandan faiz oranlarını daha da artırarak borç kısır döngüsüne işlerlik kazandırmakta, spekülatif yatırımları artırmakta ve reel yatırımları olumsuz etkileyerek vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır. Diğer yandan bu süreç vergi gelirlerinin reel olarak değerini de düşürmektedir.¹⁵¹

Yüksek *işsizlik* oranı, bireyler için daha az gelir, daha az tüketim, daha az üretim anlamına gelir ve bu ekonomi için bir durgunluk durumu yaratır.¹⁵² Ekonomide meydana gelen bu yavaşlama vergi gelirlerine de olumsuz olarak yansımaları beklenmektedir.

Dış ticaretin de vergi gelirleri üzerinde belirleyici etkileri olduğu ifade edilebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ithalat vergileri ve gümrük vergileri gibi vergiler ile ithalat sektörünün vergi gelirlerine yarattığı katkı oldukça önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ithalat aşamasında stopaj vergilerinin de tahsil edildiği görülmektedir. Bu nedenle, ithalat sektöründeki büyüme sadece dolaylı vergilerden tahsil edilen geliri artırmakla kalmaz, aynı zamanda doğrudan vergilerden tahsil edilen geliri de artırır.¹⁵³

Döviz kurları ile vergi gelirleri arasında önemli bir ilişki söz konusudur ve bu ilişki genelde negatif yöndedir. Şöyle ki, bir ülkede döviz kurlarının artması sonucu reel para biriminin değer kaybetmesi ülkenin ithalat hacminde düşüşe yol açar. İthal edilen malların fiyatlarının artması ülkede genel bir fiyat artışı yaşanmasına neden olarak, kişisel reel gelirden bir azalma meydana getirir. Sonuç olarak bu durum yatırımlarda bir yavaşlamaya sebep olur.¹⁵⁴ Ayrıca ithalat hacminin yavaşlaması ithal edilen mallar

¹⁴⁹ Entela Velaj, Llambi Prendi, a.g.m., p. 527.

¹⁵⁰ Javid, Arif, a.g.m., p. 370.

¹⁵¹ Mehmet Sena Ekici, "Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.30, 2009, s. 204.

¹⁵² Entela Velaj, Llambi Prendi, a.g.m., p. 527.

¹⁵³ Qazi M. Ahmed, Sulaiman D. Mohammed, "Determinant of Tax Buoyancy: Empirical Evidence from Developing Countries", *European Journal of Social Sciences*, V.13, N.3, 2010, p. 409.

¹⁵⁴ Mansour Z. Nezhad, Majid S. Ansari, Mahvash Moradi, "Determinants of Tax Revenue: Does Liberalization Boost or Decline It", *Journal of Economic Cooperation and Development*, V. 37, N.2, 2016, p. 119.

üzerinden alınan vergilerinden elde edilen vergi gelirlerinin de azalmasına neden olmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi genel olarak, resmi GSYH içinde yer almayan ve GSYH'ye katkıda bulunmayan ekonomik faaliyetlerin tamamı olarak tanımlanmaktadır. Kayıtdışı ekonominin azaltılması vergi gelirlerinin artmasında oldukça önemli bir araç olduğu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda ispatlanmıştır.¹⁵⁵ Kayıtdışı ekonomi uzun vadede ekonomik büyümeyi ve verimlilik artışını engeller. Aynı zamanda haksız rekabet ortamı, gelir eşitsizliği ve sosyal adaletsizlik yaratır. Kayıtdışı ekonomi kamu hizmetlerinin etkinliğini, kalitesini ve miktarının azalmasına neden olur ve aynı zamanda vergi gelirlerinin azalmasının da en önemli nedenlerinden birisidir.¹⁵⁶ Kayıtdışı ekonomi gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ortak sorunudur ve tüm ülkelerde derecesi yüksek ve düşük kayıt dışı ekonomi vardır.¹⁵⁷

Kayıtdışı ekonomi, genel olarak devletin bilgisi dışında gelişen, yasal ve yasadışı faaliyetlerden oluşmaktadır. Yapılan araştırmalar, devletin ekonomideki ağırlığının artmaya başladığı 1970'li yıllardan itibaren kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin arttığını göstermektedir. Bu dönemde kamu harcamalarındaki artışı finanse edebilmek için devletlerin vergi oranlarını arttırması sonucu vergi kaçırma faaliyetleri de artmaktadır.¹⁵⁸ Kayıtdışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı kavramları birbirine çok benzeseler de tam olarak aynı anlama gelmezler. Kayıtdışı ekonomideki faaliyetler dolaylı ve dolaysız vergi matrahlarını aşındırarak vergi kaçakçılığına hizmet etmektedir.¹⁵⁹

Bütçe açığı gelişmekte olan ülkelerin çoğunda oldukça önemli bir meseledir ve yüksek bütçe açığı nedeniyle bu ülkelerde borçlanma artmaktadır. IMF (uluslararası para fonu), Dünya Bankası ve diğer borç verme kurumları gibi farklı uluslararası

¹⁵⁵ Friedrich Schneider, Dominik Enste, "Shadow Economies Around The World – Size, Causes and Consequences", CESifo Working Paper, No. 196, 2000, p. 5.

¹⁵⁶ Oltiana Muharremi, Filloreta Madani, Erald Pelari, "Tax Evasion and Set Backs of the Shadow Economy in Albania", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, V.5, N.13, 2014, p. 406.

¹⁵⁷ Georgios L. Vousinas, "Shadow Economy and Tax Evasion. The Achilles Heel of Greek Economy. Determinants, Effects and Policy Proposals", *Journal of Money Laundering Control*, V.20, I.4, 2017, p. 386.

¹⁵⁸ Friedrich Schneider, Kausik Chaudhuri, Sumana Chatterjee, "The Size and Development of the Indian Shadow Economy and a Comparison with other 18 Asian Countries: An Empirical Investigation", *Working Paper*, No. 0302, 2003, pp. 2-23.

¹⁵⁹ Hünkar Güler, Ekrem Toparlak, "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Vergi Politikalarının Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi", *İstanbul Journal of Economics*, C.68, 2018, s. 166.

kuruluşlar bütçe açığını azaltmak için farklı şartlar getirmiştir. Bu şartlar nedeniyle gelişmekte olan ülkeler vergi gelirlerini artırma mecburiyetinde kalırlar, dolayısıyla bu durum vergi gelirlerine olumlu şekilde yansiyacaktır.¹⁶⁰ Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının artması sonucu meydana gelen bütçe açıkları, devletin *borç yükünün* artmasına neden olmaktadır. Artan borç anapara ve faiz ödemeleri için devletler daha fazla vergi gelirine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle ülkeler artan bütçe açıklarını ve kamu borçlarını finanse edebilmek için vergi gelirlerini artırma gereği duyarlar. Dolayısıyla bütçe açıklarının ve kamu borçlarının artması vergi gelirlerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.¹⁶¹ Fakat kamu bütçe açıklarının ve dolayısıyla kamu kesimi borçlanma gereksiniminin yüksek olduğu ülkelerde, faiz oranların artması özel sektör yatırımlarını ve büyümeyi dışlamaktadır. Yatırımların azalması ve dolayısıyla ekonominin daralmasına bağlı olarak vergi potansiyeli de azalmaktadır.¹⁶²

Bir ülkenin *dış borçluluğunun* derecesi de vergi gelirlerinin performansını etkileyebilir. Dış borcu kapatabilmek için gerekli olan döviz tedarik edebilmek için ülkeler ithalatı azaltmayı seçebilir. Böyle bir senaryoda, ithalattan elde edilen vergi gelirlerinde bir azalma meydana gelecektir. Bu vergiler diğer vergi türlerine göre yerinde ve kolay olarak tahsil edilebildiğinden vergi gelirleri açısından önemli bir yere sahiptir. Alternatif olarak, bazı ülkeler ithalatı azaltmak için faiz dışı bütçe fazlası elde etmek amacıyla ithalat tarifelerini veya diğer vergileri artırmayı tercih edebilir. Böyle bir durum vergi gelirlerine olumlu yansiyacaktır. İhracatın artırılması yönünde vergi teşviklerinin kullanılması durumunda vergi gelirlerinde bir düşüş meydana gelebilir.¹⁶³ Fakat dış ticarete konu olan sektörün büyüklüğü ihracat üzerinden alınan vergi gelirlerinin belirleyicisi olarak görülmektedir. Şöyle ki, özellikle petrol ve madencilik sektörlerinin gelişmiş olduğu ülkelerde, bu ürünler üzerinden alınan ihracat vergileri, toplam vergi gelirlerine olumlu katkılar sağlayabilir.¹⁶⁴

Hukuk kurallarına ve devlete olan bağlılık ile vergi tahsilat oranları arasında olumlu bir ilişki söz konusudur. Vergi tahsilat oranlarının artması uygulamada tutarlılık

¹⁶⁰ Ahmed, Mohammed, a.g.m., p. 409.

¹⁶¹ Saibu Olufemi Muibi, Olatunbosun O. Sinbo, "Macroeconomic Determinants of Tax Revenue in Nigeria (1970-2011)", *World Applied Sciences Journal*, V.28, I.1, 2013, p.30

¹⁶² Ekici, a.g.m., s. 204.

¹⁶³ Gupta, a.g.m., pp. 4-5.

¹⁶⁴ Roy W. Bahl, "A Regression Approach to Tax Effort and Tax Ratio Analysis", *IMF Staff Papers*, V.18, N.3, 1971, p. 587.

gerektirir ve uygulamadaki tutarlılık politik ve yasal istikrarla birlikte gelir. Kanunların sıklıkla değişmediği ve herkese eşit uygulandığı bir toplumda devlete olan güven, yatırımların ve satın alma gücünün artmasına neden olur. Bu durum vergi gelirlerini arttıran önemli nedenlerden biridir.¹⁶⁵

1.3.2.2.Kamu Yatırımlarının Sektörlerdeki Payının Vergi Gelirlerine Etkisi

Ekonomideki bazı sektörler diğerlerine göre daha kolay vergilendirildiğinden, bir ülkede kamu yatırımlarının ağırlık verildiği sektör de vergi gelirlerini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Örneğin, özellikle gelir seviyesi ortalamanın altında olan çiftçilerin yoğunlukta olduğu tarım sektöründen yüksek oranlarda vergi tahsil etmek kolay değildir.¹⁶⁶ Ayrıca tarım sektörüne yönelik yapılan yüksek vergi teşvik uygulamaları, ekonominin geri kalanı üzerinde ciddi bir yük ve bütçe için önemli bir gelir kaybı yaratmaktadır. Bu durum vergi gelirlerinde bir kayba neden olmaktadır. Ayrıca ekonominin diğer sektörlerinden vergi avantajı yaratması sebebiyle tarım sektörüne transferler ortaya çıkmakta ve bu durum tarım sektörünün yasadışı bir vergi sığınağı haline gelmesine neden olmaktadır.¹⁶⁷

Öte yandan, genellikle büyük firmaların hâkim olduğu madencilik sektöründen daha yüksek oranlarda vergi tahsilatı yapılabilir. İmalat sektörünün gelişmesi de vergi gelirlerinin pozitif şekilde etkilenmesine sebep olabilir. Bu sektörün gelişmesi, üretim-tüketim zincirinin canlanmasına neden olup, özellikle harcama üzerinden alınan vergiler ile kurum kazançları üzerinden alınan vergilerden tahsil edilen gelirlerin artmasına neden olmaktadır.¹⁶⁸ Literatürde yapılan çalışmalara göre, madencilik ve imalat sektörleri gibi sanayi sektörünün de gelişmesi, vergi gelirlerini olumlu etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Hizmet sektörü ile vergi gelirleri ilişkisi ekonomideki kayıtdışılığın seviyesine göre farklılık göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektöründe kayıtdışılık yüksek seviyelerdedir. Hizmet sektöründeki gelişmenin vergi gelirlerini

¹⁶⁵ Chaudhry, Munir, a.g.m., p. 450.

¹⁶⁶ Gupta, a.g.m., p. 4.

¹⁶⁷ Chaudhry, Munir, a.g.m., p. 450.

¹⁶⁸ Ahmed, Mohammed, a.g.m., p. 409.

arttıracağı düşünülür. Fakat kayıtdışı hizmet sektöründe vergi kaçakçılığı seviyeleri yüksek olduğu için, bu sektörün vergi gelirleri üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.¹⁶⁹

Görüldüğü gibi ekonomide tarım sektörü dışında tüm sektörlerin gelişmesi genellikle vergi gelirlerini pozitif etkilemektedir. Fakat özellikle ülkelerdeki kayıtdışı ekonominin büyüklüğü vergi gelirlerinin etkilenmemesine veya negatif yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Bunun nedeni kayıtdışılığın yaygın olduğu ülkelerde sektörlerin gelişmesi ile ekonomiler büyümesine rağmen vergi kayıp ve kaçığının artması sonucu vergi gelirleri pozitif bir şekilde etkilenmeyebilir. Literatürde yapılan çalışmaların bazıları bu durumu destekler nitelikte sonuçlar verdiği görülmektedir.

1.3.2.3.Vergi Gelirlerine Etkisi Olan Faktörler İle İlgili Görüşler

Vergi gelirlerinin belirleyicileri hakkında literatürde geniş çaplı birçok ampirik araştırma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmektedir.

Tanzi (1992), 1978-1988 yılları arası dönemde 83 gelişmekte olan ülkenin verilerinden yararlanarak vergi gelirleri üzerinde etkisi olabilecek ekonomik faktörleri ölçmeye yönelik yapılan çalışmada, ithalatın ve dış borç seviyesinin vergi gelirleri üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu, buna karşın tarım sektörünün GSYH içindeki payı ile vergi gelirleri arasında anlamlı ve negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁷⁰

Stotsky ve WoldeMariam (1997), panel veri analiz yöntemini kullanarak 43 Afrika ülkesinin 1990-1995 dönemi verileri ile yapılan çalışmada, tarım ve madencilik sektörlerindeki gelişmelerin vergi gelirleri ile anlamlı ve negatif ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmadan elde edilen diğer sonuçlara göre, kişi başı gelir ve dış ticaret işlemlerinin (ithalat ve ihracatın) artması vergi gelirlerini pozitif etkilemektedir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Ahmed, Mohammed, a.g.m.,p. 409; Chaudhry, Munir, a.g.m., p. 446.

¹⁷⁰ Vito Tanzi, "Structural Factors and Tax Revenue in Developing Countries: A Decade of Evidence", *Open Economies: Structural Adjustment and Agriculture*, Ed: Ian Goldin , L.Alan Winters, University of Birmingham, 1992, pp. 262-281.

¹⁷¹ Janet G. Stotsky, Asegedech WoldeMariam, "Tax Effort in Sub-Saharan Africa", *IMF Working Paper*, No. 97/107, 1997, pp. 1-57.

Gupta (2007), 105 gelişmekte olan ülkede 1980-2004 yılları arası dönemde vergi gelirlerinin performansını etkileyen faktörler hakkında panel veri yöntemi kullanarak yaptığı çalışmada, kişi başı düşen GSYH, ithalat, cari açık, tarım sektörünün GSYH içindeki payı, yolsuzluklar ve siyasi istikrar gibi faktörlerin bir ekonomide vergi gelirlerini önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.¹⁷²

Ahmed ve Mohammed (2010) gelişmekte olan 25 ülkenin 1998-2008 dönemi verileri ile panel veri yöntemi kullanılarak yaptıkları çalışmada elde ettikleri sonuca göre bir ülkede ithalat, imalat ve hizmet sektörünün gelişmesi vergi gelirlerini olumlu şekilde etkilemekte, buna karşın tarım sektörünün gelişmesi vergi gelirleri üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmamaktadır. Ayrıca çalışmada elde edilen diğer sonuçlara göre; ekonomide kişi başı gelirin artması ve bütçe açığının yaşanması vergi gelirlerini olumlu şekilde etkileyen diğer unsurlardır.¹⁷³

Javid ve Arif (2012), gelişmekte olan Asya ülkelerinin 1984-2010 dönemi verilerini kullanarak panel veri yöntemi ile yapılan çalışmada vergi gelirlerinin ana belirleyicileri analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, kişi başı gelirin, tarımın GSYH içindeki payının ve dış borcun vergi gelirleri üzerinde güçlü etkileri olduğu, ayrıca dış ticaretin, enflasyonun, yolsuzluk ve yüksek bürokrasinin, kanunlara bağlılığın da vergi gelirleri üzerinde etkili olduğu sonuçları elde edilmiştir.¹⁷⁴

Velaj ve Prendi (2014), Arnavutluk'ta 1993-2013 yılları arası dönemi kapsayan çalışmalarında enflasyon, GSYH ve ithalat oranları ile devletin vergi gelirleri arasında anlamlı ve pozitif etkiler olduğunu, buna karşılık işsizlik oranları ile negatif bir ilişki olduğu bulgusu elde edilmiştir.¹⁷⁵

Castro ve Camarillo (2014), OECD'ye üye 34 ülkenin 2001-2011 dönemine ait verilerini kullanarak panel veri analiz yöntemi ile yaptıkları çalışmada, kişi başı GSYH'nin, sanayi sektörünün ve insan haklarının gelişmesinin ülkelerin vergi tahsilatı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu belirtilmektedir. Yine ülkelerdeki tarım sektörünün ve gayri safi sabit sermaye birikimi içinde doğrudan yabancı sermaye

¹⁷² Gupta, a.g.m., pp. 1-39.

¹⁷³ Ahmed, Mohammed, a.g.m., pp. 408-414.

¹⁷⁴ Javid, Arif, a.g.m., pp. 365-380.

¹⁷⁵ Entela Velaj, Llambi Prendi, a.g.m., pp. 526-531.

payının artmasının vergi tahsilatı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı çalışmada elde edilen sonuçlar arasındadır.¹⁷⁶

Sağdıç (2015), Türkiye’de vergi gelirlerini belirleyen faktörleri panel veri analizi kullanarak tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada,1990-2001 dönemi iller bazı temel alınarak, 2004-2011 dönemi ise 26 Kalkınma Bölgesi temel alınarak kategorize edilmiş ve iki ana model oluşturulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de kişi başına milli gelir düzeyi, sanayi sektörünün milli gelir içerisindeki payı, hizmetler sektörünün milli gelir içerisindeki payı ve ticari dışa açıklık derecesi vergi gelirlerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu sonuçların aksine Türkiye’de tarım sektörünün ve kamu harcamalarının vergi gelirlerini negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca bölgesel açıdan yapılan analiz sonuçlarına göre, kişi başına milli gelir düzeyi, sanayi ve hizmetler sektörünün milli gelir içerisindeki payı, ticari dışa açıklık derecesi, şehirleşme oranı, eğitim seviyesi ve demokrasi seviyesinin vergi gelirlerini pozitif yönde etkiledikleri, tam aksine tarım sektörünün milli gelir içerisindeki payı, enflasyon oranı, kamu harcamaları, nüfus yoğunluğu ve terörün ise vergi gelirlerini negatif yönde etkilediği ortaya çıkarılmıştır.¹⁷⁷

Nezhad vd. (2016), gelişmekte olan 83 ülkenin 1990 - 2012 dönemi verilerinden yararlanılarak ve panel veri yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, ülkelerin vergi gelirlerini etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; dış ticaret, GSYH büyüme oranı, tarım sektörünün GSYH içindeki payı, döviz kurları, kentleşme ve demokrasi gibi faktörlerin vergi gelir performansı üzerinde önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir.¹⁷⁸

Özmen (2016), “Yükselen Ekonomiler” olarak sınıflandırılan ülkelerde (BRIC-T) 1996-2013 dönemini kapsayan veri seti yardımıyla panel veri analizi kullanılarak vergi gelirlerini belirleyen değişkenlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada bağımsız değişkenler olarak; enflasyon, işsizlik, kişi başına düşen gelir, siyasi istikrar, ekonomik istikrar, yolsuzluk, kamu harcamaları ve ticaret serbestliği gibi değişkenler modele dahil edilmiştir. Çalışmadan ulaşılan sonuçlara göre, kişi başı

¹⁷⁶ Gerardo Á. Castro, Diana B. R. Camarillo, “Determinants of Tax Revenue in OECD Countries Over the Period 2001–2011”, *Contaduría y Administración*, V.59, I.3, 2014, pp. 35-59.

¹⁷⁷ Ersin Nail Sağdıç, “Vergi Gelirlerini Belirleyen Faktörlerin Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss. 245-248.

¹⁷⁸ Nezhad, Ansari, Moradi, a.g.m., pp. 103-126.

GSYH, kurumlar vergi gelirleri, ihracat ve ekonomik özgürlükler toplam vergi gelirlerini artırıcı yönde güçlü bir etkiye sahiptir. Buna karşın enflasyon, kamu harcamaları, ithalat ve ticaret serbestliğindeki artışlar toplam vergi gelirlerini azaltıcı yönde bir etkiye sahiptir.¹⁷⁹

Gobachew vd. (2017), Etiyopya’da vergi gelirlerinin belirleyicileri üzerine 1999-2015 dönemi verilerinden yararlanılarak regresyon yöntemi ile yapılan çalışmada, kişi başı düşen gelirin, sanayi sektörünün GSYH içindeki payının ve dışa açıklığın vergi gelirlerini olumlu etkilediği, buna karşılık tarım sektörünün GSYH içindeki payının ve enflasyonun vergi gelirlerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁸⁰

Karabulut ve Şeker (2018), Türkiye’de 2002-2016 yılları arası dönemde çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılarak yapılan çalışmada, belirli değişkenlerin vergi gelirleri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, vergi gelirleri ile GSYH, döviz kuru ve ihracat miktarı değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Sonuçlara göre, GSYH ile vergi gelirleri arasında pozitif etki, döviz kurları ve ihracat miktarı ile vergi gelirleri arasında negatif etki söz konusudur.¹⁸¹

¹⁷⁹ İbrahim Özmen, Tarihsel Olarak Vergi Gelirlerinin Belirleyicileri ve BRIC-T Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, pp. 232-234.

¹⁸⁰ Gobachew, Debela, Shibiru, a.g.m., pp. 58-64.

¹⁸¹ Recep Karabulut, Kudbeddin Şeker, “Belirlenmiş Değişkenlerin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23, S.3, 2018, ss. 1049-1070.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU YATIRIM HARCAMALARI VE VERGİ HASILATININ DURUMU

2.1.TÜRKİYE'DE KAMU YATIRIM HARCAMALARI

Çalışmanın bu kısmında öncelikle, Türkiye'de kamu yatırım harcamalarının cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak günümüze kadar olan seyri incelenecek ve aynı dönemlerde kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının payı değerlendirilecektir. Daha sonra, Türkiye'de kamu yatırım harcamalarının sektörel ve bölgesel dağılımları incelenecektir. Son olarak, bu alanda yapılan çalışmalar üzerinden Türkiye'de kamu yatırım harcamalarının bölgesel gelişmeler üzerinde etkisi ele alınacaktır.

2.1.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Tarihsel Gelişimi

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, kamu yatırım harcamalarının seyrinin ekonomik konjonktürle yakından ilgili olduğu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda görülmektedir. Ülkede yaşanan ekonomik ve mali krizler, ekonomik anlayıştaki değişimler ve devletin ekonomideki ağırlığı da kamu yatırım harcamalarının bütçedeki payını etkilemektedir. Bu durum Türkiye'deki kamu harcamalarında da görülmektedir.

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye'de kamu yatırım harcamalarının seyri belirli dönemler itibariyle açıklanacaktır. İlk olarak Cumhuriyetin ilk yıllarından Planlı Ekonomiye geçiş dönemi olan 1960 yılına kadar olan dönem incelenecek, daha sonra Planlı Ekonomiye Geçiş döneminden 1980 yılına kadar olan dönem incelenecektir. Üçüncü dönem olarak 1980 - 2003 arası ele alınacaktır. Son olarak 2003 yılından günümüze kadar geçen dönem incelenecektir.

2.1.1.1. 1924-1960 Döneminde Kamu Yatırım Harcamaları

Cumhuriyetin ilanından sonra toplanan 1923 İzmir İktisat Kongresinde Türkiye'nin liberal bir ekonomi politikası izlemesi kabul edilmiştir. Bununla beraber, devletin özel teşebbüslere yardımcı olacağı ve özel teşebbüsün ekonomik gücünü aşan alanlarda faaliyet göstereceği hükmü getirilmiştir. Fakat bu yıllarda yurtiçi tasarrufların yatırımlar için yetersiz olması, ekonomik ve sosyal altyapının gelişmemiş olması ve özel sektörün planlandığı gibi harekete geçirilememesi gibi olumsuz faktörlerin yanı sıra 1929 Büyük Ekonomik Buhranın ortaya çıkması liberal ekonomi politikasının değişmesine neden olmuştur.¹⁸²

Türkiye'de toplam kamu harcamalarında özellikle 1924 yılından itibaren önemli bir artış yaşanmıştır. Bu artışın en önemli nedenleri arasında; devletin savaş sonrası borç ödemelerinin artması, yabancıların elinde bulunan yatırımların devletçe satın alınması sonucu millileştirme giderlerinin artması, başta demiryolu gibi ulaşım projeleri, büyük enerji, sulama gibi altyapı giderlerinin artması ve çimento, çelik, şeker, pamuklu dokuma gibi çeşitli malların üretildiği fabrikaların açılması sayılabilir. Ayrıca bu yıllarda ortaya çıkan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından kurtulma çabaları da kamu giderlerinin artmasına neden olmuştur.¹⁸³ 1930'lu yıllarda, özel sektör yatırımlar için gerekli olan sermaye birikimini sağlayamamış olması sebebiyle devlet, ekonomik alanda bir girişimci gibi faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Kamu kesimi içinde, özel hukuk hükümlerine göre faaliyette bulunarak özel mal ve hizmet üreten kamu iktisadi teşebbüslerinin önemli bir kısmı da bu yıllarda kurulmuştur.¹⁸⁴

Kurtuluş savaşı döneminden başlayarak bütün Atatürk döneminde demiryolu politikaları, Cumhuriyet döneminin en büyük yatırım politikası olmuştur. Eldeki sınırlı olan kaynaklarla bir yandan yabancı şirketlerin elindeki demiryolu hatları ulusallaştırılmış, diğer yandan yeni demiryolları hatlarının yapımına başlanmış ve mevcut demiryolları da geliştirilmeye çalışılmıştır. Tarımsal alanda, üreticiyi koruyucu ve destekleyici ekonomi politikaları TBMM hükümetince uygulamaya konulmuştur.

¹⁸² Nuray Deniz, "İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yatırım Bütçesinin Etkin Yönetimi ve Türkiye İçin Model Önerisi" *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Ankara: 2007, s. 108.

¹⁸³ Filiz Giray, *Maliye Tarihi*, 7. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık, 2018, ss. 271-290.

¹⁸⁴ Erdoğan Öner, "Türkiye'de Bütçe Harcamalarının Genel Bir Değerlendirilmesi", *9. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu*, Adana: Çukurova Üniversitesi, 1993, ss. 238-239.

Yine aynı dönemde sanayinin gelişmesi için de önemli adımlar atılmıştır.¹⁸⁵ Devlet bütçesinin sınırlı olması dikkate alınrsa, kamu harcamaları içinde sanayi, altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin öneminin artması, ekonomik gelişme açısından olumlu adımlar atıldığı yönünde değerlendirilebilir.¹⁸⁶

1954 yılına kadar ekonomik göstergeler olumlu şekilde seyretmektedir. Fakat bu yıldan itibaren özellikle tarıma yapılan yatırımların artması ve bu sektörün de vergi dışı kalması nedeniyle vergi tabanının daralması, kamu gelirlerinin aynı şekilde artmamasına neden olmuştur. Bu gibi sebeplerden ötürü 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren bütçe açıkları yaşanmaya başlamıştır.¹⁸⁷

Tablo 1'de, 1930-1960 yılları arasında Türkiye'de ekonomik sınıflandırmaya göre bütçe giderlerinin konsolide bütçe toplamı içindeki payına ve GSYH'ye oranına yer verilmiştir. Tablolar konsolide bütçe bazında hazırlanmıştır.

Tablo 1'den de görüldüğü üzere, incelenen dönemde büyük ekonomik bunalımın etkisinden kurtulma çabaları, özel sektörün yetersizliği, devletin ekonomik alanda bir girişimci gibi faaliyette bulunması ve savaşlar sonrası ekonomik kalkınma çabaları gibi nedenlerden dolayı kamu yatırım harcamalarının gerek konsolide bütçe harcamaları içindeki payı ve gerekse GSYH'ye oranı genellikle artış göstermektedir. Kamu yatırım harcamalarının GSYH oranı, 1930'lu yıllarda ve 1940'lı yılların ilk yarısında genellikle % 1'in altında seyrederken, daha sonraki yıllarda düzenli artarak 1955 yılında % 2,2 ve 1960 yılında % 2,8 seviyelerine yükselmiştir. Bu dönemde kamu yatırım harcamalarının GSYH içindeki payı iki kattan daha fazla artmıştır.

Kamu yatırım harcamalarının konsolide bütçe harcamaları içindeki payı da aynı şekilde 1930 ve 1940 yılları arasında genellikle % 10'un altında seyrederken, daha sonra 1953 yılından itibaren % 20'nin üzerine çıkmış ve daha da artarak 1960 yılında % 33,7 seviyelerine ulaşmıştır. Bu dönemde kamu yatırım harcamalarının payı 3 kattan fazla artmıştır.

¹⁸⁵ Deniz, a.g.e., s.109.

¹⁸⁶ Pınar, a.g.e., s.343.

¹⁸⁷ Giray, a.g.e., s.313.

Tablo 1: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (1930-1960, %)

Yıllar	Toplam Bütçe Giderlerinin Dağılımı			Bütçe Giderlerinin GSYH'ye Oranı		
	Cari	Yatırım	Transfer	Cari	Yatırım	Transfer
1930	60,3	19,5	20,2	4,9	1,6	1,7
1931	69,4	14,6	16,0	5,6	1,2	1,3
1932	62,0	7,5	30,5	5,4	0,7	2,7
1933	61,0	9,9	29,1	5,5	0,9	2,6
1934	64,1	6,9	29,0	5,8	0,6	2,6
1935	63,2	7,7	29,1	5,8	0,7	2,6
1936	62,0	8,7	29,2	4,7	0,7	2,2
1937	64,2	9,6	26,2	5,1	0,8	2,1
1938	65,5	9,0	25,5	5,5	0,8	2,1
1939	66,5	10,0	23,5	5,6	0,8	2,0
1940	63,1	8,8	28,0	4,7	0,7	2,1
1941	60,0	8,9	31,1	4,1	0,6	2,1
1942	58,4	11,7	29,9	2,5	0,5	1,3
1943	57,6	14,2	28,2	2,1	0,5	1,0
1944	49,8	19,6	30,6	4,5	1,8	2,8
1945	66,2	11,8	22,0	4,6	0,8	1,5
1946	55,0	13,6	31,5	5,1	1,3	2,9
1947	59,9	14,8	25,3	6,0	1,5	2,5
1948	56,3	19,0	24,7	5,1	1,7	2,2
1949	63,4	14,4	22,2	6,3	1,4	2,2
1950	65,0	14,2	20,8	6,5	1,4	2,1
1951	63,2	17,1	19,7	5,7	1,5	1,8
1952	61,4	19,7	18,9	4,9	1,6	1,5
1953	58,0	22,1	19,9	4,8	1,8	1,6
1954	58,3	23,7	18,0	4,4	1,8	1,4
1955	56,0	27,4	16,7	4,5	2,2	1,4
1956	57,4	26,0	16,6	4,5	2,1	1,3
1957	54,1	28,9	17,0	3,9	2,1	1,2
1958	51,6	29,9	18,5	3,4	2,0	1,2
1959	54,3	29,9	15,8	3,9	2,2	1,1
1960	48,4	33,7	17,9	4,0	2,8	1,5

Kaynak: BÜMKO, *Bütçe Gider - Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2018)*.

2.1.1.2. 1960-1980 Döneminde Kamu Yatırım Harcamaları

1960-1980 dönemi, Türkiye'de planlı ekonomi dönemidir. 1960 yılından itibaren ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması, toplumsal ve kültürel dönüşümün uyumlu yönlendirilmesi ve ekonomiye rasyonel kamu müdahalesinin temini

amacıyla kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanması düşünceleri hayata geçirilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, planlı kalkınma dönemine geçilmesiyle birlikte, insan kaynaklarının geliştirilmesinde, büyümede, istihdamda, ödemeler dengesinde ve altyapıda önemli aşamalar sağlandığı görülmektedir. Bu dönemde ülkemizde sanayileşme yönünde önemli adımlar atılmıştır. Buna bağlı olarak da ihracat önemli oranda artmıştır. Ayrıca eğitimde, özellikle okullaşma oranında da önemli gelişmeler yaşanmıştır.¹⁸⁸ Böylece kamu sektörünün, ekonomideki ağırlığını artırarak, özel sektörü teşvik edici, yönlendirici ve destekleyici bir rol alması ile özel sektörün de piyasa koşullarında dünya ile rekabet etmesinin önü açılmıştır.¹⁸⁹

Bu dönemde, sanayileşme yönünde önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, kaynakların etkin kullanılmaması sonucu, maliyetler yükselmiştir. Ayrıca, artan kamu yatırımlarının finansmanı için Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması para arzının artmasına neden olmuş ve buna bağlı olarak enflasyon yükselmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer sorun ise ithal girdilere ve yurt içi talebe dayalı olan üretim biçimi sonucunda ortaya çıkan döviz sıkıntısıdır. Buna, 1970'lerde yaşanan petrol krizleri de eklenince ülke ekonomisi ciddi bir sıkıntı içine girmiştir.¹⁹⁰

Tablo 2'de 1961-1980 yılları arasında ekonomik sınıflandırmaya göre bütçe giderlerinin konsolide bütçe toplamı içindeki payına ve GSYH'ye oranına yer verilmiştir.

İncelenen dönemde gerçekleşen ekonomik ve siyasal gelişmeler ve IMF ile yapılan anlaşma sonucu kamu yatırım harcamalarının hızlı yükselişi yavaşlamıştır. Bu dönemde planlı ekonomiye geçiş ile altyapı, sanayileşme ve eğitim yönünde önemli adımların atılması sonucu devletin ekonomideki ağırlığı artmış ve böylece yatırım harcamaları gerilememiş sabit bir seyir takip etmiştir. Tablo 2'de de görüldüğü üzere, kamu yatırım harcamalarının GSYH'ye oranı 1961 ve 1970 yılları arasında % 2,5 seviyesinin üzerinde takip etmektedir. Bu oran daha sonraki yıllarda hafif geriledikten sonra, 1973 - 1980 yılları arasında % 3'ün üzerinde seyretmiştir.

¹⁸⁸ Deniz, a.g.e., ss. 111-115.

¹⁸⁹ Ahmet Kesik, "Ekonominin Genel Dengesi İçinde Kamu Yatırımlarının Yapısı ve Gelişimi", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Seri:49, 2006, s. 199.

¹⁹⁰ Pınar, a.g.e., s.347.

Tablo 2: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (1961-1980, %)

Yıllar	Toplam Bütçe Giderlerinin Dağılımı			Bütçe Giderlerinin GSYH'ye Oranı		
	Cari	Yatırım	Transfer	Cari	Yatırım	Transfer
1961	54,7	28,4	16,9	5,1	2,6	1,6
1962	51,7	29,1	19,2	4,8	2,7	1,8
1963	49,7	27,6	22,7	4,7	2,6	2,2
1964	52,3	25,4	22,3	5,2	2,5	2,2
1965	53,9	26,4	20,7	5,3	2,7	2,1
1966	51,6	27,5	20,9	5,1	2,7	2,1
1967	52,2	26,5	21,3	5,2	2,6	2,1
1968	50,3	27,4	22,3	5,2	2,8	2,3
1969	46,5	26,0	27,5	5,0	2,8	3,0
1970	50,2	23,4	26,4	5,4	2,5	2,9
1971	52,1	20,6	27,4	5,8	2,3	3,1
1972	50,8	18,2	31,0	6,5	2,3	3,9
1973	45,7	24,7	29,7	5,6	3,0	3,6
1974	45,6	25,0	29,4	5,5	3,0	3,5
1975	46,6	21,7	31,7	6,1	2,9	4,2
1976	41,4	25,3	33,3	5,8	3,6	4,7
1977	38,3	26,2	35,9	6,5	4,4	6,0
1978	40,3	21,5	38,1	6,7	3,6	6,3
1979	39,2	18,6	42,2	6,4	3,1	7,0
1980	40,4	19,2	40,4	6,6	3,1	6,6

Kaynak: BÜMKO, a.g.e.

Konsolide bütçe harcamaları içinde kamu yatırım harcamalarının payı 1961 - 1970 yıllarında % 25'in üzerinde seyrederken, 1970 ve 1977 yıllarında bu oran % 20 - 25 seviyelerine gerilemiştir. 1979 ve 1980 yıllarında daha da gerileyerek % 20'nin altına düşmüştür (Tablo 2). Kamu yatırım harcamalarında 1970 yılında yaşanan dalgalanmalarda, bu yıllarda ortaya çıkan küresel krizlerin de önemli etkisi olmuştur.

2.1.1.3. 1980 - 2002 Döneminde Kamu Yatırım Harcamaları

Türkiye ekonomisinde, 1970 yılının ikinci yarısından itibaren diğer ülkelerde görülen ekonomik bunalım belirtileri görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde özellikle petrol fiyatlarının hızla yükselmesi ve uygulanan ithal ikameci ekonomi modeli, ödemeler bilançosunun önemli seviyelerde açık vermesine neden olmuştur. Ayrıca

ekonomide artan enflasyon baskısı, işsizliğin artması, eksik kapasite kullanımı ve üretimdeki düşüşler arz talep dengesinin de ciddi anlamda bozulmasına neden olmuştur. Ekonomik krizden çıkmak üzere 24 Ocak 1980 ekonomik kararları alınmıştır. Söz konusu kararlarla serbest piyasa ekonomisine geçiş başlamıştır. Kamu kesimi doğrudan üretim faaliyetlerinde bulunma yerine genellikle altyapı yatırımlarına yönelmiştir.¹⁹¹ 1980 istikrar tedbirleri ile bütçe dengesinin korunması ve kamu kesiminin küçültülmesine yönelik bir politika izlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla kamu tüketiminin kısılacağı ve kamu yatırımlarının belli sektörlerle sınırlı tutulacağı yönünde adımlar atılması planlanmıştır.¹⁹²

Türkiye’de 60’lı ve 70’li yıllarda toplam kamu harcamaları içinde yatırım harcamaları önemli bir paya sahiptir. Ancak, 80’li yıllarda bütçede borç yükünün artması sebebiyle, yatırım harcamalarının bütçedeki payı azaltılmış ve bütçe bir transfer bütçesi haline getirilmiştir.¹⁹³ Bu yıllarda borç faizi ödemeleri toplam kamu harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kamu yatırım harcamalarındaki kesintilerin bir diğer nedeni ise; bu yıllarda önemli ekonomik sorunlardan biri olan cari açık ve enflasyonla mücadele için alınan tedbirlerdir. Cari açık ve enflasyonla mücadele etmek amacıyla toplam talebe müdahale etmek için kamu kesimi yatırımlarının azaltılması söz konusu olmuştur.¹⁹⁴

1980’den sonra benimsenen genel ekonomi politikaları doğrultusunda, devletin çoğunlukla altyapı ve sabit sermaye yatırımlarında yoğunlaşması, bunların dışında kalan alanların ise özel sektöre bırakılması öngörülmüştür. Bu yıllarda yatırım harcamaları içinde en önemli pay yapı, tesis ve büyük onarım giderlerine aittir. Bu harcama kalemlerini yatırımlarda işçilik giderleri takip etmektedir. 1980 sonrasında önemli alt yapı yatırımlarının bütçe dışı fonlarla yapılmış olması, bütçede kamu yatırımlarının payının ciddi oranda azalmasına neden olmuştur.¹⁹⁵ Özel sektörü de yatırımlar

¹⁹¹ Pınar, a.g.e., s. 347.

¹⁹² Serpil Ağcakaya, “Ülkemizde Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1980-2000)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10, 2003, s. 216.

¹⁹³ Beyhan Ataç, Engin Ataç, “Türkiye’de 1963-1991 Döneminde Personel, Eğitim, Sağlık ve Savunma Harcamalarının Analizi”, *9. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu*, Adana: Çukurova Üniversitesi, 1993, s.39.

¹⁹⁴ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s. 221.

¹⁹⁵ Öner, a.g.e., ss.247-248.

konusunda teşvik etmek amacıyla, vergisel alanda bazı muafiyet, istisna ve benzeri teşvikler uygulanarak, yatırımların özendirilmesi açısından önemli adımlar atılmıştır.

1990'lı yıllarda Türkiye'de, enflasyon, ekonomik büyüme, istihdam, dış ticaret dengesi, kamu kesimi finansman açığı, döviz kurları gibi ekonomik göstergelere göre ülke ekonomisindeki dengeler tamamen bozulmuş ve bu durum 1994 krizi ile gün yüzüne çıkmıştır. Bu dönemde yüksek miktarlarda dış borçlanmaya başvurulmuş ve alınan borçlar, tüketim harcamaları ve borç geri ödemelerinde kullanılmıştır. Bu olumsuz gelişmeler sonucunda sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranı düşmüştür. Bu krizden kurtulmak için 5 Nisan istikrar tedbirleri alınmıştır. Alınan tedbirler sonucu, devlet bütçesinde katı bir tasarruf uygulaması başlatılmıştır. Kamu yatırım programlarına yeni projelerin eklenmesi ve mevcut projelerin ihaleleri ertelenmiştir. Bazılarının ise yap-işlet-devlet modeli ile gerçekleştirilmesi planlanmıştır.¹⁹⁶

1995 yılında kamu yatırım harcamaları içerisinde yer alan işçilik giderleri, bu gruptan çıkartılarak personel ve transfer harcamaları arasında yer almıştır. Yapılan değişiklik sonucunda kamu yatırım harcamaları, sadece fiziki yatırımları kapsar durumuna gelmiştir.¹⁹⁷

1997 yılında Güneydoğu Asya'da başlayan ve 1998 Rusya Krizi ile etkisini daha da genişleten uluslararası krizden, Türkiye ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu kriz devam ederken 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi, Türkiye'nin ekonomisinin 2000'li yıllarda küçülmesine neden olmuştur. 2000 yılında yaşanan yüksek enflasyonun, ekonomik sorunların merkezi olduğu tespit edilmiştir. Enflasyonun düşürülmesi için önemli bir bütçe fazlasının oluşturulması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, yatırım harcamaları ve cari harcamalarda bütçede kısıntıya gidilerek tasarruf hedeflenmiştir.¹⁹⁸

Türkiye ekonomisinde yaşanan 2000 ve 2001 krizlerinin ardından, 14 Nisan 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş programı uygulamaya konuşmuştur. Kamu borç stokunu azaltmayı ve bütçede faiz dışı fazla hedefini gerçekleştirmeyi amaçlayan programa göre, kamu harcamalarının reel olarak % 8 oranında azaltılacağı belirtilmiştir.

¹⁹⁶ Ulusoy, a.g.e., ss.353-354.

¹⁹⁷ Aytaç, a.g.e., s.65.

¹⁹⁸ Ulusoy, a.g.e., ss.358-359.

Yatırım harcamaları 2001 yılı bütçesinde azaltılarak tasarruf yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre, aşamalı olarak yatırım projesi sayısı indirilmiştir.¹⁹⁹ Bu çerçevede uygulanan politikalar sonucunda kamu harcamaları içinde özellikle yatırım harcamalarında ciddi oranda kısıntılar yapılmıştır.

Tablo 3’de 1980-2003 yılları arasında ekonomik sınıflandırmaya göre bütçe giderlerinin konsolide bütçe toplamı içindeki payına ve GSYH’ye oranına yer verilmiştir.

Tablo 3: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (1980-2003, %)

Yıllar	Toplam Bütçe Giderlerinin Dağılımı			Bütçe Giderlerinin GSYH’ye Oranı		
	Cari	Yatırım	Transfer	Cari	Yatırım	Transfer
1980	40,4	19,2	40,4	6,6	3,1	6,6
1981	36,8	22,0	41,1	5,7	3,4	6,3
1982	38,9	21,8	39,3	4,9	2,7	4,9
1983	35,0	19,2	45,7	5,5	3,0	7,1
1984	33,6	18,7	47,7	4,8	2,7	6,9
1985	31,1	18,3	50,6	4,3	2,5	7,0
1986	35,7	22,3	42,0	4,3	2,7	5,1
1987	34,6	19,5	45,8	4,4	2,5	5,8
1988	34,5	16,9	48,6	4,2	2,1	6,0
1989	42,8	15,1	42,2	5,4	1,9	5,4
1990	48,9	14,5	36,6	6,3	1,9	4,7
1991	48,9	14,5	36,6	6,3	1,9	4,7
1992	45,7	14,4	39,9	7,1	2,2	6,2
1993	50,7	14,5	34,7	7,8	2,2	5,3
1994	41,9	11,7	46,4	7,7	2,2	8,5
1995	38,5	8,5	53,0	6,7	1,5	9,2
1996	37,4	6,0	56,6	6,2	1,0	9,3
1997	32,5	6,4	61,1	6,5	1,3	12,2
1998	34,7	8,0	57,4	7,1	1,7	11,9
1999	33,2	6,4	60,4	7,4	1,4	13,4
2000	32,7	5,5	61,8	8,8	1,5	16,6
2001	29,2	5,3	65,6	8,2	1,5	18,4
2002	25,4	5,1	69,5	8,5	1,7	23,3
2003	26,9	6,0	67,2	8,9	2,0	22,2

Kaynak: BÜMKO, a.g.e.

¹⁹⁹ a.g.e., ss. 362-364.

Tablo 3’de de görüldüğü üzere, bu dönemde yatırım harcamalarının gerek konsolide bütçe harcamaları içinde, gerekse GSYH içindeki payı sürekli düşmüştür. Bu düşüşün sebepleri şu şekildedir;

- Serbest piyasa ekonomisine geçiş ile kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılması,
- Artan enflasyonla mücadele ve bütçe dengesinin korunması için kamu harcamalarının başta yatırımlar olmak üzere kısılması ile kamu yatırımlarının belli sektörlerle sınırlı tutulması,
- Faiz harcamalarının aşırı artması sonucu, yatırım yapacak kaynak bulma konusunda sıkıntı yaşanması,
- İşçilik giderlerinin kamu yatırım harcamaları içerisinde çıkarılması,
- Kamu yatırım harcamalarının genellikle bütçe dışı fonlar ile karşılanması,
- 1994 krizi sonrası, alınan 5 Nisan İstikrar Kararları sonucunda kamu kesiminin katı tasarrufa gitmesi,
- 2000 ve 2001 krizleri sonrası, Güçlü Ekonomiye Geçiş programı ile devletin faiz dışı fazla verme hedefi doğrultusunda kamu yatırımlarının azaltılması gibi uygulanan ekonomi politikaları bu dönemde kamu yatırımlarının azalması yönünde etkili olmuştur.

1980 yılında kamu yatırım harcamalarının GSYH içindeki payı % 3,1 seviyelerinden, 1990 yılında % 2,2’ye, 1995 yılında kriz sonrasında alınan önlemlerin etkisiyle % 1,5’e, 1996 yılında en dip seviye olan % 1’e düşmüş ve 2000 yılında % 1,5 seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde kamu yatırım harcamalarının GSYH içindeki payı yarı yarıya azalmıştır.

Aynı dönemde kamu yatırım harcamalarının, konsolide bütçe harcamaları içindeki payında da benzer azalma görülmektedir. 1981 yılında konsolide bütçe harcamalarının içinde yatırım harcamalarının payı % 22 seviyesinden 1990 yılında % 14,5’e, 1995 yılında % 8,5’e ve 2000 yılında % 5,5 seviyelerine gerilemiştir.

2.1.1.4. 2003 ve Sonrası Dönemde Kamu Yatırım Harcamaları

24.12.2003 tarihinde 5018 sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” 25326 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yeni düzenleme ile ekonomide mali disiplini ön planda tutan, kaynakların ekonomik, etkili ve verimli kullanılmasını amaçlayan, performansa dayalı yeni bir bütçeleme sistemine geçilmesi hedeflenmektedir. Performans esaslı bütçeleme sistemi ile kamu idarelerinde performansa dayalı yönetim anlayışının yerleşeceği, performans denetimine imkân tanıyacağı ve böylece kaynakların daha verimli kullanılacağı düşünülmektedir.²⁰⁰

2001 ve 2002 yıllarında ortaya çıkan krizlerden kurtulmak için önemli tedbirler alan Türkiye ekonomisi, 2003 yılından itibaren küresel ortamın da desteğini alarak güçlü bir ekonomik büyüme dönemine girmiştir. Alınan önlemler sonucu mali disiplin sağlanabilmiştir.

Bu dönemde, Türkiye ekonomisinin büyümesi ve kalkınmasının sağlanabilmesi için gerekli olan büyük altyapı yatırımları için oldukça fazla kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar bütçeden yatırımlar için gerekli kaynağın ayrılmasına engel olmuştur. Bunun için alternatif kaynak olarak dış kaynaklardan kredi bulma yoluna gidilmesi de ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşulların neticesinde, bu yatırımların maliyetinin oldukça yükselmesine neden olmaktadır. Tüm bu gelişmeler sonucunda, dünyada esmeye başlayan özelleştirme rüzgârları, bu yatırımların finansmanı için özel sektörü alternatif bir çözüm olarak göstermiştir. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde altyapı yatırımlarının özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi için yeni bir model olarak Yap-İşlet-Devret modeli tercih edilmiştir. Yine bu alanda benzer bir düzenleme de, Yap-İşlet modelidir. Bu model, diğer modelin karşılaştığı hukuksal sorunlar nedeniyle yeni bir yöntem olarak geliştirilmiştir.²⁰¹

2009 yılında yaşanan küresel kriz Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Kriz, finansal kaynaklı olsa da sonuçları itibarıyla reel sektörde de olumsuz etkileri hissedilmiştir. Küresel krizin olumsuz etkilerini azaltmak üzere alınan önlemler, kamu

²⁰⁰ Maliye Bakanlığı, “Performans Esaslı Bütçeleme Rehberi (Pilot Kurumlar İçin Taslak)”, *BUMKO*, (Aralık, 2004), s. 3.

²⁰¹ Deniz, a.g.e., s.123.

yatırım harcamaları açısından değerlendirildiğinde, bu harcamaların diğer kamu harcama türlerinde olduğu gibi artması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durum Tablo 4 'de görüldüğü üzere, 2008 yılında kamu yatırım harcamalarının GSYH'ye oranı % 1,5'den % 2'ye, konsolide bütçe harcamaları içindeki payı ise % 6,4'den % 8'e yükselmiştir. Bu yıldan günümüze kadar da sınırlı bir yükselişle bu seyrini korumuştur.

Tablo 4: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (2003-2017, %)

Yıllar	Toplam Bütçe Giderlerinin Dağılımı			Bütçe Giderlerinin GSYH'ye Oranı		
	Cari	Yatırım	Transfer	Cari	Yatırım	Transfer
2003	26,9	6,0	67,2	8,9	2,0	22,2
2004	32,4	5,7	61,4	7,9	1,4	15,1
2005	34,8	6,7	58,1	7,5	1,5	12,7
2006	34,7	6,8	57,8	7,8	1,5	13,2
2007	35,1	6,4	58,1	8,1	1,5	13,6
2008	35,1	8,2	56,2	8,0	1,9	13,0
2009	34,7	7,5	57,3	9,3	2,0	15,5
2010	34,9	8,8	55,6	8,8	2,3	14,3
2011	37,7	9,8	52,0	8,5	2,2	11,9
2012	37,1	9,5	53,1	8,6	2,2	12,3
2013	36,5	10,7	52,2	8,2	2,4	11,7
2014	37,9	10,7	51,0	8,3	2,4	11,3
2015	37,9	11,3	50,4	8,2	2,5	11,0
2016	39,0	10,2	50,3	8,8	2,3	11,5

Kaynak: BÜMKO, a.g.e.

Kriz döneminde Türkiye ekonomisinde oluşan likidite sıkıntısı ve belirsizlik ortamı sebebiyle özel sektör yatırımlarında önemli oranlarda düşüş meydana gelmiştir. Bu süreçte, azalan özel yatırım harcamalarını tekrar canlandırmak ve istihdamı artırmak amacıyla kamu politikaları uygulamaya konulmuş ve bu yönde kamu harcamaları artırılmıştır. Kamu harcamaları içinde, ekonomide üretkenliği arttıran ve özel sektör yatırımlarını teşvik etme gücü fazla olan kamu yatırım harcamaları daha çok tercih edilmiştir. Bu amaçla fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarına yönelik kamu harcamalarına öncelik verilmiştir.

Yine Tablo 4'de de görüldüğü üzere, 2003 yılından itibaren bütçede transfer harcamalarının payında sürekli bir düşüş yaşanmaktadır. Bu düşüşün temel sebebi devletin borç faiz ödemelerinin azalmasıdır. 2000 ve 2001 krizleri sonrası uygulanan

mali disiplin ve sıkı maliye politikaları sonucu devlet gelirinin önemli kısmını iç ve dış borç ve faiz ödemelerine ayırmıştır. Bu nedenle kalkınma için önemli olan, büyük yatırımlar için gerekli kaynağı temin edemediğinden bu alanlarda özel sektörün önünü açmıştır.

Ülkemizdeki kamu yatırım harcamalarının cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar gelen seyri genel olarak değerlendirildiğinde, yatırım harcamaları genellikle toplam kamu harcamaları içinde en düşük paya sahip olan harcama kalemi olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1930'a kadar toplam harcamalar içinde cari harcamalar ortalama % 60'la ilk sırada yer alırken, % 20'lik oranlarla yatırım harcamaları ile transfer harcamaları birbirine neredeyse eşit paya sahiptir. 1932-1951 yılları arasında cari harcamalar gene ortalama % 60'lık payını korurken, transfer harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı % 25-30 seviyelerine yükselmiş, buna karşılık yatırım harcamalarının payı % 8-15 seviyelerine düşmüştür. Planlı ekonomiye geçiş yıllarından 1970'lere kadar olan dönemde cari harcamalar yine ortalama % 55 ile ilk sırada yer alırken, yatırım harcamaları bu yıllarda artarak transfer harcamalarını geçmiştir. Bu yıllarda yatırım harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı % 25-30 arasında değişirken, transfer harcamaları % 15-20 seviyelerine gerilemiştir. Fakat 1970'li yılların başlarında dünyada yaşanan krizler ve içerde yaşanan ekonomik sorunların da etkisiyle kamu yatırımlarının toplam harcamalar içindeki payı gerilemiş, buna karşın özellikle devletin borç yükünün artması sonucu faiz ödemelerinin yükselmesi ile transfer harcamalarının ise payı hızla yükselmiştir. 1980 sonrası dönemde de kamu yatırım harcamaları, gerek toplam yatırım harcamaları, gerekse GSYH içindeki pay açısından üçüncü sırada yer alan kamu harcaması olmuştur. Özellikle 1990'lı yılların sonları ve 2000'li yılların başlarında ülkede yaşanan ekonomik sorunlar ve bu sorunlardan kurtulmak için alınan önlemler kamu yatırım harcamalarının toplam harcamalar içindeki payını % 5-6 seviyelerine gerilemesine neden olmuştur. 2013 sonrasında sınırlı bir artışla % 10 seviyelerine ulaşmıştır.

2.1.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Sektörel ve Bölgesel Dağılımı

Türkiye’de kamu yatırım harcamalarının ekonomik, mali ve sosyal işlevlerini anlayabilmek için kamu yatırım harcamalarının sektörel dağılımı ve bölgesel dağılımını incelemek gerekiyor. Çalışmanın bu kısmında ülkemizde çeşitli sektörler ve bölgeler itibariyle kamu yatırım harcamalarının dağılımı anlatılmaktadır.

2.1.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Sektörlere Göre Dağılımı

Türkiye’de kamu yatırım harcamalarının; imalat, tarım, ulaştırma, enerji, turizm, konut, eğitim, sağlık, madencilik ve diğer olarak belirlenen sektörler göre dağılımı Tablo 5’de yer almaktadır. Tablodan da görüldüğü üzere, kamu yatırım harcamalarının sektörler göre dağılımı incelendiğinde, sektörler arasında yıllar itibariyle önemli dalgalanmalar yaşandığı söylenebilir.

Tablo 5: Kamu Yatırım Harcamalarının Sektörlere Göre Dağılımı (1963-2017, %)

Sektör	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Tarım	16,2	19,1	20,7	18,2	17,8	17,7	15,2	13,5	11,4	9,6	9,3	9,9	9,2	10,4
Madencilik	6,6	6,5	9,7	9,5	6,4	4,5	4,2	5,0	5,2	5,4	6,3	6,4	5,8	7,2
İmalat	10,2	11,9	10,9	12,6	14,4	15,7	18,5	19,8	22,7	29,6	23,8	21,8	27,2	23,3
Enerji	8,9	11,2	11,3	11,4	12,4	13,8	15,2	17,2	13,9	12,8	13,1	13,5	12,3	14,6
Ulaştırma	28,0	21,6	20,3	21,8	22,3	21,1	20,6	21,1	23,4	24,0	26,4	26,6	24,7	24,2
Turizm	0,5	0,6	0,7	0,8	0,7	1,4	1,2	1,3	1,4	1,0	1,4	0,9	0,6	0,7
Konut	3,3	3,5	3,0	3,7	4,1	3,6	4,2	4,5	3,7	2,4	1,6	1,6	2,6	2,2
Eğitim	12,8	14,8	12,3	11,1	11,1	11,5	9,2	8,1	8,4	6,4	7,2	7,2	6,5	6,3
Sağlık	2,3	3,2	3,5	3,3	3,2	3,0	2,9	2,5	2,5	2,5	2,0	2,3	2,1	2,3
Diğer	11,1	7,5	7,6	7,5	7,6	7,8	8,6	6,8	7,4	6,4	8,9	9,8	8,8	8,8
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sektör	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Tarım	11,4	10,6	8,1	7,9	10,2	10,3	9,8	9,6	7,0	6,8	8,7	9,1	10,3	9,6
Madencilik	6,6	7,9	8,3	7,6	9,7	8,6	8,8	9,1	9,8	6,7	4,1	4,5	3,2	3,4
İmalat	21,6	19,8	24,1	26,3	21,9	18,9	15,8	14,0	12,6	9,8	6,5	5,9	4,5	4,5
Enerji	14,4	17,2	22,2	21,3	22,1	24,7	25,4	24,0	22,0	24,3	22,9	26,9	29,8	21,7
Ulaştırma	25,3	24,9	21,6	20,8	19,7	21,3	23,5	25,0	28,0	29,3	33,9	29,7	30,1	34,0
Turizm	0,8	1,0	0,8	0,5	0,5	0,5	0,6	0,9	0,9	1,8	1,7	1,5	1,1	1,2
Konut	2,4	3,0	3,1	2,4	2,4	1,4	1,8	2,6	2,6	2,0	1,6	1,8	1,8	4,0
Eğitim	4,9	5,0	3,6	4,1	4,2	4,5	4,5	3,7	4,2	3,7	4,8	5,6	6,2	6,9
Sağlık	1,8	2,2	1,7	1,8	2,0	2,0	1,6	1,5	1,2	1,2	1,6	1,8	2,2	2,8
Diğer	10,6	8,4	6,5	7,2	7,2	7,9	8,1	9,6	11,6	14,2	14,3	13,2	10,8	11,9
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Sektör	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Tarım	11,1	8,9	9,6	10,2	11,7	10,2	10,8	8,1	8,4	8,7	10,1	9,2	7,9	9,2
Madencilik	3,5	3,4	2,5	2,6	2,1	1,5	1,6	1,5	1,6	1,2	1,4	0,7	1,0	1,5
İmalat	5,0	5,4	3,2	3,1	5,7	4,1	2,5	2,7	2,6	2,9	4,0	3,2	2,6	2,7
Enerji	16,8	14,5	12,0	11,6	12,9	12,9	12,4	16,8	15,4	15,2	15,1	20,8	16,7	13,4
Ulaştırma	36,6	36,5	42,6	38,4	30,2	34,7	34,8	34,1	36,9	35,2	30,1	27,4	27,2	33,7
Turizm	1,5	1,6	1,7	1,9	2,4	1,3	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,8	0,8	0,7
Konut	2,2	2,6	1,2	1,7	1,5	1,7	1,2	1,1	1,3	0,8	0,9	0,8	1,0	1,0
Eğitim	7,1	8,4	9,2	7,4	8,3	9,2	12,4	10,6	11,8	11,9	12,2	12,3	14,2	13,5
Sağlık	2,6	3,2	3,8	4,8	4,9	4,1	4,8	4,7	3,8	4,5	4,9	5,1	5,7	5,0
Diğer	13,6	15,4	14,3	18,4	20,2	20,2	18,9	20,0	17,9	19,2	20,9	19,7	23,0	19,4
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Tarım	8,0	7,0	8,9	8,6	12,8	9,8	9,8	10,7	9,6	8,7	11,4	10,5	10,9	
Madencilik	1,5	2,0	2,0	1,7	2,1	1,9	2,3	2,2	1,5	2,2	3,2	1,9	1,9	
İmalat	1,7	2,1	1,0	0,9	1,1	0,8	0,7	0,8	0,9	0,9	1,6	1,3	1,2	
Enerji	12,3	10,2	10,3	9,2	9,5	6,5	5,7	6,0	4,7	5,4	6,3	6,4	5,3	
Ulaştırma	34,4	33,4	29,1	37,7	29,9	43,5	41,3	38,1	38,6	37,0	29,1	32,3	33,2	
Turizm	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,5	0,6	0,7	0,7	0,5	0,7	0,6	0,5	
Konut	1,7	1,4	1,6	1,5	1,5	1,5	1,7	1,3	1,2	1,0	0,5	0,6	0,7	
Eğitim	11,5	11,4	12,2	9,9	12,4	10,4	12,2	14,2	14,4	15,8	17,0	17,0	15,6	
Sağlık	5,8	5,9	6,7	5,6	6,9	4,8	4,9	5,3	5,0	5,5	6,3	7,0	7,9	
Diğer	22,7	26,3	27,8	24,6	23,5	20,3	20,8	20,8	23,3	23,1	23,9	22,4	22,8	
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2015)*, 2015, s. 91.

1960'lı yıllardan günümüze kadar geçen sürede Türkiye'de kamu yatırımlarının yapıldığı sektörler değerlendirildiğinde, Ulaştırma sektörü genellikle toplam kamu yatırımlarından en fazla pay alan sektörler arasında yer almaktadır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren en fazla pay alan sektör konumundadır. Toplam kamu yatırım harcamaları içine 1990 yılına kadar % 20 ile 30 arasında seyreden ulaştırma sektörünün payı, bu yıldan itibaren daha da yükselerek genelde % 30'un üzerine çıkmıştır.

Sektörler içinde, imalat yatırımlarının planlı kalkınma dönemi olan 1960'lı yıllardan ithal ikameci stratejinin uygulandığı 1970'lerin sonuna kadar toplam yatırımlar içindeki payı sürekli bir şekilde artarak % 10 seviyelerinden % 29 seviyelerine kadar yükselmiştir. Bu yıllarda sektör, ulaştırma sektörü ile beraber toplam kamu yatırımları içinde en fazla paya sahip olan sektördür. Ancak bu sektörün toplam yatırımlar içindeki payı 1990'lı yıllara kadar sürekli düşerek % 5'in altına gerilemiştir. Bu sektörde yaşanan bu hızlı düşüş günümüze kadar devam etmiştir. 2017 yılında imalat sektörüne yapılan kamu yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı % 1

seviyelerine gerilemiştir. Görüldüğü üzere kamu yatırımları içinde Türkiye’de imalat sektörü geçmişten günümüze en fazla değer kaybeden sektör durumundadır.

Tablo 5’e göre, tarım sektörüne yapılan kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1960-1970 yılları arası dönemde % 15’in üzerinde seyretmektedir. 1970 yılından günümüze kadar olan dönemde ufak çaplı dalgalanmalar görünse de ortalama % 10 seviyelerindedir. Türkiye’de belirtilen yıllar içerisinde tarıma yapılan yatırımların payında diğer sektörlerle göre büyük değişimler görülmemektedir.

Enerji sektöründe ise oldukça yüksek dalgalanmalar gözlenmektedir. Bu sektörde, 1980’li yılların sonuna kadar genel bir artış eğilimi gözlenmektedir. Planlı ekonomiye geçiş yılları olan 1960’lı yıllarda enerji sektörünün toplam yatırımlar içindeki payı % 10 seviyelerindeyken daha sonraki yıllarda yükselerek, 1980’li yılların sonlarında % 30 seviyelerine kadar çıkmıştır. Bu yıllarda ulaştırma sektörü ile beraber toplam kamu yatırımlarından en fazla pay alan sektör durumundadır. Fakat özellikle 1990 yılından itibaren düşüş eğilimine girmiş ve bu yıllarda kamu yatırımlarındaki azalmadan en büyük payı alan sektörler arasında yer almaktadır. 2000’li yılların başlarında enerji sektörünün toplam yatırımlar içindeki payı % 15 seviyesine düşmüştür. Daha sonraki yıllarda düşüş eğilimi devam ederek 2017 yılında % 5 seviyelerine kadar gerilemiştir.

Türkiye’de 1960’lı yıllardan 2017 yılına kadar geçen süreçte turizm ve konut sektörüne yapılan kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içinde payı oldukça sınırlıdır. Bu dönemde turizm sektörüne yapılan kamu yatırımlarının payında önemli bir değişim gözlenmemekle beraber % 0,5 ile % 1 arasında değişmektedir. Konut sektörüne yapılan kamu yatırımlarının 1970’li yıllara kadar payı % 3 ile % 4 arasındayken, daha sonraki yıllarda genellikle % 1 seviyelerine gerilemiştir.

Tablo 5’e göre, madencilik sektörüne yapılan kamu yatırım harcamalarının toplam yatırım harcamaları içindeki payı 1960’lı yıllarda % 6 seviyelerindeyken, 1980’li yılların ortalarında % 10 seviyelerine yaklaşmıştır. Fakat bu yıllarda kamu yatırımlarında görünen düşüşten payını alarak 2000’li yıllarda % 1’lere kadar gerilemiştir. Son yıllarda bu sektöre yapılan kamu yatırımlarının payı % 2 seviyelerindedir.

Eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye yatırımları açısından bakıldığında, bu harcamaların toplam yatırımlar içindeki payında geçmişten günümüze dalgalanmalar olduğu söylenebilir. 1960'lı yıllarda eğitime yapılan kamu yatırımlarının payı % 12,8 seviyelerindeyken, daha sonraki yıllarda düşerek 1975 yılında % 6,5'e ve 1985 yılında % 4'e kadar gerilemiştir. Bu dönemden sonra diğer sektörlerde görülen genel düşüşün aksine eğitime yapılan yatırımlar artmaktadır, 2000'li yıllarda % 11 seviyelerine ve 2017 yılında % 15 seviyelerine kadar yükselmiştir. Sağlık sektörüne yapılan kamu yatırımlarının payı ise 1960'lı yıllarda % 3 seviyelerindeyken 1980'li yılların ortalarına % 1,5 seviyelerine kadar gerilemiştir. Fakat 1990'lı yıllarda yükselerek 2000'li yıllarda % 5 seviyelerine ve 2017 yılında ise % 8 seviyelerine kadar çıkmıştır.

Diğer kamu hizmetleri iktisadi ve sosyal nitelikli olmak üzere iki gruba ayrılır. İktisadi nitelikli hizmetler içerisinde genel idare, güvenlik, adalet gibi hizmetler yer almaktadır. Sosyal nitelikli hizmetler içerisinde ise içme suyu, kanalizasyon, teknolojik araştırma, şehirleşme, çevre, KOBİ ve girişimcilik, kırsal alan planlaması, sosyal güvenlik ve afetler gibi hizmetler yer almaktadır. Tablo 5'e göre diğer kamu hizmetlerine yapılan yatırımların toplam kamu yatırımları içindeki payı 1963 - 1990'lı yılları arası dönemde ortalama % 10 seviyelerindedir. 1990'lı yıllardan itibaren bu hizmetlerin payında artış görülmektedir. Bu hizmetlerin 1995 yılından günümüze kadar toplam kamu yatırımlarından aldığı pay ortalama % 20 seviyesinin üzerinde seyretmektedir.

2.1.2.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgelere Göre Dağılımı

Türkiye'de bölgeler ve iller arasında gelir ve kalkınma eşitsizliğinin mevcut olduğu bilinen bir konudur. Bu nedenle, genellikle hükümetlerin ulusal hedefleri arasında bölgelerarasında oluşan bu dengesizliği azaltmak yer almaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren Devlet Planlama Teşkilatı, hazırladığı kalkınma planları ile özellikle doğu ve güney doğu bölgelerinde yer alan illeri "*Kalkınmada Öncelikli İller*" olarak sınıflandırmıştır. Bu planlar, bölgelerde üretkenliği ve istihdamı arttırmaya, özel sektör

yatırımlarını teşvik etmeye kısacası bölgeleri kalkındırmaya yönelik kamu yatırım harcamalarına dayandırılmıştır.²⁰²

Bölgelerarası dengesizlik sorununun azaltılmasına yönelik olarak özellikle 1960'lı yıllardan sonra çok yoğun bir çaba gösterilmesine rağmen, bu sorunun tam olarak çözülebildiği söylenemez. Geçmişten günümüze izlenen politikalara rağmen, Türkiye'nin gelişmiş illeri ile az gelişmiş illeri arasında çok ciddi gelir farklılıkları vardır. Dolayısıyla bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi ve bunun için izlenecek politikaların doğru belirlenmesi oldukça önemli bir konudur.

2.1.2.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Dağılım Göstergeleri

Bu başlık altında kamu yatırım harcamalarının bölgelere göre dağılımını inceledikten sonra, bölgelere yapılan kişi başı kamu yatırım harcamalarını görebilmek için bölgelere düşen nüfus ile yapılan kamu yatırım harcamaları oranı incelenecektir.

Türkiye'de kamu yatırımlarının bölgelere göre sınıflandırmasında, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından tanımlanan, "Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine" (NUTS) uygun olan "İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması" (İBBS) esas alınacaktır.

NUTS bölgeleri tanımlanırken bazı kıstaslar üzerinde durulmaktadır. Üye devletlerde bulunan mevcut idari birimler, bölgesel birimlerin tanımlanmasında kullanılan ilk kıstastır. İdari birimler, devletlerin yasal ve kurumsal çerçeveleri dâhilinde, belli bir coğrafi alana sahip olan ve o alan dâhilinde idari ve politik kararlar alma yetkisine sahip olan bir idari otoritedir.²⁰³ Türkiye'de bu idari birimler illerdir.

NUTS bölgelerinin tanımlanmasında belirlenen kıstaslardan diğeri de idari birimlerin nüfusudur. Buna göre bölgeler için belirlenen minimum-maksimum nüfus sayıları; Düzey 3 bölgeleri için 150.000-800.000, Düzey 2 bölgeleri için 800.000-3.000.000 ve Düzey 1 bölgeleri için 3.000.000-7.000.000 kişi olarak belirlenmiştir. Bir

²⁰² Jülide Yıldırım, "Regional Policy and Economic Convergence in Turkey: a Spatial Data Analysis", *18th European Advanced Studies Institute in Regional Science*, 2005, p. 8.

²⁰³ EUR-LEX, "Regulation (EC) No 1059/2003 of The European Parliament and of The Council", 2003, p. 5.

bölge biriminin nüfusu, o alanda ikamet eden kişilerden oluşur. Eğer idari birimin nüfusu NUTS seviyesi için belirlenen asgari miktarın altındaysa, birkaç idari birimden meydana gelen ve daha geniş alanı kapsayan bölge birimleri oluşturulabilir. Bu şekilde bölgeler oluşturulurken idari birimlerin coğrafi, ekonomik, sosyal, kültürel, tarihi ve çevresel koşullar gibi kıstaslar göz önünde bulundurulur.²⁰⁴

Tablo 6: Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması

Düzy 1	Düzy 2	Düzy 3
Istanbul	Istanbul	Istanbul
Batı Marmara	Tekirdağ Balıkesir	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli Balıkesir, Çanakkale
Ege	Izmir, Aydın, Manisa,	Izmir Aydın, Denizli, Muğla Manisa, Kütahya, Afyon, Uşak
Doğu Marmara	Bursa Kocaeli	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
Batı Anadolu	Ankara Konya	Ankara Konya, Karaman
Akdeniz	Antalya Adana Hatay	Antalya, Isparta, Burdur Adana, Mersin Hatay, K. Maraş, Osmaniye
Orta Anadolu	Kırıkkale Kayseri	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir Kayseri, Sivas, Yozgat
Batı Karadeniz	Zonguldak Kastamonu Samsun	Zonguldak, Karabük, Bartın Kastamonu, Çankırı, Sinop Samsun, Tokat, Amasya, Çorum
Doğu Karadeniz	Trabzon	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhan
Kuzey Doğu Anadolu	Erzurum Ağrı	Erzurum, Erzincan, Bayburt Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
Orta Doğu Anadolu	Malatya Van	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
Güney Doğu Anadolu	Gaziantep Şanlıurfa Mardin	Gaziantep, Adıyaman, Kilis Şanlıurfa, Diyarbakır Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: T.C. Resmi Gazete, 20/8/2002 Tarihli ve 2002/4706 Sayılı Kararnamenin Eki.

Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasında bölgeler; Düzy 1, Düzy 2 ve Düzy 3 olarak sınıflandırılmakta olup, illerin tamamı Düzy 3 olarak tanımlanmıştır. Ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren ve birbirlerine komşu olan iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri dikkate alınarak Düzy 1 ve Düzy 2 şeklinde gruplandırılmıştır. Düzy 2 İstatistiki Bölge Birimleri, Düzy 3 kapsamındaki komşu illerin gruplandırılması ile oluşan 26 adet bölgeyi kapsamaktadır. Düzy 1 İstatistiki Bölge Birimleri ise Düzy 2 İstatistiki Bölge

²⁰⁴ EUR-LEX, a.g.e., p. 5.

Birimlerinin gruplandırılmasıyla meydana gelen 12 adet bölgeden oluşmaktadır.²⁰⁵ Bölgeler Tablo 6’da ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Yukarda yapılan düzey 1 bölge sınıflandırmasına göre, Tablo 7’de Türkiye’de 1999 ve 2017 yıllarında toplam kamu yatırımlarının bölgelere göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 7: Türkiye’de Toplam Kamu Yatırımlarının Bölgelere Dağılımı (Milyon TL)

Bölgeler	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017
İstanbul	421	675	803	1.770	2.863	3.585	2.820	2.246	6.393	12.023
B. Marmara	77	217	322	362	408	599	820	1.062	1.605	2.188
D. Marmara	228	391	795	1.330	1.176	1.119	1.374	2.038	2.276	3.508
Ege	337	477	990	996	1.127	1.328	1.902	2.732	3.572	5.757
B. Anadolu	340	441	843	1.420	1.528	1.703	2.248	4.454	5.291	7.525
O. Anadolu	103	127	284	454	617	720	983	1.576	1.983	2.691
Akdeniz	321	716	953	1.107	1.404	1.482	1.404	2.935	2.896	4.639
B.Karadeniz	97	182	317	638	904	974	1.162	1.451	1.804	2.877
D.Karadeniz	57	188	856	1.135	910	864	1.638	1.292	1.384	2.441
Kuzey Doğu Anadolu	43	113	203	293	374	467	874	1.184	1.375	1.769
Orta Doğu Anadolu	94	193	292	411	414	633	1.156	1.746	1.788	2.332
Güney Doğu Anadolu	149	182	606	1.028	883	1.978	3.130	4.389	4.877	5.623
Muhtelif İller	2.346	4.297	8.746	8.957	8.905	12.006	16.890	25.777	26.996	41.145
Toplam	4.613	8.199	16.010	19.901	21.513	27.458	36.401	52.882	62.240	94.518

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, *Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı*.

Bazı kamu yatırım projelerinin niteliği gereği (örneğin birkaç ili veya bölgeyi birden ilgilendiren karayolu, demiryolu, enerji, doğalgaz, petrol iletim hattı projeleri gibi) birden fazla il ve bölgede yer alması söz konusu olabilir. Bunun gibi projelerin yerinin birden fazla il veya “muhtelif” olarak belirtilmesi gibi sebeplerle bu yatırımlar “muhtelif iller” kapsamında gösterilmektedir. Muhtelif iller kapsamındaki yatırımların

²⁰⁵ Kalkınma Bakanlığı, “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)”, Ankara, 2013, s. 73.

ne kadarının hangi il veya bölgeyle ilgili olduğunu belirlemek zor olduğundan dolayı bu yatırımlar il bazındaki rakamlara dâhil edilmemektedir.²⁰⁶

Birden fazla ili kapsayan yatırımları içeren “muhtelif iller” kapsamında yapılan kamu yatırım harcamaları toplam kamu yatırımlarının yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Son yıllarda muhtelif iller dışında kamu yatırım harcamalarından en fazla pay alan bölgeler sırasıyla; İstanbul, Batı Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Ege bölgeleridir.

Belirtilen yıllarda bölgelerin toplam kamu yatırım harcamalarından aldığı payı daha iyi görebilmek için, toplam kamu yatırımlarının bölgelere dağılımını yüzdesel olarak incelemek daha doğru olacaktır. Tablo 8’de bu yüzde dağılım gösterilmektedir.

Tablo 8: Türkiye’de Toplam Kamu Yatırımlarının Bölgelere Dağılımı (%)

Bölgeler	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017
Istanbul	9,1	8,2	5,0	8,9	13,3	13,1	7,9	4,3	10,3	12,6
B. Marmara	1,7	2,7	2,0	1,8	1,9	2,1	2,4	2,0	2,6	2,3
D. Marmara	4,9	4,8	5,0	6,7	5,6	4,1	3,9	3,8	3,7	3,7
Ege	7,3	5,8	6,0	5,0	5,2	4,8	5,2	5,2	5,8	6,1
B. Anadolu	7,4	5,4	5,3	7,2	7,2	6,2	6,2	8,4	8,5	8,0
O. Anadolu	2,2	1,6	1,7	2,3	2,9	2,6	2,7	3,0	3,2	2,9
Akdeniz	7,0	8,7	6,0	5,6	6,5	5,3	3,9	5,5	4,7	4,8
B. Karadeniz	2,1	2,2	2,0	3,2	4,2	3,6	3,3	2,7	2,8	3,0
D. Karadeniz	1,2	2,3	5,4	5,6	4,3	3,2	4,5	2,4	2,2	2,6
K. D. Anadolu	0,9	1,4	1,3	1,5	1,7	1,7	2,4	2,2	2,2	1,9
O.D. Anadolu	2,1	2,4	1,8	2,1	1,9	2,2	3,2	3,2	2,9	2,5
G.D. Anadolu	3,2	2,2	3,7	5,1	4,2	7,1	8,6	8,2	7,9	6,0
Muhtelif iller	50,9	52,3	54,8	45,0	41,1	44,0	45,8	49,1	43,2	43,6
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı.

Tablo 8 incelendiğinde genel olarak toplam kamu yatırım harcamalarının bölgelere dağılımında önemli dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Dalgalanmaların en yoğun yaşandığı bölgelerarasında İstanbul, Güney Doğu Anadolu, Akdeniz ve Doğu Karadeniz bölgeleri yer almaktadır.

Bölge bazı bakıldığında *İstanbul bölgesi*, 1999 yılında toplam kamu yatırım harcamalarından % 9,1 ile en fazla paya sahip olan bölge durumundayken, 2001 yılında

²⁰⁶ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Yatırım Programı Başlangıç Ödeneği*.

aldığı pay % 8,2'ye, 2003 yılında ise % 5'e gerilemiş ve bu yıllarda bazı bölgelerin gerisinde kalmıştır. Ancak daha sonra artmış 2009 yılında yükselerek % 13,1'e ulaşmıştır. 2017'de bu oran % 12,6'dır (Tablo 8). Son yıllarda bölgeye *ulaştırma ve haberleşme* sektörüne yapılan harcamalar toplam yatırım harcamaların % 50'sinden daha fazlasını oluşturmaktadır. Ayrıca bölgeye *eğitim, sağlık ve madencilik* sektörlerine daha fazla yatırım harcaması yapıldığı ifade edilebilir.²⁰⁷

Belirtilen dönemlerde İstanbul bölgesinden sonra, toplam kamu yatırım harcamalarından en fazla payı alan ikinci bölge genellikle *Batı Anadolu bölgesi* olmuştur. Bu bölgeye yapılan kamu yatırım harcamalarının toplam kamu yatırım harcamaları içindeki payı, 2000'li yılların başlarında % 5 seviyesindeyken, sonraki yıllarda artarak % 8 seviyelerine yükselmiştir (Tablo 8). Bölge kapsamında, Ankara'da kamu yatırım harcamaları 2000'li yıllarda en fazla *imalat, madencilik, eğitim ve sağlık* sektörlerine yapılmaktadır. 2011 yılından itibaren özellikle *ulaştırma ve haberleşme* sektörüne yönelik ciddi yatırımların olması genel olarak bölgenin de payının artmasına neden olmuştur. Bölgedeki diğer iller olan Konya'da belirtilen dönemde kamu yatırım harcamaları daha çok *tarım ve eğitim sektörlerine* yönelikken, Karaman'da *enerji sektörüne* önemli yatırım harcamaları yapılmıştır. Bölge genelinde son yıllarda *iktisadi ve sosyal nitelikli* diğer kamu yatırımlarına, *ulaştırma ve haberleşmeye, eğitime ve tarıma* yönelik yatırım harcamalarının payı yüksek seviyelerdedir.²⁰⁸

Güney Doğu Anadolu bölgesinde kamu yatırım harcamalarının payında 1999-2017 döneminde genel olarak artış olmakla birlikte yıllar arasında istikrarsızlıklar görülmektedir. 2000'li yılların başlarında bölgenin toplam kamu yatırım harcamalarından aldığı pay % 2 seviyelerindeyken, 2011 yılında bu oran % 8,6'ya yükselmiş, 2017 yılında ise % 6 seviyelerine gerilemiştir. 2000'li yıllarda bölgedeki tüm illerde özellikle *tarım ve eğitim sektörlerine* kamu yatırım harcamaları daha çok yapılmıştır. Fakat daha sonraki yıllarda, Mardin'de *enerji*, Adıyaman ve Batman'da *madencilik sektörlerine* önemli miktarlarda kamu yatırım harcamaları tahsis edilmiştir. Bölgedeki diğer iller olan, Siirt ve Şırnak'ta *eğitim ve ulaştırma*, Kilis'te *tarım ve ulaştırma sektörlerine* daha fazla kamu yatırım harcaması yapılmıştır. Bölge genelinde

²⁰⁷ Kalkınma Bakanlığı, *Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı*.

²⁰⁸ Kalkınma Bakanlığı, a.g.r.

son yıllarda özellikle *tarım, enerji ve eğitim* sektörlerine daha fazla yatırım harcaması yapılmıştır.²⁰⁹

Ege bölgesinde de toplam kamu yatırım harcamalarından aldığı payda yıllara göre dalgalanmalar görülmektedir. Bölgenin toplam kamu yatırım harcamalarından aldığı pay 1999 yılında % 7,3 seviyesindeyken, bu pay 2017 yılında % 6,1 seviyesine düşmüştür. 2000’li yıllarda bölgedeki illerden ağırlıklı olarak imalat, ulaştırma, eğitim, tarım, enerji ve madencilik sektörlerine daha fazla kamu yatırım harcaması yapıldığı görülmektedir. Son yıllarda, İzmir’de *ulaştırma ve haberleşme sektöründe* önemli miktarda kamu yatırım harcaması yapılmıştır.

Akdeniz bölgesine yapılan kamu yatırım harcamalarının toplam kamu yatırım harcamaları içindeki payı 2000’li yılların başlarında % 8,7 seviyelerindeyken, daha sonraki yıllarda gerilemiş 2015 - 2017 döneminde % 5’in altına inmiştir. 2000’li yıllarda bölgede yer alan illerden Antalya, Isparta, Burdur, Adana ve Osmaniye’de kamu yatırım harcamaları daha çok *eğitim, ulaştırma, tarım ve sağlık sektörlerine* yönelik yapılmaktadır. Aynı dönemde Kahramanmaraş’ta *enerji*, Hatay’da *madencilik sektörüne* yönelik önemli kamu yatırım harcamaları yapılmıştır.

Doğu Marmara bölgesine yapılan kamu yatırım harcamalarının toplam kamu yatırım harcamaları içindeki payında ufak çaplı dalgalanmalar görülmektedir. Bölgenin aldığı pay 1999 – 2003 döneminde % 5 seviyelerinde seyretmiş, bu oran 2009 – 2017 döneminde % 3,7 - 4 olarak gerçekleşmiştir. Bölgede yapılan kamu yatırımlarının; *imalat* gibi reel sektör, *ulaştırma ve haberleşme* gibi altyapı ve *eğitim, sağlık* gibi hizmet alanları şeklinde çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

Batı Marmara bölgesine yapılan kamu yatırım harcamalarının toplam kamu yatırım harcamaları içindeki payı 1999 – 2017 döneminde % 1,7 ile 2,7 gibi sınırlı bir aralıkta değişmektedir. Bölgede genel olarak tüm sektörlerde kamu yatırımı görülmele birlikte özellikle *eğitim ve tarım* sektörlerine daha fazla kamu yatırım harcaması tahsis edilmiştir.

Doğu Karadeniz bölgesine yapılan kamu yatırım harcamalarının payının 2000’li yılların ilk yarısında nispi olarak arttığı fakat daha sonra düştüğü 2017 yılında % 2,5

²⁰⁹ Kalkınma Bakanlığı, agr.

seviyelerine kadar gerilediği görülmektedir. Bölgede 2000’li yılların ortalarına kadar kamu yatırım harcamalarının artmasında *ulaştırma ve haberleşme* sektörüne yapılan yatırımların önemli payı vardır. 1999 – 2017 döneminde Artvin’de *enerji* sektörüne yönelik oldukça fazla kamu yatırım harcaması yapılmıştır. Bölge genelinde *enerji ve ulaştırma* sektörlerinden sonra *eğitim ve tarım* sektörlerine de daha fazla harcama yapılmıştır.

Orta Anadolu bölgesinde yapılan kamu yatırım harcamalarının payı 1999 – 2017 döneminde % 1,6 ile 3,2 arasında değişmektedir. Bu bölgedeki illerde de ağırlıklı olarak kamu yatırımlarının *tarım, ulaştırma, haberleşme ve eğitim* sektörlerine yapıldığı görülmektedir.

Kamu yatırımının *Batı Karadeniz bölgesinde* payı, 1999 – 2017 döneminde % 2 ile % 3 arasında değişmektedir. Bu oranlar Doğu Karadeniz bölgesine yakındır. Bu bölgede özellikle *tarım, madencilik, ulaştırma, eğitim ve sağlık* sektörleri yatırımları dikkati çekmektedir.

Orta Doğu Anadolu bölgesi kamu yatırım harcamaları payı 1999 – 2017 yılları arasında % 1,8 ile 3,2 arasında değişim göstermiştir. Yatırım oranının düşük olduğu görülmektedir. Bölgeye yatırım harcamaları daha çok *enerji, tarım ve eğitim* sektörlerine yapılmıştır.

Kuzey Doğu Anadolu bölgesi en az kamu yatırım harcamasına sahip bölgedir. Bölgede en yüksek oran % 2,4 ile 2011 yılına aittir. Bölgeye genel olarak daha çok *eğitim, sağlık, tarım ve ulaştırma* sektörlerine yönelik kamu yatırım harcamaları yapılmıştır.

Yatırımların vergi gelirlerini etkileme gücü, yatırımın yapıldığı sektörlerin ağırlığına göre değişebilmektedir. Örneğin yapılan ampirik çalışmalarda (Tanzi (1992), Stotsky ve WoldeMariam (1997), Castro ve Camarillo (2014), Sağdıç (2015) ve Gobachew (2017)) genellikle tarım sektörüne yapılan yatırımların vergi gelirlerini olumsuz etkilediği, buna karşın bazı çalışmalarda (Ahmed ve Mohammed (2010)) imalat ve hizmet sektörlerine, bazılarında (Castro ve Camarillo (2014), Sağdıç (2015), Gobachew (2017)) sanayi sektörüne yapılan yatırımların vergi gelirlerini olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda bölgelere yapılan kamu yatırım

harcamalarının ağırlıklı olduğu sektörlerin tespit edilmesi oldukça önemlidir. Türkiye’de Düzey 1 bölgelerine son yıllarda hangi sektörlerle daha ağırlıklı kamu yatırım harcaması yapıldığının görülebilmesi için Tablo 9’da bölgelere yapılan kamu yatırım harcamalarının sektörlere göre yüzdesel dağılımının 2013-2017 yıllarındaki ortalamasına yer verilmektedir.

Tablo 9: Düzey 1 Bölgelerinde Kamu Yatırım Harcamalarının Sektörlere Göre Dağılımı (2013-2017 Yılları Ortalaması %)

Bölgeler	Ulaştırma / Haberleşme	Tarım	Enerji	Eğitim	Sağlık	Maden	İmalat	Diğer
İst-Batı Marmara	56	04	04	15	05	04	01	11
Doğu Marmara	24	07	03	26	08	01	05	27
Ege	28	14	05	20	07	02	03	21
Batı Anadolu	29	09	02	14	05	03	01	38
Akdeniz	11	17	06	25	10	06	01	24
Orta Anadolu	21	18	04	27	07	01	06	16
Batı Karadeniz	17	18	04	30	10	03	01	17
Doğu Karadeniz	14	08	26	22	06	02	04	17
Güney Doğu And	10	22	23	16	04	09	00	16
Orta Doğu And	15	11	19	26	08	01	01	19
Kuzey Doğu And	10	17	03	30	10	01	02	24

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı.

Bölgelere yapılan kamu yatırım harcamaları detaylı incelendikten sonra, bölgelere yapılan kişi başı kamu yatırım harcamalarını görebilmek için bölgelerin toplam nüfusları ile bölgelere yapılan kamu yatırım harcamaları oranına bakılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre bulunan kişi başına kamu yatırım harcamaları Tablo 10’da yer almaktadır.

Kişi başına en fazla kamu yatırım harcaması yapılan bölgeler sırayla; *Batı Anadolu* (956 TL), *Doğu Karadeniz* (927 TL), *Kuzey Doğu Anadolu* (808 TL) ve *İstanbul* (800 TL) bölgeleridir. Buna karşılık kişi başına en az kamu yatırım harcaması yapılan bölgeler ise; *Doğu Marmara* (448 TL), *Akdeniz* (452 TL) ve *Ege* (554 TL) bölgeleridir (Tablo 10). Bu sonuçlarda bölgelerarasındaki nüfus farklılığının da etkisi olmaktadır. *Batı Anadolu*, *Doğu Karadeniz* ve *Kuzey Doğu Anadolu* bölgelerinin toplam kamu yatırımları içindeki payı düşük olmasına rağmen nüfus düşüklüğü nedeniyle kişi başına en fazla kamu yatırım harcaması sıralamasında yer almaktadırlar.

Tablo 10: Türkiye’de 2017 Yılı Bölgelere Göre Kişi Başına Kamu Yatırım Tutarı (TL)

Bölgeler	Nüfus*	Kişi Başına Düşen Kamu Yatırımı (TL)
Batı Anadolu	7.871.847	956
Doğu Karadeniz	2.633.417	927
Kuzey Doğu Anadolu	2.188.214	808
İstanbul	15.029.231	800
Orta Anadolu	3.977.447	677
Güney Doğu Anadolu	8.665.165	649
Batı Karadeniz	4.574.182	629
Batı Marmara	3.503.609	625
Orta Doğu Anadolu	3.854.869	605
Ege	10.383.963	554
Akdeniz	10.303.984	452
Doğu Marmara	7.824.597	448
Türkiye Toplamı	80.810.525	1.170

Kaynak: *TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi.

2.1.2.2.2. Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamaları İle Bölgesel Gelişme İle İlgili Görüşler

Türkiye için bölgesel düzeyde yapılan ampirik çalışmaların çoğunda, kamu yatırımlarının bölge gelirlerini olumlu olarak etkilediği ve bölgesel kalkınma politikalarında önemli bir politika aracı olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

Erden ve Çakmak (2005), Türkiye’de yerel kalkınmanın sağlanmasında devletin rolü üzerine panel veri modeli kullanılarak yapılan çalışmada, Türkiye’deki 24 ilin 1992-1999 yıllarına ait verileri kullanılmıştır. Çıktı değeri olarak özel imalat yatırımları alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, kamu yatırımlarının yeni sanayi odaklarının gelişiminde ve yerel kalkınmanın sağlanmasında etkili araç olduğu belirtilmektedir.²¹⁰

Yılmaz vd. (2000), Türkiye’de illere göre kamu yatırım harcamalarının etkinliği üzerine yapılan çalışmada, 1990-2000 dönemine ait değerler veri zarflama yöntemine göre analiz edilmiştir. Girdi değeri olarak; kişi başı yatırım harcamaları

²¹⁰ Lütfi Erden, Hatice Karaçay Çakmak, “Türkiye’de Yerel Kalkınma ve Devletin Rolü: Bir Yöresel Panel Veri Analizi”, *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.23, S.2, 2005, ss. 13-32.

alınırken, çıktı değerler olarak; kişi başı GSYH tutarı, işsizlik oranı, okuryazarlık oranı, içme suyu götürülen nüfusun oranı, bebek ölümleri, okullaşma oranı ve kırsal bölgelerde asfalt yol oranı alınmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, kamu yatırımları bakımından en etkin iller; Mardin, Adana, Uşak, Tokat, Manisa, Çankırı olurken en etkinsiz iller ise; Bingöl, Artvin, Çorum, Diyarbakır, Erzincan, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Muğla, Muş, Sivas, Tunceli ve Şanlıurfa olmuştur. Çalışmaya göre, etkin çıkan illerin ortak özelliği bu illere yapılan kamu yatırım harcamasının düşük seviyede olmasıdır. Etkinsiz çıkan illerin ortak özelliği, genelde enerji sektörüne yüksek miktarlarda kamu yatırım harcaması almalarıdır. Ayrıca bu illere yüksek miktarda kamu yatırımı yapılmasına rağmen eğitim ve sağlık sektörlerine yönelik gerekli ilginin gösterilmediği ifade edilmektedir. Türkiye genelinde bakıldığında kamu yatırımlarının çoğu ilde etkinsiz olduğu da çalışmadan çıkan başka bir sonuçtur. Bunun nedeni olarak kamu yatırımlarının dağılımındaki dengesizlik gösterilmektedir. Özellikle başta enerji olmak üzere alt yapı yatırımlarına fazla kaynak ayrılırken, eğitim ve sağlık gibi ekonomik gelişme için son derece önemli olan sektörler yeterli kaynağın ayrılmadığı çalışmada ifade edilmektedir.²¹¹

Önder vd. (2010), Türkiye’de kamu sermaye stokunun bölgesel yakınsamaya etkisini, 1980-2001 dönemine ait veriler ve panel veri yöntemi kullanarak araştırmıştır. Bulunan sonuçlara göre kamu sermayesi, kişi başı gelir üzerinde ve dolayısıyla bölgesel yakınsama üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir.²¹²

Öztürk (2012) yapmış olduğu çalışmada, Türkiye’de 1975 - 2001 dönemi için kamu yatırım harcamaları ile bölgesel eşitsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çıktı olarak GSYH’den illere düşen paylar alınmıştır. Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada elde edilen bulgulara göre, kamu yatırımlarının iller arasındaki dağılımı ile GSYH’nin iller arasındaki dağılımı arasında bir eş-bütünleşme ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada, Türkiye’de bölgesel eşitsizlikleri gidermek için kamu yatırımlarının önemli bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna bağlı olarak kamu yatırım harcamaları iller arasında adil dağıtılsa bölgesel eşitsizlikte

²¹¹ Mine Yılmaz, Hüseyin Aktaş, Mahmut Kargın, Bernur Açıkgöz, “Türkiye’de İllere Göre Kamu Yatırımlarının Etkinliği”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.8, S.2, 2006, ss. 67-70.

²¹² A. Özlem Önder, Ertuğrul Deliktaş, Metin Karadağ, “The Impact of Public Capital Stock on Regional Convergence in Turkey”, *European Planning Studies*, V.18, I.7, 2010, pp. 1041-1055.

bir azalma görülebilmesi muhtemeldir. Tersine bir durumda ise, kamu yatırımlarının belirli bölgelerde yoğunlaşması (adil olmayan dağılımı) bölgesel eşitsizliği artırmaktadır.²¹³

Şengün vd. (2013) Türkiye Düzey 2 bölgelerinde 2007-2008 yıllarında veri zarflama analizi kullanarak yapılan çalışmada, kamu yatırımları ile dış ticaret işlemleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışma sonucunda, bir bölgenin ve o bölgedeki illerin ekonomik etkinliği sağlayabilmeleri o bölgeye yapılan kamu yatırımlarına ve bu yatırımlardan sağlanan istihdam ve dış ticaret dengesi değerlerine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Önemli olan bölgelere yapılan kamu yatırımlarının büyüklüğü değil, bu yatırımların özellikle bölgenin istihdam ve dış ticaret dengesi değerlerini arttıracak şekilde yönlendirilmesidir.²¹⁴

Polat (2014), Türkiye’de 2009 - 2011 yılları arası dönemde Düzey 2 bölgelerine yapılan kamu eğitim, sağlık, ulaştırma ve haberleşme yatırım harcamalarının etkinliğini veri zarflama yöntemi ile ölçülmeye çalışmıştır. Çıktı olarak; kişi başı gayri safi katma değer, istihdam oranı, kişi başı tüketilen elektrik tüketimi, yüz bin kişiye düşen hastane yatak sayısı, şehir içi ve şehirlerarası yollar, ön lisans ve lisans öğrenci sayısı, ihracatın payı kullanılmıştır. Sonuç olarak, bazı bölgelerde kaynaklar etkin kullanılırken, bazı bölgelerde ise etkin kullanılmamıştır. Esas alınan her 3 yılda da TR62 (Adana alt bölgesi), TR63 (Hatay alt bölgesi), TRA2 (Ağrı alt bölgesi), TRB2 (Van alt bölgesi), TRC1 (Gaziantep alt bölgesi), TRC3 (Mardin alt bölgesi) bölgelerine yapılan kamu yatırım harcamalarının etkin kullanılmadığı tespit edilmiştir.²¹⁵

Bakırcı vd. (2014) tarafından Türkiye’de Düzey 1 kapsamında yer alan 12 bölgenin 2007-2012 dönemine ait verilerine dayanarak, bir bölgesel kalkınma politikası olarak kamu yatırımlarının etkinliği veri zarflama yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Çıktı değişkenleri bölgelerin sanayi, tarım ve hizmet sektörlerine ait istihdam verileridir. Çalışmaya göre, Batı bölgelerinin Doğu bölgelerine göre daha yüksek

²¹³ Lütfü Öztürk, “Kamu Yatırımları ve Bölgesel Eşitsizlik: Bir Nedensellik Analizi, 1975-2001”, *Ege Akademik Bakış*, C.12, S.4, 2012, ss. 487-495.

²¹⁴ Ümrhan Şengül, Seyedhadi Eslemian, Miraç Eren, “Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.11, S.21, 2013, ss. 75-99.

²¹⁵ Efdal Polat, “Türkiye’de Düzey - 2 Bölgeleri Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi”, *Yayınlanmış Doktora Tezi*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, ss. 206-212.

etkinlik değerlerine sahip olduğu ifade edilmektedir. İstanbul Bölgesi (TR1) ve Doğu Marmara Bölgesi (TR4) diğer bölgelere göre etkinliğin oldukça yüksek olduğu bölgelerdir. Doğu Karadeniz (TR9) ve Kuzeydoğu Anadolu (TRA) bölgeleri 2009 yılından itibaren ciddi etkinlik kaybına uğramıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise 2010'dan itibaren etkin sonuçlara rastlanamamıştır.²¹⁶

Kara ve Taş (2015), Türkiye'de Düzey 1 bölgelerinde 2004-2008 yılları arası dönemde ulaştırma-haberleşme altyapı harcamalarının bölgesel gelir üzerindeki etkisi panel veri analiz yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Yapılan çalışma sonuçlarına göre, altyapı harcama türünün bölgesel gelire pozitif katkısı olduğu belirlenmiştir. Bu durumda ulaştırma ve haberleşme harcamalarının bölgesel kalkınma için etkili bir politika aracı olduğu ifade edilebilir.²¹⁷

Köklü ve Tuncer (2016), Türkiye'de 2015 yılı verileri ile 81 il bazında yapmış oldukları çalışmada, Duranton-Puga endeksini kullanarak kamu yatırımlarında sektörlere göre hangi illerin daha fazla avantaj elde ettiğini analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, tarım sektörü ile Sinop, madencilik sektörü ile Hakkâri, imalat sektörü ile Sakarya, enerji sektörü ile Karaman, ulaştırma-haberleşme sektörü ile Batman, turizm sektörü ile Bartın, konut sektörü ile Burdur, eğitim sektörü ile Hatay ve sağlık sektörü ile Bursa illeri ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli gelişmeler sağlamıştır.²¹⁸

Sancar vd. (2016), Türkiye TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane illerini kapsayan) Trabzon alt bölgesinde panel veri yöntemi kullanılarak, kamu yatırım harcamaları ile toplam istihdam arasındaki ilişkiyi 2008-2013 yılları arasında ölçmek üzere yaptıkları çalışmada; tarım sektörüne yönelik yapılan harcamaların istihdam oranını olumsuz, sanayi ve hizmetler sektörüne yönelik yapılan harcamaların ise olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada, sektörlere göre yatırımların istihdam yaratma potansiyelinin artırılabilmesi için, merkezi hükümetin aldığı yatırım kararlarına yerel kurumların da dâhil edilmesi, taraflar arasında

²¹⁶ Bakırcı, Ekinci, Şahinoğlu, a.g.m., ss. 281-298.

²¹⁷ Mehmet A. Kara, Seyhan Taş, "Ulaştırma ve Haberleşme Altyapısının Bölgesel Kalkınmaya Katkısı ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Maliye Dergisi*, S.163, 2012, ss. 468-480.

²¹⁸ Ummuhan Köklü, Güner Tuncer, "Kamu Yatırımlarında Bölgesel Farklılaşma: Türkiye Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C.7, S.18, 2016, ss. 238-252.

işbirliğinin teşviki ve hükümet desteği ile istihdama yönelik büyüme politikaları uygulanması önerilmektedir.²¹⁹

Topal (2017) tarafından yapılan konuyla ilgili bir diğer çalışmada, 2004-2016 yılları arası dönemde Türkiye’de bölgesel düzeyde yapılan kamu yatırımları ile istihdam arasında uzun dönemli ve anlamlı bir ilişki olduğu panel eşbütünleşme ve nedensellik testleriyle analiz edilmiştir. Çalışmada, Türkiye’de TR90 Trabzon alt bölgesi ve TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt illerini kapsayan) Mardin alt bölgesi dışında tüm bölgelerde kamu yatırımlarının uzun dönemde işsizliği ve genç işsizliği azalttığı belirtilmektedir. Bu sonuç işsizlikle mücadelede kamu yatırım harcamalarının etkili bir maliye politikası tercihi olduğu anlamı taşımaktadır.²²⁰

Deviren ve Duran (2018), Türkiye’de Düzey 3 kapsamında yer alan bölgelere 2015 yılında yapılan kamu eğitim, sağlık, ulaştırma ve haberleşme yatırım harcamalarının etkinliğini belirlemeye yönelik yapılan çalışmada veri zarflama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada çıktı değerler olarak; kamunun eğitim ve sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı, internet abone sayısı, fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı, hekim başına müracaat sayısı, havalimanına erişim oranı, istihdam oranı ile devlet ve il yolları (km) alınmaktadır. Çalışmadan kullanılan her iki modelde de % 100 etkin çıkan iller; Amasya, Bilecik, Burdur, Mardin, Muğla, Sinop, Trabzon, Erzincan, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Kırklareli, Aksaray, Bayburt, Bartın, Yalova, Kilis ve Düzce illeridir.²²¹

Yukarıdaki çalışmalardan görüldüğü üzere, kamu yatırım harcamaları bölgesel kalkınmada etkili bir politika aracı konumundadır. Ancak çıkan sonuçlar da göstermektedir ki, önemli olan kamu yatırım harcamasının miktarı değil, bölgesel şartlara göre verimli alanlarda kullanılmasıdır.

²¹⁹ Cenap Sancar, Canan Sancar, Melike Atay Polat, “Bölgesel Kamu Yatırım Harcamaları İstihdam Yaratmada Etkin Midir? (Tr90 Alt Bölgesi Örneği)”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C.7, S.18, 2016.

²²⁰ Mehmet H. Topal, “Türkiye’de Kamu Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkisi: Bölgesel Bir Analiz (2004-2016)”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, C. 6, S. 12, 2017, ss. 186-204.

²²¹ Nursen V. Deviren, Tanık Duran, “Türkiye’de Düzey 3 Bölgesi Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi (VZA) Yöntemiyle Ölçülmesi: Aydın, Denizli ve Muğla İlleri Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.65, 2018, s. 272.

2.2.TÜRKİYE’DE VERGİ HASILATININ GENEL DURUMU

Türkiye’de vergi hasılatının gelişimi ve nispi büyüklüğü, toplam kamu gelirleri, GSYH içindeki payı ve bölgelere göre vergi hasılatının dağılımı incelenerek değerlendirilecektir.

2.2.1. Vergi Hasılatının Büyüklüğü

Türkiye’de vergi hasılatı mutlak miktar olarak yıllar itibariyle sürekli olarak artmaktadır. Bu artışın hem daha iyi anlaşılabilmesi hem de ülke ekonomisi açısından önemini görebilmek için vergi hasılatının toplam kamu gelirleri içindeki payı ve toplam GSYH içindeki payı incelenecektir.

Tablo 11’de görüldüğü üzere özellikle 2010 yılı sonrasında Türkiye’de, genel bütçe vergi gelirleri toplam kamu gelirlerinin ortalama % 88’ini oluşturmaktadır. Bu oran vergi gelirlerinin ülkemizde devlet açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Zira devletin vergi dışı gelirleri toplam gelirlerinin % 12 gibi oldukça düşük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Tablo 11: Türkiye’de Toplam Vergi Gelirlerinin Genel Bütçe Gelirlerine Oranı

Yıllar	Genel Bütçe Gelirleri (Bin TL)	Genel Bütçe Vergi Gelirleri (Bin TL)	%
2006	182.577.918	151.271.701	83
2007	203.349.268	171.098.466	84
2008	225.496.339	189.980.827	84
2009	232.930.317	196.313.308	84
2010	271.957.407	235.714.637	87
2011	319.512.928	284.490.017	89
2012	362.654.794	317.218.619	87
2013	419.653.762	367.517.727	88
2014	461.450.539	401.683.956	87
2015	525.045.891	465.229.389	89
2016	608.336.187	529.607.901	87
2017	700.621.261	626.082.415	89

Kaynak: GİB, Genel Bütçe Vergi Tahsilatı (1923-2017).

Bir ülkede belli bir dönemde toplanan vergi gelirlerinin aynı dönemdeki toplam GSYH’ye oranını ifade eden toplam vergi yükü, vergi hasılatının büyüklüğünü ifade eden bir başka göstergedir.

Tablo 12’de 2006-2017 yılları arası dönemde Türkiye’de toplam GSYH ve toplam vergi gelirleri tutarlarına yer verilmiş ve toplam vergi yükü hesaplanmıştır. Buna göre, Türkiye’de son 12 yıllık dönemde toplam vergi yükü % 19 ile 20 arasında değişmektedir.

Tablo 12: Türkiye’de Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı

Yıllar	GSYH (Bin TL)	Vergi Gelirleri (Bin TL)	Vergi Yüğü %
2006	789.227.555	151.271.701	19,2
2007	880.460.879	171.098.466	19,4
2008	994.782.858	189.980.827	19,1
2009	999.191.848	196.313.308	19,6
2010	1.160.013.978	235.714.637	20,3
2011	1.394.477.166	284.490.017	20,4
2012	1.569.672.115	317.218.619	20,2
2013	1.809.713.087	367.517.727	20,3
2014	2.044.465.876	401.683.956	19,6
2015	2.338.647.494	465.229.389	19,9
2016	2.608.525.749	529.607.901	20,3
2017	3.106.536.751	626.082.415	20,2

Kaynak: GİB, GSYH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yüğü (2002-2017).

Türkiye’deki verileri değerlendirdikten sonra, Türkiye ile OECD ülkelerini bu konuda kıyaslayabilmek açısından, OECD ülkelerinde toplam vergi gelirlerinin GSYH’ye oranına Tablo 13’de yer verilecektir.

OECD ortalaması 2015 yılında % 33,7’den, 2017 yılında % 34,2 seviyesine yükselmiştir. OECD ülkeleri içinde 2017 yılında vergi yükü en yüksek olan ülkeler arasında Fransa (% 46,2), Danimarka (% 46) ve Belçika (% 44,6) yer almaktadır. OECD ülkeleri içinde Meksika (% 16,2), Şili (% 20,2), İrlanda (% 22,8) ve Türkiye (%24,9) en düşük vergi yüküne sahip ülkelerdir (Tablo 13). Ancak OECD verilerinde zorunlu sosyal güvenlik primleri de ülkelerin vergi yükü hesaplamalarına dâhil edilmektedir. Tablo 12 ve Tablo 13’de Türkiye’de vergi yükü hesaplanırken sosyal güvenlik katkı payları ilave edilmemiştir.

Tablo 13: OECD Ülkelerinde Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH'ye Payı (%)

Ülkeler	2000	2015	2016	2017
Avusturya	30,5	27,9	27,8	-
Avusturya	42,3	43,1	42,2	41,8
Belçika	43,5	44,8	44,1	44,6
Kanada	34,8	32,7	32,7	32,2
Şili	18,8	20,4	20,2	20,2
Çekya	32,4	33,3	34,2	34,9
Danimarka	46,9	46,1	46,2	46,0
Estonya	31,1	33,3	33,7	33,0
Finlandiya	45,8	43,9	44,0	43,3
Fransa	43,4	45,3	45,5	46,2
Almanya	36,2	37,0	37,4	37,5
Yunanistan	33,4	36,6	38,8	39,4
Macaristan	38,5	38,7	39,2	37,7
İzlanda	36,3	36,3	51,6	37,7
İrlanda	30,8	23,1	23,3	22,8
İsrail	34,9	31,3	31,3	32,7
İtalya	40,6	43,1	42,6	42,4
Japonya	25,8	30,6	30,6	-
Kore	21,5	25,2	26,2	26,9
Letonya	29,1	29,2	30,4	30,4
Litvanya	30,8	28,9	29,8	29,8
Lüksemburg	36,9	37,1	38,1	38,7
Meksika	11,5	15,9	16,6	16,2
Hollanda	36,9	37,0	38,4	38,8
Yeni Zelanda	32,5	31,6	31,6	32,0
Norveç	41,9	38,4	38,7	38,2
Polonya	32,9	32,4	33,4	33,9
Portekiz	31,1	34,4	34,3	34,7
Slovakya	33,6	32,2	32,4	32,9
Slovenya	36,6	36,4	36,5	36,0
İspanya	33,2	33,6	33,2	33,7
İsveç	49,0	43,1	44,0	44,0
İsviçre	27,6	27,6	27,8	28,5
Türkiye	23,6	25,1	25,3	24,9
Birleşik Krallık	32,9	32,2	32,7	33,3
Birleşik Devletler	28,2	26,2	25,9	27,1
OECD Ortalaması	-	33,7	34,0	34,2

Kaynak: OECD, Revenue Statistics 2018 Tax Revenue Trends in the OECD, 2018, pp. 1-3.

2.2.2. Vergi Hasılatının Bölgelere Göre Dağılımı

Bir ülkede tahsil edilen vergilerin toplam tutarı kadar bu gelirlerin bölgelere göre dağılımı önem arz eder. Bu amaçla ülkemizde düzey 1 bölgesel tasnifi esas alınarak çeşitli göstergeler yardımıyla bu pay açıklanmaktadır.

Tablo 14’de Türkiye’de 2011 - 2017 yılları arası dönemde toplam vergi gelirlerinin bölgelere göre dağılımına yer verilmiştir. Tablo 14’den de görüldüğü üzere 2017 yılında İstanbul (275 Milyar TL ile) büyük bir farkla en çok vergi tahsilatı sağlanan bölgedir. İstanbul’u sırasıyla Doğu Marmara (98 Milyar TL), Ege (82 Milyar TL) ve Batı Anadolu (74 Milyar TL) bölgeleri takip etmektedir. Bölgelerarasında Kuzey Doğu Anadolu bölgesi (2,8 Milyar TL), Orta Doğu Anadolu (4,6 Milyar TL) ve Doğu Karadeniz (7,8 Milyar TL) bölgeleri son sıralarda yer almaktadır.

Tablo 14: Toplam Vergi Gelirlerinin Bölgelere Göre Dağılımı 2011-2017 (Milyon TL)

Bölgeler	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Istanbul	124.175	140.154	159.049	185.069	208.892	234.970	275.585
D. Marmara	46.275	49.678	55.849	56.658	69.534	81.664	98.379
Ege	36.116	42.466	46.917	51.655	59.147	68.215	81.727
B. Anadolu	33.340	36.491	50.691	46.067	55.597	66.340	74.394
Akdeniz	17.745	18.915	21.340	24.048	27.003	29.146	36.936
Batı Marmara	5.942	6.528	7.228	8.526	9.623	10.481	12.804
G.D. Anadolu	4.818	5.321	6.251	7.000	8.501	10.318	11.887
B. Karadeniz	5.115	5.558	6.270	7.004	8.012	8.554	10.990
Orta Anadolu	4.384	4.752	5.581	6.136	6.126	7.151	7.877
D. Karadeniz	2.558	2.828	3.113	3.506	4.072	4.807	5.704
O.D. Anadolu	1.947	2.191	2.513	2.837	3.136	3.784	4.671
K.D. Anadolu	1.185	1.328	1.473	1.667	1.906	2.364	2.820
Merkez*	890	1.009	1.243	1.511	3.680	1.814	2.308
Toplam	284.490	317.219	367.518	401.684	465.229	529.608	626.082

*Başbakanlık ve Bakanlıkların Merkez Saymanlıkları ile Hazine, Gelir, M.İ.T., T.B.M.M., Cumhurbaşkanlığı, Sayıştay ve Kıbrıs Türk Askeri Birliği Saymanlıklarını kapsamaktadır.

Kaynak: GİB, Bütçe Gelirleri (1923-2017).

Bölgelerden toplanan vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payını daha iyi görebilmek için, Tablo 15’de toplam vergi gelirlerinin bölgelerarasındaki dağılımına yüzdesel olarak yer verilmiştir. Tablo 15’den de görüldüğü üzere toplam vergi gelirlerinin önemli bir kısmı İstanbul (% 44), Doğu Marmara (% 16), Ege (% 13)

ve Batı Anadolu (% 12) bölgelerinden tahsil edilmektedir. Bu dört bölgeden toplanan vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı % 85 seviyelerindedir. Bu sonuç Türkiye'nin toplam vergi yükünün bu dört bölge üzerine yükletildiğini ifade etmektedir.

Tablo 15: Toplam Vergi Gelirlerinin Bölgelere Göre Dağılımı 2011-2017 (%)

Bölgeler	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İstanbul	43,7	44,2	43,3	46,1	44,9	44,3	44,0
D. Marmara	16,3	15,6	15,2	14,1	15,0	15,4	15,7
Ege	12,7	13,4	12,8	12,9	12,7	12,9	13,1
B. Anadolu	11,7	11,5	13,8	11,5	12,0	12,5	11,9
Akdeniz	6,2	6,0	5,8	6,0	5,8	5,5	5,9
Batı Marmara	2,1	2,1	2,0	2,1	2,0	2,0	2,1
G.D. Anadolu	1,7	1,6	1,7	1,7	1,8	2,0	1,9
B. Karadeniz	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7	1,6	1,8
Orta Anadolu	1,5	1,5	1,5	1,5	1,3	1,4	1,3
D. Karadeniz	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9
O.D. Anadolu	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
K.D. Anadolu	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
Merkez	0,3	0,3	0,3	0,4	0,8	0,3	0,3
Toplam	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: GİB, Bütçe Gelirleri (1923-2017).

Türkiye'de 2017 yılı verilerine göre bölgelere göre toplam vergi yükü oranları Tablo 16'da gösterilmektedir. Belirtilen yılda Türkiye genelinde toplam vergi yükü % 20,2'dir.

Tablo 16: Türkiye'de Bölgelere Göre Vergi Yükü (2017)

Bölgeler	Vergi Gelirleri(Bin TL)	Toplam GSYH (Bin TL)*	Vergi Yükü (%)
İstanbul	275.585.115	970.188.957	28,4
D. Marmara	98.379.000	362.704.879	27,1
Ege	81.727.100	388.492.757	21,0
B. Anadolu	74.394.000	355.402.605	20,9
Akdeniz	36.936.000	307.856.545	12,0
Batı Marmara	12.804.100	132.061.289	9,7
B. Karadeniz	10.990.000	119.106.795	9,2
D. Karadeniz	5.704.000	69.883.354	8,2
G.D. Anadolu	11.887.000	169.021.302	7,0
Orta Anadolu	7.877.000	113.730.726	6,9
O.D. Anadolu	4.671.000	72.049.653	6,5
K.D. Anadolu	2.820.000	46.037.889	6,1
Toplam	623.774.315	3.106.536.751	20,2

*** Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.**

Bölgeler açısında değerlendirecek olunursa İstanbul bölgesi (% 28,4) ve Doğu Marmara bölgeleri (% 27,1) vergi yükü en yüksek bölgelerdir. Ege bölgesi (% 21) ve Batı Anadolu bölgesi de (% 20,9) Türkiye ortalamasının (% 20,2) üzerinde vergi yüküne sahip olan bölgeler durumundadır. Vergi yükü en düşük olan bölgeler ise; Kuzey Doğu Anadolu (% 6,1), Orta Doğu Anadolu (% 6,5), Orta Anadolu (% 6,9) ve Güney Doğu Anadolu (% 7) bölgeleridir (Tablo 16).

Görüldüğü üzere gerek toplam vergi gelirleri gerekse toplam vergi yükü bakımından Türkiye’de bölgelerarasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Elde edilen verilere göre Batıda yer alan bölgelerde vergi yükü doğuda yer alan bölgelere göre daha yüksektir. Bu durumun bazı ekonomik, sosyal ve kültürel nedenleri söz konusudur. Bunlar şu şekildedir;

- Öncelikle yüksek gelir elde eden ve buna bağlı olarak yüksek vergi ödeyen büyük firmaların merkezlerinin İstanbul, Ankara, Kocaeli, İzmir, Bursa gibi büyükşehirlerde olması, bu bölgelerin vergi gelirlerinin ve toplam vergi yüklerinin diğer bölgelerden daha yüksek olmasına neden olmaktadır.²²²

- Bir bölgede vergi gelirlerinin tam olarak tahsil edilememesinin nedenleri arasında ekonomilerde söz konusu olan kayıtdışılığın miktarı oldukça önemlidir. Türkiye’de 2009-2018 yıllarında kayıtdışı istihdam oranları en düşük olan bölgeler sırasıyla; İstanbul, Batı Anadolu, Doğu Marmara, Ege, Akdeniz, bölgeleridir. Buna karşın belirtilen dönemde kayıtdışı istihdam oranları en yüksek olan bölgeler ise; Kuzey Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Güney Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Batı Karadeniz bölgeleridir. Kayıtdışılığın en yoğun olduğu sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir. Türkiye’de son on yılın tamamında tarım sektöründe kayıtdışı istihdam oranları % 80’den fazladır.²²³ Görüldüğü gibi Türkiye’de kayıtdışılığın düşük olduğu bölgelerde vergi yükü daha yüksek, buna karşın kayıtdışılığın daha yüksek olduğu bölgelerde ise vergi yükünün daha düşük olduğu ifade edilebilir.

- Bölgelerarası gelir ve kalkınma farklılığını azaltmak, yatırımları teşvik etmek, işsizliği azaltmak gibi nedenlerle devletin yapmış olduğu vergi muafiyeti ve istisnası

²²² İsa Sağbaş, Naci Tolga Saruç, “Türkiye’de Bölgesel Vergi Yüküne Formül Yöntemiyle Vergi Tahsisi İle Farklı Bir Bakış”, 29. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2014, s. 516.

²²³ Sosyal Güvenlik Kurumu, *Kayıtdışı İstihdam Oranı*, sgk.gov.tr.

gibi teşvik uygulamaları vergi yükünün azalmasına neden olur.²²⁴ Türkiye’de bu amaçları gerçekleştirmek amacıyla stratejik sektörler için yatırım teşvik sistemi kurulmuş ve teşvik uygulamaları bakımından iller gelişmişlik seviyesine göre altı bölgeye ayrılmıştır. Desteklenen yatırımlarda bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik oranları ve süreleri gelişmiş bölgelerden daha az gelişmiş bölgelere doğru kademeli olarak artmaktadır. Böylece illerin gelişmişlik seviyelerine göre destek yoğunlukları değişmektedir. Teşvik uygulamalarından en az yararlanan Birinci bölge ekonomik ve sosyal açıdan en gelişmiş illerin olduğu bölgedir. Altıncı bölge teşvik uygulamalarından en fazla yararlanan illerin olduğu bölgedir. Örneğin organize sanayi bölgeleri ve endüstri bölgeleri için vergi indirimi oranı birinci bölgede % 15 - 20 seviyelerindeyken, altıncı bölgede % 50 - 55 seviyelerindedir. İşletme aşamasında girişimcilere destek sağlamaya yönelik kurumlar vergisi ve gelir vergisi indirim oranları birinci bölgede % 50 iken, altıncı bölgede % 90 seviyelerine ulaşmaktadır. Benzer farklılıklar diğer teşvik türlerinde de söz konusudur. Teşvik uygulamaları bakımından bölgelere ve illere Tablo 17’de yer verilmektedir.²²⁵

Tablo 17: Türkiye’de Teşvik Uygulamaları Bakımından Bölgeler ve İller

Bölgeler	İller
Birinci Bölge	Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Muğla
İkinci Bölge	Adana, Aydın, Bolu, Çanakkale, Denizli, Edirne, Isparta, Kayseri, Kırklareli, Konya, Sakarya, Tekirdağ, Yalova
Üçüncü Bölge	Balıkesir, Bilecik, Burdur, Gaziantep, Karabük, Karaman, Manisa, Mersin, Samsun, Trabzon, Uşak, Zonguldak,
Dördüncü Bölge	Afyonkarahisar, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas
Beşinci Bölge	Adıyaman, Aksaray, Bayburt, Çankırı, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kilis, Niğde, Kahramanmaraş, Ordu, Osmaniye, Sinop, Tokat, Tunceli, Yozgat
Altıncı Bölge	Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van,

Kaynak: Filiz Giray, Vergi Teşvikleri ve Uygulamaları

²²⁴ Ahmet Tekin, “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, 2006, s. 302.

²²⁵ Filiz Giray, *Vergi Teşvikleri Sistemi ve Uygulamaları*, 4. b., Bursa: Dora Yayın, 2019, ss. 110-116.

Görüldüğü üzere yatırım teşvik uygulamaları bakımından vergi teşviklerinin daha fazla uygulandığı bölgelerde vergi yükü diğer bölgelere göre daha düşük çıkmaktadır.

- Bölgelerarasında vergi yükü bakımından farklılık olmasının sosyal ve kültürel nedenleri arasında; eğitim düzeyi ve terör olayları gibi faktörler de yer almaktadır. Literatürde terör olayları ve eğitim düzeyi ile vergi gelirleri arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de terör olaylarının daha fazla görüldüğü Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde diğer bölgelere göre vergi yükünün daha düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye’de bölgelerin eğitim düzeyi incelendiğinde Batı Anadolu, İstanbul, Doğu Marmara, Ege ve Batı Marmara bölgelerinde eğitim düzeyi diğer bölgelere göre daha yüksek, buna karşın Güney Doğu Anadolu, Kuzey Doğu Anadolu, Batı Karadeniz, Güney Doğu Anadolu bölgelerinde ise daha düşüktür.²²⁶ Eğitim düzeyi yüksek olan bölgelerde vergi yükü de daha yüksekken, düşük çıkan bölgelerde vergi yükü daha düşüktür.

2.2.3. Vergi Hasılatının Kamu Yatırım Harcamalarını Karşılama Oranı

Bu başlık altında Türkiye’de hem toplam hem de bölgesel olarak vergi hasılatının toplam kamu yatırım harcamalarını karşılama oranına yer verilecektir.

Tablo 18’de Türkiye’de 2011-2017 yılları arası dönemde bölgelerden toplanan vergi hasılatının, bölgelere yapılan kamu yatırım harcamalarını karşılama oranına yer verilmiştir. Tablo oluşturulurken, bölgelere yapılan 1 TL kamu yatırım harcamasına karşılık, bölgelerden kaç TL vergi hasılatı toplandığı dikkate alınmaktadır.

Tablo 18’de görüldüğü üzere Türkiye’de 1 TL kamu yatırım harcamasına karşılık 2017 yılında 6,6 TL vergi hasılatı denk gelmektedir. Kamu yatırım harcamaları ile vergi hasılatını bölgelere göre karşılaştıracak olursak; İstanbul ve Doğu Marmara

²²⁶ Metin Kabalıcı, Gözde Metin, “İl ve Bölgelere Göre Eğitim Düzeyi Göstergeleri”, 2015, s. 281.

bölgeleri yapılan kamu yatırım harcamalarına karşılık en fazla vergi hasılatı elde edilen bölgeler durumundadır. Bu bölgeleri sırası ile Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri takip etmektedir. Diğer bir ifadeyle vergi gelirlerinin kamu yatırım harcamalarını karşılama oranında beş bölge (İstanbul, Doğu Marmara, Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri) Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Tablo 18: Türkiye’de Vergi Hasılatının Kamu Yatırım Harcamalarını Karşılama Oranı

Bölgeler	2011	2013	2015	2017
İstanbul	44,0	70,1	32,7	22,9
Doğu Marmara	33,7	27,4	30,6	28,0
Ege	19,0	17,2	16,6	14,2
Batı Anadolu	14,8	11,4	10,5	9,9
Akdeniz	12,6	7,3	9,3	8,0
Batı Marmara	7,2	6,8	6,0	5,9
Batı Karadeniz	4,4	4,3	4,4	3,8
Orta Anadolu	4,6	3,5	3,1	2,9
Doğu Karadeniz	1,6	2,4	2,9	2,3
Güney Doğu Anadolu	1,5	1,4	1,7	2,1
Orta Doğu Anadolu	1,7	1,4	1,8	2,0
Kuzey Doğu Anadolu	1,4	1,2	1,4	1,6
Türkiye Toplam	7,8	7,0	7,5	6,6

Kaynak: Tablo 7 ve 14 verilerine göre düzenlenmiştir.

Buna karşılık, vergi hasılatının kamu yatırım harcamalarını karşılama oranı en düşük çıkan bölgeler; Kuzey Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgeleridir. Tablo 18’e göre, bölgelere yapılan kamu yatırım harcamalarının, bölgelerden toplanan vergi hasılatı ile karşılama oranı Türkiye’nin doğu bölgelerinde, batı bölgelerine göre oldukça düşük olduğu söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KAMU YATIRIM HARCAMALARI İLE TOPLAM VERGİ HASILATININ BÖLGELER BAZINDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE HİPOTEZLERİ

Metodolojik olarak araştırmanın bu kısmında, ilk olarak çalışmanın amacı ve kapsamı açıklanacak ve daha sonra araştırma kapsamında oluşturulacak hipotezlere yer verilecektir.

3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı; Türkiye’de Düzey 1 bölgelerine yapılan kamu yatırım harcamaları ile bölgelerden tahsil edilen vergi gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olup olmadığı, anlamlı bir ilişki varsa yönünün ve boyutunun ne olduğu 2008-2017 dönemi verilerinden yararlanarak panel veri analizi yardımıyla incelemektir. Analiz sonucu elde edilen bulgular bölgesel açıdan değerlendirilecektir.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde vergi gelirlerini etkileyen faktörlerle ilgili çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Fakat bu konu ile ilgili Türkiye özelinde oldukça az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda genellikle Türkiye genelinde araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en önemli özellik, araştırmanın Düzey 1 bölgeleri kapsamında yapılması ve ortaya çıkan sonuçlara göre bölgelerin karşılaştırmasına imkan yaratılmasıdır. Derecesi değişmekle birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olsun tüm ülkelerde bölgelerarasında gelişmişlik farklı bulunmaktadır. Yani tüm bölgelerde ekonomik ve sosyal gelişmişlik konusunda homojenlik bulunmamaktadır. Dolayısıyla bölgesel düzeyde yapılacak bir analiz değişkenler arasındaki ilişkiyi hem daha iyi yansıtacak hem de ülkede izlenecek iktisat ve maliye politikaları için yönlendirici işlev görecektir. Çalışma alanı olan Düzey 1

bölgelerinden elde edilen sonuçlar ile bir taraftan bölgeler birbirleriyle karşılaştırılabilecek, diğer taraftan Türkiye genelinde çıkarımlar yapılabilecektir.

Düzey 1 bölgesi kapsamındaki iller Tablo 19’da yer almaktadır. Düzey 1 kapsamı içinde on iki bölge bulunmaktadır. Fakat İstanbul bölgesi tek başına İstanbul şehri içerdiğinden uygun panel yapısı göstermemektedir. Dolayısıyla İstanbul Bölgesi, Batı Marmara bölgesi ile birlikte değerlendirilecektir.

Tablo 19: Araştırma Kapsamında Yer alan Bölgeler ve İller

Bölgeler	İller
<i>İstanbul ve Batı Marmara</i>	<i>Istanbul, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale,</i>
<i>Ege</i>	<i>İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Kütahya, Afyon, Uşak,</i>
<i>Doğu Marmara</i>	<i>Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova,</i>
<i>Batı Anadolu</i>	<i>Ankara, Konya, Karaman,</i>
<i>Akdeniz</i>	<i>Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, K. Maraş, Osmaniye,</i>
<i>Orta Anadolu</i>	<i>Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat,</i>
<i>Batı Karadeniz</i>	<i>Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Amasya, Çorum,</i>
<i>Doğu Karadeniz</i>	<i>Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhan,</i>
<i>Kuzey Doğu Anadolu</i>	<i>Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan,</i>
<i>Orta Doğu Anadolu</i>	<i>Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri,</i>
<i>Güney Doğu Anadolu</i>	<i>Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt,</i>

Çalışmanın bu kısmında vergi gelirleri üzerinde kamu yatırım harcamalarının etkisi analiz edilirken, tüm ampirik çalışmalarda olduğu üzere diğer ekonomik faktörler de analize kontrol değişken olarak dâhil edilecektir. Bu ekonomik faktörler; bölgelere ait ithalat ve ihracat verileridir. Bunlar vergi gelirleri üzerinde doğrudan etkili olan iki önemli makroekonomik faktördür.

3.1.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında yer alan her bir bölge için ayrı ayrı 3 adet hipotez oluşturulmuştur. Bu hipotezler şu şekildedir:

H₁₀: Kamu yatırım harcamalarının vergi gelirleri üzerine anlamlı bir etkisi yoktur.

H₂₀: İhracatın vergi gelirleri üzerine anlamlı bir etkisi yoktur.

H₃₀: İthalatın vergi gelirleri üzerine anlamlı bir etkisi yoktur.

3.2. ARAŞTIRMA VERİ, YÖNTEM VE MODELLERİ

Bu başlık altında, öncelikle analizlerde kullanılacak veriler, kullanılacak olan yöntem olan “panel veri analizi” hakkında bilgi verilecek, sonrasında araştırmada kullanılacak olan modeller oluşturulacaktır.

3.2.1. Veri

Türkiye’de 2008 – 2017 yıllarında Düzey 1 bölgeleri kapsamında yer alan 81 ilin kamu yatırım harcamaları, ihracat, ithalat ve vergi gelirleri verileri; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığı resmi internet sitelerinden tedarik edilmiştir.

3.2.2. Yöntem

Ekonomik çalışmalarda genel olarak “zaman serisi verisi”, “yatay kesit verisi” ve hem zaman hem de yatay kesit verileri birlikte ele alan “panel veri” olmak üzere üç çeşit veri yöntemi kullanılmaktadır.²²⁷ Zaman serisi verileri, çeşitli değişkenlerin bir dönemden diğerine ardışık şekilde gözlemlendiği sayısal değerlerin analiz edilmesini sağlar. Zaman serisi verileri genellikle günlük, haftalık, aylık veya yıllık aralıklarla düzenlenir ve toplanır.²²⁸ Yatay kesit veri ise, belli bir zaman diliminde farklı birimlerden toplanan verileri ifade etmektedir.²²⁹ Örneğin herhangi bir ülkenin vergi gelirlerinin belirli yıllar arası dönemdeki verileri zaman serisini ifade etmektedir. Buna karşılık AB üyesi olan

²²⁷ Mehmet Nargeleçekenler, *Makroekonomik Ve Finansal Serilerin Ekonometrik Analizi: Panel Veri Yaklaşımı*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 8.

²²⁸ Mustafa Sevüktekin, Mehmet Çınar, *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı*, 5. b., Bursa: Dora Yayıncılık, 2017, s. 2.

²²⁹ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi*, 3. b., İstanbul: Beta Yayın, 2016, ss. 1-2.

çeşitli ülkelerin belirli bir yılda kamu yatırım harcamaları değerleri ise yatay kesit verisine örnek olarak gösterilebilir.

Panel veri seti ise, hem yatay kesit verilerinin hem de zaman serisi verilerinin toplanmasına ve analiz edilmesine imkân tanımaktadır.²³⁰ Panel veri analizi, belirli hane halkı, ülke, bölge, firma gibi yatay kesit gözlemlerin belirli bir dönem içinde bir araya getirilmesi olarak ifade edilebilir. Böylelikle, bir zaman dilimi içerisinde belirli bir sayıda hane halkı, birey, ülke verilerinin ilişkileri tahmin edilebilir.²³¹

Panel veri setleri ile bölgelerin, şehirlerin, eyaletlerin ve ülkelerin çeşitli yıllardaki verilerinin toplanması ve karşılaştırılması oldukça kolaydır. Politika analizleri de genellikle panel veri seti kullanılarak araştırılmaktadır.²³²

Bu çalışmada Türkiye’de Düzey 1 bölgeleri kapsamında yer alan 11 bölgenin kamu yatırım harcamaları, ihracat, ithalat ve vergi gelirlerine ait yatay kesit gözlemler 2008-2017 yılları arası dönemde bir araya getirilerek aralarındaki ilişki incelenecektir. 11 bölge kapsamındaki 81 ilin verilerinden yararlanarak ve birden fazla yıl üzerinde çalışılacak olması, hem zaman serisi verilerinin hem de yatay kesit verilerinin birlikte kullanımını gerektirmektedir. Dolayısıyla çalışmada panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır.

Panel veri analizi yönteminde belirli bir yıla ait gözlemler panelin yatay kesit boyutunu, ekonomik değişkenlerin zaman içerisinde aldıkları değerler ise, panelin zaman boyutunu göstermektedir. Bu yöntem, zaman serileri ile yatay kesit serilerini bir araya getirerek, hem zaman hem de kesit boyutuna sahip bir veri setinin oluşturulmasını sağladığı için, panel veri analiz yöntemi diğer yöntemlere göre daha avantajlıdır.²³³

Panel veri yönteminin sağladığı diğer avantajlar şu şekilde sıralanabilir:²³⁴

²³⁰ Jeffrey M. Wooldridge, *Introductory Econometrics A Modern Approach*, Fifth Edition, South-Western Cengage Learning, 2013, p. 448.

²³¹ Badi H. Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley&SonsLtd, 2005, p.1.

²³² Wooldridge, a.g.e., p. 449.

²³³ Zafer Çalışkan, “OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S.34, 2009, s. 124.

²³⁴ Baltagi, a.g.e., pp. 4-6, Cheng Hsiao, *Analysis of Panel Data*, Second Edition, New York: Cambridge University Press, 2003, pp. 2-7.

- Tek başına zaman serisi veya yatay kesit verisi heterojenliği kontrol edememektedir. Fakat panel veri yöntemi bireyler, firmalar, bölgeler ve ülkeler gibi birimlerin heterojenliğini kontrol edebilmektedir.
- Panel veri yöntemi, araştırmacılara çok sayıda bilgi verisinden yararlanma imkanı sağlayarak, serbestlik derecelerini arttırmakta ve açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu bağlantı problemini azaltmaktadır. Böylece ekonometrik tahminlerin etkinliği artmaktadır.
- Panel veri yöntemi, dönemden döneme farklılık gösteren değişim dinamiklerinin incelenmesine imkân sağlar.
- Panel veri yöntemi, zaman serisinin kısa olduğu veya kesit gözleminin yetersiz olduğu durumlarda da ekonometrik analiz yapılmasına olanak sağlar.
- Panel veri modelleri, diğer modellerin tek başlarına test edemeyeceği kadar karmaşık olan verileri oluşturulmasını ve test edilmesini sağlar.
- Bireyler, hane halkları, firmalar, şehirler ve bölgeler gibi birimlerden toplanan mikro panel verileri, makro düzeyde benzer değişkenlere göre daha doğru bir biçimde ölçülebilir.

Genel bir panel veri denklemi birim ve zamanı içerecek şekilde 1 numaralı eşitlikteki gibi kurulmaktadır.²³⁵

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}X_{it} + e_{it} \quad i=1, \dots, N ; t=1, \dots, T \quad (1)$$

1 numaralı eşitlikte yer alan simgelerden:

- t : Zaman boyutunu,
- i : Birim (örneğin firmalar, ülkeler, bölgeler, şehirler) boyutunu,
- Y_{it} : i birimin t zaman değerini gösteren bağımlı değişkeni,
- X_{it} : i birimin t zaman değerini gösteren bağımsız (açıklayıcı) değişkeni,
- α_{it} : Sabit parametre,
- β_{it} : Bağımsız değişken katsayıları,
- e_{it} : Hata terimini ifade etmektedir.

Panel veri yöntemi ile analiz yapılırken, her birimin tüm zamanlardaki verilerine ulaşılmışsa “*dengeli panel*”, bazı birimlerin bazı zamanlardaki verilerine ulaşılamamışsa

²³⁵ A. Colin Cameron, Pravin K. Trivedi, *Microeconometrics Methods and Applications*, New York: Cambridge University Press, 2005, p. 698.

“dengesiz panel” durumları söz konusu olur.²³⁶ Bu çalışmada değişkenler ile ilgili tüm verilere ulaşıldığı için dengeli panel durumu söz konusudur.

Zaman serilerine ilişkin analizlerde öncelikle, o seriyi oluşturan dönemin zaman içerisinde sabit olup olmadığı yani serinin durağanlığının araştırılması gerekmektedir. Durağan olmayan serilerle yapılan çalışılmalar sonucunda elde edilebilecek sonuçlarda geleneksel t, F testleri ve R² değerleri sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Panel veri seti de zaman serilerinden oluştuğu için öncelikle durağanlık testlerinin yapılması gerekebilir.²³⁷

Panel veri yöntemi kullanılarak yapılan araştırmalarda yatay kesit birimlerinin sayısı zaman serisinin sayısından fazla olması “kısa panel” veya “mikro panel” olarak ifade edilir. Buna karşın zaman serisinin sayısı yatay kesit birimlerinin sayısından fazla olması durumlarda “uzun panel” ya da “makro panel” olarak ifade edilmektedir. Panel verinin uzun ya da kısa panel olmasına göre ekonometrik yaklaşımlar da değişmektedir. Panel veride zaman boyutu sayısı birim sayısından fazla olması durumunda, zaman serisindeki durağanlık testleri yapılması gerekirken, zaman boyutu sayısı kısa olan panel verilerde durağanlık testlerinin yapılmasına gerek yoktur.²³⁸

Panel veri analiz modellerinde birim ve zaman boyutu olmak üzere iki boyut söz konusudur. Bu modellerde birim boyutunun etkisi “birim etkisi”, zaman boyutunun etkisi “zaman etkisi” olarak ifade edilmektedir. Birim etkisi panel verinin yatay kesitinde yer alan birimlerin kendine özgü özelliklerini içeren etkilerdir. Birim etkisi birimden birime farklılık gösterirken zamana göre değişmez. Zaman etkisi birimden birime farklılık göstermezken zamana göre değişir ve her bir zaman döneminin kendine özgü özelliklerini içerir.²³⁹

Panel veri yöntemi ile analiz yapılırken, birimlere göre değişiklikler ortaya çıkabileceği gibi zamana göre de değişiklikler de söz konusu olabilir. Bu değişikliklerin etkisi “Sabit Etkiler Modeli” veya “Tesadüfi Etkiler Modeli” kullanılarak analize dahil

²³⁶ Tatoğlu, a.g.e., s. 5.

²³⁷ Ferda Y. Tatoğlu, *İleri Panel Veri Analizi*, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayın, 2013, s. 199.

²³⁸ Badi H. Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data*. 5. Baskı. West Sussex UK: Wiley, 2013, p.1’den aktaran Ömer Faruk Bölükbaşı, *Çok Boyutlu Panel Veri Modelleri: Firma Karakteristiklerinin Sermaye Yapısı Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 7.

²³⁹ Tatoğlu, a.g.e., s. 5.

edilebilir. Katsayılar birimlere veya birimlerle beraber zamana göre değişik gösterdiği durumlarda sabit etkiler modeli kullanılmaktadır.²⁴⁰ Sabit etkiler modelinde kullanılan regresyon denklemi 2 numaralı eşitlikteki gibi kurulmaktadır.²⁴¹

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + e_{it} \quad (2)$$

Panel veri yöntemi ile yapılan analizlerde sabit etkiler modeli istatistiksel özellikleri bakımından istenilen özelliklere sahip olan bir model olduğundan genellikle kullanılmaktadır. Fakat tesadüfi etkiler modelinin verdiği sonuçlar sabit etkiler modeline göre daha etkinse, tesadüfi etkiler modeli tercih edilmektedir.²⁴² Panel veri yöntemi kullanılarak yapılan araştırmalarda, tesadüfi etkiler modeli birimlere ya da birimlerle beraber zamana göre ortaya çıkan değişiklikler modele hata teriminin bir bileşeni olarak dâhil edilmektedir.²⁴³ Bu durumda oluşturulacak olan regresyon denklemi, 3 numaralı eşitlikte gösterilmektedir. Eşitlikte de görüldüğü üzere denklem, 2 numaralı denkleme “*u*” (*tesadüfi hata*) eklenerek oluşturulmuştur.²⁴⁴

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + u + e_{it}, \quad i = 1, \dots, N, t = 1, \dots, T, \quad (3)$$

Panel veri yöntemi ile yapılan analizlerde Sabit Etkiler modeli ve Tesadüfi Etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağına “*Hausman Testi*” yapılarak karar verilmektedir. Bu test sayesinde modelin açıklayıcı değişkenleri ile modele ait spesifik etkiler arasında korelasyon olup olmadığı belirlenir ve uygun modelin tercih edilmesi sağlanır.²⁴⁵ Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri arasındaki temel farklılık, birim etkilerin bağımsız değişkenler ile korelasyonlu olup olmadığı durumudur. Eğer bir korelasyon söz konusu değilse, tesadüfi etkiler modelinin geçerli ve daha etkin olduğu sonucuna varılmaktadır. Hausman testi, H_0 hipotezi “açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon yoktur” biçiminde kurulur. Belirtilen bu hipotez reddedilirse

²⁴⁰ Hsiao, a.g.e., p. 30.

²⁴¹ Cameron, Trivedi, a.g.e., p. 726.

²⁴² Baltagi, a.g.e., p. 20.

²⁴³ Pazarlıoğlu, Gürler, a.g.m., ss. 35-43.

²⁴⁴ Cameron, Trivedi, a.g.e., p. 734.

²⁴⁵ Tatoğlu, a.g.e., s. 185.

aralarında bir korelasyonun olduğu kabul edilir. Böylece sabit etkiler modelinin daha anlamlı olduğu kabul edilir.²⁴⁶

Panel veri yöntemi ile denklemler analiz edilmeden önce, model tahmin süreci yürütülerek denklemin analizinde kullanılacak olan doğru modelin bulunması gerekmektedir.

Panel veri yönteminde doğru model tahmin edildikten sonra, temel ekonometrik sorunların olmaması durumunda alınan sonuçlar sağlıklı olacaktır. Belirtilen ekonometrik sorunlar; “varyansın birimlere göre değişmesi”, “birimlerin kendi içinde otokorelasyonlu olması” ve “birimlerarası korelasyonun olması” şeklindedir. Bu sorunların söz konusu olması durumunda, belirlenen dirençli tahminci ile model yeniden tahmin edilerek sağlıklı sonuçlar alınabilir.

3.2.3. Model

Çalışmada Türkiye’deki 81 ilin 2008-2017 yılı verileri ele alındığından ilk aşamada $81 \times 10 = 810$ gözlemden oluşan bir panel seti, ilaveten on bir ayrı bölge için on bir ayrı panel veri seti oluşturulacaktır. Oluşturulacak olan panel veri setinde belirlenen bölgeler kapsamında, kamu yatırım harcamalarının vergi gelirleri üzerindeki etkileri incelenecektir. Ayrıca kamu yatırım harcamalarının yanı sıra vergi gelirleri üzerinde etkisi olabilecek, teorik çerçeve ve literatürde yer alan çalışmalarla uyumlu diğer ekonomik faktörler de ikinci bir model ile çalışmanın analiz kısmına bağımsız değişken olarak dahil edilecektir. Bu ekonomik faktörler; ithalat ve ihracat olarak belirlenmiştir. Bu faktörlerin, bölgesel düzeyde analize uygun veri setine ulaşılabilmesi, analize dahil edilebilmeleri için oldukça önemlidir.

Türkiye’de 2008-2017 yılları arası dönemde, 11 bölge kapsamında ve daha önce belirtilen hipotezler temelinde 2 adet model (Model 1 ve Model 2) oluşturulmuştur. Kurulacak Modellerde “VG” bağımlı değişken vergi gelirlerini ifade etmektedir. Model 1 ve 2’de yer alan temel bağımsız değişken “KYH” kamu yatırım harcamalarını, Model

²⁴⁶ Dilek Şahin, “Farklı Gelir Gruplarındaki Ülkelerde Tasarrufların Belirleyici: Panel Veri Analizi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, C.19, 2017, s. 140.

2’de yer alan bağımsız değişkenlerden “İTH” ithalatı, “İHR” ihracatı ifade etmektedir. Buna göre her bir bölge için oluşturulacak en genel formda panel veri modelleri şu şekilde yazılabilir.

$$\text{Model 1: } VG_{it} = \alpha_0 + \beta_1 KYH_{it} + \mu_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$\text{Model 2: } VG_{it} = \alpha_0 + \beta_1 KYH_{it} + \beta_2 İTH_{it} + \beta_3 İHR_{it} + \mu_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Denklemden yer alan değerlerden:

VG_{it} : i bölgelerinden, t yıllarında tahsil edilen vergi gelirlerini,

KYH_{it} : i bölgelerine, t yıllarında yapılan kamu yatırım harcamaları,

$İTH_{it}$: i bölgelerinin, t yıllarındaki ithalat rakamları,

$İHR_{it}$: i bölgelerinin, t yıllarındaki ihracat rakamları,

α : denklemin sabit terimini,

$\beta_{1,2,3}$: denklemin değişken katsayıları,

μ_{it} : denklemin birim ya da zamana göre oluşan hata terimi bileşenini,

ε_{it} : denklemin hata terimini ifade etmektedir.

Model 1, çalışmanın temelini oluşturan kamu yatırım harcamalarının vergi gelirleri üzerindeki muhtemel etkisini, bu etkinin yönünü ve büyüklüğünü tespit etmek amacıyla oluşturulmuştur.

Model 2, Model 1’e ihracat ve ithalat değişkenlerinin eklenmesiyle bu değişkenlerin vergi gelirleri üzerindeki etkisini, bu etkinin yönünü ve büyüklüğünü tespit etmek amacıyla kurulmuştur.

3.3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu kısmında öncelikle araştırmada yer alan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere değinilecek, daha sonra araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ve bulguların ne ifade ettiğine yer verilecektir. Bulgular değerlendirilirken, çalışma kapsamında yer alan tüm bölgeler ve her iki model ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.3.1. Değişkenlerle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Bu başlık altında çalışmanın analiz kısmında yer alan her bir bölgeye ait bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere Tablo 20’de yer verilmiştir.

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerden Model 1 ve Model 2’de bağımsız değişken olan kamu yatırım harcamalarının ortalama değeri (Bin TL) en yüksek olan bölgelerarasında: Batı Anadolu 1.349.496, Batı Marmara 1.046.383, Güney Doğu Anadolu 403.692, Ege 344.767 ve Akdeniz 308.951 bölgeleri yer almaktadır.

Model 1 ve Model 2’de bağımlı değişken olan vergi gelirlerinin ortalama değeri (Bin TL) en yüksek olan bölgeler ise sırasıyla; Batı Marmara 27.886.550, Batı Anadolu 14.745.300, Doğu Marmara 7.001.733, Ege 5.787.215 ve Akdeniz 2.628.254 bölgeleridir.

Tablo 20: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Değişkenler</i>	<i>Gözlem Sayısı</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Minimum Değer</i>	<i>Maximum Değer</i>
Akdeniz					
KYH	80	308950,5	236549,5	34311	1049602
İHR	80	873761,8	691784,4	6820,8	2333076
İTH	80	1182347	1164028	22413,3	4594570
VG	80	2628254	2627018	152514	11567770
Batı Anadolu					
KYH	30	1349496	1646579	121223	5840055
İHR	30	2679288	2883187	145700,6	8102722
İTH	30	3755233	4693142	43297,1	12445750
VG	30	14745300	20985470	114412	68841090
Batı Karadeniz					

KYH	100	157592,6	114464,5	20685	619966
İHR	100	138939,6	144673,9	7117,531	485982,7
İTH	100	292604,3	445103,3	4128.839	2191787
VG	100	625539,2	737429,7	73791	3677503
Batı Marmara					
KYH	60	1046383	2179205	378864	12022980
İHR	60	12195490	27090100	31346,6	82047960
İTH	60	19943320	44871990	22267,8	144136300
VG	60	27886550	64798150	406447	275585300
Doğu Karadeniz					
KYH	60	232407,3	187136	15285	849704
İHR	60	320773,4	398902,5	6,203	1545160
İTH	60	42588,7	39457,7	11,4	157722,4
VG	60	535827,7	493658,9	39618	2428859
Doğu Marmara					
KYH	80	242354,7	220332,1	19243	1132286
İHR	80	2818291	4041525	32692,1	12597590
İTH	80	2649195	3948400	37304,8	12703280
VG	80	7001733	14546770	121892	72047310
Ege					
KYH	80	344766,5	418222,6	29477	2751278
İHR	80	1819444	2653634	96903,3	9615988
İTH	80	1823433	3013312	34369,9	10621060
VG	80	5787215	13330380	190818	67204090
Güney Doğu Anadolu					
KYH	90	403692,3	364403,1	39172	1556929
İHR	90	818360,8	1674741	913,6	6658802
İTH	90	559047,8	1438911	7213,5	5808439
VG	90	704486,2	899994,3	31123	4931935
Kuzey Doğu Anadolu					
KYH	70	154616,2	146027	4824	756022
İHR	70	29421,9	38713	1,1	140371,3
İTH	70	23403	35833,89	1,965	192269,9
VG	70	217424,8	243506,6	24490	1222946
Orta Anadolu					
KYH	80	179353,8	136786,3	22082	702829
İHR	80	239915,6	481201,5	5603,2	1884807
İTH	80	242989,5	499654,6	2375,5	1812450
VG	80	637354,2	768630,7	97172	3929709
Orta Doğu Anadolu					
KYH	80	176336,4	125613,6	15407	570733
İHR	80	88962,9	125491,2	1	399111
İTH	80	25860,1	32252,3	0,328	145429
VG	80	314427,9	297159,4	36466	1203974

Tablo 20'ye göre Model 2'nin bağımsız değişkenlerinden ihracatın ortalamasının (Bin Dolar) en yüksek olduğu bölgelerarasında; Batı Marmara 12.195.490, Doğu Marmara 2.818.291, Batı Anadolu 2.679.288, Ege 1.819.444 ve Akdeniz 873.762 bölgeleri yer almaktadır. Model 2'nin diğer bağımsız değişkeni ithalatın ortalaması (Bin Dolar) en yüksek olan bölgeler sırasıyla; Batı Marmara 19.943.320, Batı Anadolu 3.755.233, Doğu Marmara 2.649.195, Ege 1.823.433 ve Akdeniz 1.182.347 bölgeleridir.

3.3.2. Model 1'e İlişkin Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

Panel veri analizinde zaman boyutu yeterince uzun olan çalışmalarda durağanlık analizine başvurulduğu, buna karşın zaman boyutu yeterince uzun olmayan çalışmalarda durağanlık analizlerinin kullanılmadığı görülmektedir.²⁴⁷ Birim sayısının zaman sayısından büyük olduğu çalışmalarda panel durağanlık analizinin yapılmadığı görülmektedir.²⁴⁸ Dolayısıyla bu çalışmada da zaman boyutu 10 yıl olduğundan dolayı panel durağanlık analizleri yapılmamıştır.

Tüm bölgelerin tahmin sonuçları tek bir tabloya sığdırlamadığından, bölgeler iki gruba ayrılarak analiz sonuçları değerlendirilmektedir. Batı Marmara, Doğu Marmara, Ege, Batı Anadolu ve Orta Anadolu bölgelerine yönelik Model 1 tahmin sürecine ilişkin bulgulara ve analiz sonuçlarına Tablo 21'de yer verilmektedir.

²⁴⁷ Mehmet Nargeleşkenler, "Hisse Senedi Fiyatları ve Fiyat/Kazanç Oranı İlişkisi: Panel Verilerle Sektörel Bir Analiz", *Business and Economics Research Journal*, V.2, N.2, 2011, s. 168.

²⁴⁸ Ömer Yazan, *Muhasebe Bilgi Kalitesi Açısından Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kazanç Yönetimi ve Finansal Performans İlişkisi*, (Doktora Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s.101.

Tablo 21: Model 1'in Araştırma Bulguları Birinci Kısım

Bağımlı Değişken: VG	İstanbul - Batı Marmara	Doğu Marmara	Ege	Batı Anadolu	Orta Anadolu
SABİT	9097 (5247)	5217 (1054)	-4389 (4688)	3415 ^b (1125)	2292 (2025)
KYH	17,9522 ^a (3,0281)	26,7301 ^c (15,3664)	18,0540 ^a (1,2276)	8,3957 ^a (0,9887)	2,2755 ^c (1,1293)
R ²	0,7293	0,3890	0,8420	0,8301	0,3969
F	35,15 ^a	3,03 ^c	216,29 ^a	72,11 ^a	4,06 ^c
Yatay F	13,75 (0,00)	80,63 (0,00)	47,11 (0,00)	22,93 (0,00)	34,13 (0,00)
Zaman F	1,17 (0,34)	0,03 (1,00)	4,27 (0,00)	1,06 (0,44)	0,42 (0,92)
Hausman	134,90 (0,00)	0,05 (0,82)	30,72 (0,00)	9,73 (0,00)	5,53 (0,02)
Değişen Varyans	10,1647 (0,00)	9,6246 (0,00)	760,47 (0,00)	13641,94 (0,00)	7,9901 (0,00)
Değiştirilmiş Bharvaga Durbin Watson	0,4784	0,3701	0,8017	1,7784	0,4793
Baltagi Wu LBI	0,6776	0,8869	1,1879	1,9356	0,9403
Pesaran CD	4,5560 (0,00)	1,5700 (0,12)	5,6070 (0,00)	-1,6930 (0,09)	-1,4040 (0,16)
<i>Parantez içindeki değerler dirençli tahminciler standart hatalarını göstermektedir.</i> a=prob<0,01; b=prob<0,05; c=prob<0,10					

İstanbul ve Batı Marmara bölgeleri için model 1 tahmin süreci gerçekleştirildiğinde “birim etkili sabit etkiler” modelinin geçerli olduğu yatay ve zaman F değerlerinden ve Hausman testi sonuçlarından görülmektedir. Panel veri analizi sonucu, temel ekonometrik varsayımların sağlanması halinde alınan sonuçların güvenilir olduğu söylenebilir. Bu varsayımlar varyansın birimlere göre değişmemesi, birimlerin kendi içinde otokorelasyonlu olmaması ve birimler arası korelasyonun olmaması şeklindedir. Tablo 21’de de görüldüğü üzere, Değişen Varyans test sonucuna göre varyansın birimlere göre değiştiği sonucuna varılır. Değiştirilmiş Bharvaga Durbin Watson ve Baltagi Wu LBI test sonuçlarına göre, ilgili değerler 2’den küçük olduğu için otokorelasyon sorununun olduğu ifade edilebilir. Pesaran CD test sonucuna göre, birimler arası korelasyon sorunun da olduğu tespit edilmiştir. Bu ekonometrik sorunların giderebilmesi için “Driscoll Kraay” dirençli tahmincisi kullanılarak ekonometrik sorunlar giderilmiştir. Dirençli tahminci sonuçlarına göre elde edilen dirençli standart hatalar yukarıdaki Tabloda parantez içerisinde gösterilmiştir. Bu durumda alınan sonuçların güvenilir olduğu ifade edilebilir. Modelin açıklayıcılık

derecesi olan R^2 değeri % 73'tür. Yani kamu yatırım harcamaları vergi gelirlerini açıklama gücü % 73'tür.

İstanbul ve Batı Marmara bölgesi için sonuçlara bakıldığında, kamu yatırımları ile vergi gelirleri arasındaki katsayının pozitif ve % 1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Çıkan sonuçlara göre, kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL artışın vergi gelirlerinde 17.000,95 TL arttıracağı söylenebilir. ***İstanbul ve Batı Marmara bölgeleri için H_{10} hipotezi reddedilir.***

*Doğu Marmara bölgesi için model 1 tahmin süreci gerçekleştirildiğinde, yatay ve zaman F değerlerine göre birim etkisinin olduğu, zaman etkisinin olmadığı, Hausman testi sonuçlarına göre tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğu sonucu elde edilmiştir. Tablo 21'de de görüldüğü üzere modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunlarının olduğu görülmektedir. Bu sorunların giderilmesi için model "Arellano, Froot ve Rogers" dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Modelin R^2 değeri % 39'dur. Doğu Marmara bölgesi için analiz sonuçlarına bakıldığında kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri arasında anlamlı (% 10 seviyesinde) ve pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Buna göre, kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL artış vergi gelirlerini 26.000,73 TL arttırmaktadır. ***Doğu Marmara bölgesi için H_{10} hipotezi reddedilir.****

*Ege bölgesi için yapılan tahmin süreci sonucuna göre, "birim ve zaman etkili sabit etkiler" modelinin geçerli olduğu Yatay ve Zaman F değerlerine göre anlaşılmaktadır. Tablo 21'de görüldüğü üzere modelde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon sorunları vardır. Bu sorunları gidermek amacıyla model "Driscoll Kraay" dirençli tahmincisiyle yeniden tahmin edilmiştir. Modelin R^2 değeri % 84 ile oldukça yüksektir. Analiz sonuçlarına bakıldığında, Ege bölgesine yapılan kamu yatırım harcamaları ile bölgeden tahsil edilen vergi gelirleri arasında % 1 seviyesinde anlamlı ve pozitif etki olduğu görülmektedir. Sonuca göre, kamu yatırım harcamalarına yapılan 1.000 TL artış vergi gelirlerini 18.000,05 TL arttırmaktadır. ***Ege bölgesi için H_{10} hipotezi reddedilir.****

Batı Anadolu bölgesi için yapılan tahmin süreci sonuçlarına göre, Yatay F değerine göre modelde birim etkisinin olduğu, Zaman F değerine göre ise zaman

etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Hausman testi sonucuna göre, sabit etkiler modelinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 21'den anlaşıldığı üzere modelde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon sorunları vardır. Bu sorunların giderilmesi için model “Driscoll Kraay” dirençli tahmincisiyle yeniden tahmin edilmiş ve sorunlar giderilmiştir. Modelin R^2 değeri % 82 ile oldukça yüksektir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, bölgeye yapılan kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri arasında % 1 düzeyinde anlamlı ve pozitif ilişki olduğu ifade edilebilir. Buna göre, kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL artış vergi gelirlerini 8.000,40 TL arttırmaktadır. ***Batı Anadolu bölgesi için H_{10} hipotezi reddedilir.***

Orta Anadolu bölgesi için yapılan tahmin sonuçları, modelde zaman ve yatay F değerlerine göre birim etkisinin olduğu, zaman etkisinin olmadığı, Hausman testine göre ise sabit etkiler modelinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Tabloya göre modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunlarının olduğu anlaşılmaktadır. Sorunların giderilmesi için model “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, Orta Anadolu bölgesine yapılan kamu yatırım harcamaları ile bölgeden tahsil edilen vergi gelirleri arasında % 10 düzeyinde anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Buna göre kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL artış vergi gelirlerini 2.000,28 TL arttırmaktadır. Modelin R^2 değeri % 40'tır. ***Orta Anadolu bölgesi için H_{10} hipotezi reddedilir.***

Batı Marmara, Doğu Marmara, Ege, Batı Anadolu ve Orta Anadolu bölgelerine yönelik analiz sonuçları değerlendirildikten sonra, Tablo 22'de Akdeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz bölgelerine yönelik modelin analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 22: Model 1'in Araştırma Bulguları İkinci Kısım

Bağımlı Değişken: VG	Akdeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Doğu Karadeniz	Batı Karadeniz
SABİT	5780 ^c (3274)	3642 ^c (1587)	6165 ^b (2545)	2281 ^b (1015)	2875 ^c (1494)	1982 ^b (6150)
KY	6,6362 ^a (1,2218)	1,1703 ^a (0,1026)	1,4335 ^a (0,3360)	1,1801 ^b (0,5087)	1,0687 ^b (0,4351)	2,7117 ^a (0,3902)
R ²	0,5938	0,7499	0,6483	0,3056	0,2237	0,3617
F	29,50 ^a	129,99 ^a	18,20 ^a	5,38 ^b	6,03 ^b	48,29 ^a
Yatay F	31,85 (0,00)	9,88 (0,00)	31,82 (0,00)	28,42 (0,00)	31,66 (0,00)	13,20 (0,00)
Zaman F	0,31 (0,97)	0,69 (0,71)	0,39 (0,94)	0,55 (0,83)	1,00 (0,45)	0,92 (0,51)
Hausman	1,09 (0,30)	31,12 (0,00)	0,64 (0,42)	0,04 (0,84)	0,42 (0,52)	24,29 (0,00)
Değişen Varyans	9,1011 (0,00)	33426,31 (0,00)	5,8397 (0,00)	12,98 (0,00)	15,81 (0,00)	27979,06 (0,00)
Değiştirilmiş Bharvaga Durbin Watson	0,7133	0,7945	0,8289	0,2781	0,3232	0,5460
Baltagi Wu LBI	1,1461	1,2257	1,1746	0,7145	0,7389	0,8859
Pesaran CD	0,7980 (0,42)	1,6220 (0,11)	1,4190 (0,16)	3,2670 (0,00)	5,1350 (0,00)	-1,3660 (0,17)

Parantez içindeki değerler dirençli tahminciler standart hatalarını göstermektedir.
a=prob<0,01; b=prob<0,05; c=prob<0,10

*Akdeniz bölgesi için model 1 tahmin süreci gerçekleştirildiğinde “birim etkili tesadüfi etkiler” modelinin geçerli olduğu yatay F ve zaman F değerlerinden ve Hausman testinden anlaşılmaktadır. Tablo 22’ye göre model de Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunlarının olduğu ifade edilebilir. Belirtilen sorunların giderilmesi amacıyla model “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiş ve sorunlar giderilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, belirtilen bölgeye yapılan kamu yatırım harcamaları ile bölgeden tahsil edilen vergi gelirleri arasında % 1 düzeyinde anlamlı ve pozitif ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bulunan sonuçlara göre, kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL artış vergi gelirlerini 6.000,64 TL arttırmaktadır. Modelin R² değeri % 59’dur. **Akdeniz bölgesi için H₁₀ hipotezi reddedilir.***

Batı Karadeniz bölgesi için model 1 tahmin süreci yürütüldüğünde, Yatay ve Zaman F değerlerine ve Hausman test sonuçlarına göre, “birim etkili sabit etkiler” modelinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunlarının mevcut olduğu görülmektedir ve bu sorunların giderilmesi için model

“Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri arasında anlamlı ve pozitif ilişki mevcuttur. Anlamlılık düzeyi % 1 seviyesindedir. Sonuç değerlendirildiğinde, Batı Karadeniz bölgesine yapılan 1.000 TL kamu yatırım harcamalarının, bölgeden toplanan vergi gelirlerini 2.000,71 TL arttırdığı ifade edilebilir. Tablo 22’den de görüldüğü üzere modelin R^2 değeri % 36’tır. **Batı Karadeniz bölgesi için H_{10} hipotezi reddedilir.**

*Kuzey Doğu Anadolu bölgesi için yatay ve zaman F değerleri ve Hausman testi sonuçlarına göre tahmin süreci gerçekleştirildiğinde “birim etkili sabit etkiler” modelinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunları mevcuttur ve bu sorunların giderilmesi için model “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri arasında anlamlı ve pozitif ilişki mevcuttur. Anlamlılık düzeyi % 1’dir. Buna göre, belirtilen bölgede kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL artış vergi gelirlerini 1.000,17 TL arttırmaktadır. Modelin R^2 değeri yüksek bir değer olan % 75’tir. **Kuzey Doğu Anadolu bölgesi için H_{10} hipotezi reddedilir.***

*Orta Doğu Anadolu bölgesi için yapılan tahmin sonuçlarına göre, modelde birim etkisinin olduğu, zaman etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Hausman testi sonuçlarına göre, “birim etkili tesadüfi etkiler” modelinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Tabloya göre modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunları olduğu ifade edilebilir. Belirtilen sorunların giderilmesi için de model “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Yapılan analizin sonuçlarına göre, kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri arasında anlamlı ve pozitif ilişki mevcuttur. Anlamlılık derecesi % 1’dir. Buna göre, Orta Doğu Anadolu bölgesine yapılan ilave 1.000 TL kamu yatırım harcamalarının, bölgeden toplanan vergi gelirlerini 1.000,43 TL arttırdığı analiz sonuçlarına göre ifade edilebilir. Modelin R^2 değeri % 65’dir. **Orta Doğu Anadolu bölgesi için H_{10} hipotezi reddedilir.***

Güney Doğu Anadolu bölgesi için tahmin süreci yürütüldüğünde, “birim etkili tesadüfi etkiler” modelinin geçerli olduğu Yatay ve Zaman F değerlerinden ve Hausman test sonuçlarından anlaşılmaktadır. Tablo 22’den de görüldüğü üzere modelde Değişen

Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon sorunları vardır. Bu sorunların giderilmesi amacıyla model “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre, kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri arasında % 5 anlamlılık düzeyinde ve pozitif bir ilişki vardır. Buna göre, Güney Doğu Anadolu bölgesine yapılan 1.000 TL ilave kamu yatırım harcamalarının, bölgeden toplanan vergi gelirlerini 1.000,18 TL arttırdığı analiz sonuçlarına göre ifade edilebilir. Modelin R^2 değeri % 31’dir. ***Güney Doğu Anadolu bölgesi için H_{10} hipotezi reddedilir.***

Doğu Karadeniz bölgesi model 1 için tahmin süreci yürütüldüğünde, “birim etkili tesadüfi etkiler” modelinin geçerli olduğu Yatay ve Zaman F değerleri ve Hausman testi sonuçlarına göre anlaşılmaktadır. Tabloya göre, modelde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon sorunları görülmektedir. Bu sorunların giderilmesi amacıyla model “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Yapılan tahmin sonuçlarına göre, kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri arasında % 5 düzeyinde ve pozitif anlamlılık ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, Doğu Karadeniz bölgesine yapılan 1.000 TL ilave kamu yatırım harcamalarının, bölgenin vergi gelirlerini 1.000,07 TL arttırdığı ifade edilebilir. Modelin R^2 değeri % 22’dir. ***Doğu Karadeniz bölgesi için H_{10} hipotezi reddedilir.***

Belirlenen tüm bölgelerin analiz sonuçlarını değerlendirdikten sonra, kamu yatırım harcamaları ve vergi gelirleri ilişkisi bakımından bölgelerarasındaki farklılıklar özetlenecek olunursa; belirtilen yıllar arasında kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri arasında bütün bölgelerde anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmektedir. Buna göre Türkiye’de Düzey 1 bölgelerinin tamamında kamu yatırım harcamalarının vergi gelirleri üzerinde anlamlı etkileri olmadığı hipotezi (H_{10} hipotezi) reddedilmektedir. Kamu yatırım harcamalarının vergi gelirlerine etkisi bakımından bölgelerarasında değerlendirme yapılacak olursa, Türkiye’nin batısında yer alan bölgelerin, doğusunda yer alan bölgelere göre etkinin daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Yapılan ilave her 1.000 TL kamu yatırım harcamaları karşılığında Doğu Marmara bölgesi 26.000,73 TL vergi geliri ile bölgelerarasında ilk sırada yer alırken, Ege bölgesi 18.000,05 TL, İstanbul – Batı Marmara bölgeleri 17.000,95 TL, Batı Anadolu bölgesi 8.000,4 TL ve Akdeniz bölgesi 6.000,64 TL vergi geliri ile bu bölgeyi takip etmektedir. Kamu yatırım

harcamalarındaki artışın vergi gelirlerine yansımaları diğer bölgelerden Batı Karadeniz 2.000,71 TL, Orta Anadolu 2.000,28 TL, Orta Doğu Anadolu 1.000,43 TL, Güney Doğu Anadolu 1.000,18 TL, Kuzey Doğu Anadolu 1.000,17 TL ve Doğu Karadeniz 1.000,07 TL'dir.

3.3.3. Model 2'ye İlişkin Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

2008-2017 yılları arası dönemi kapsayan model 2'de, Türkiye'de Düzey 2 bölgeleri kapsamında vergi gelirleri üzerinde kamu yatırım harcamaları, ihracat ve ithalatın muhtemel etkisinin analiz sonuçlarına bölgeler iki gruba ayrılarak Tablo 23 ve Tablo 24'de yer verilmektedir.

Tablo 23: Model 2'nin Araştırma Bulguları Birinci Kısım

Bağımlı Değişken: VG	İstanbul - Batı Marmara	Doğu Marmara	Ege	Batı Anadolu	Orta Anadolu
SABIT	1,509 ^a (1556)	-3294 (8312)	-1682 ^a (3151)	9251 ^a (7887)	-5817 (9627)
KYH	15,292 ^a (2,247)	19,233 ^b (7,605)	17,613 ^a (1,060)	9,419 ^a (0,719)	1,641 ^c (0,772)
IHR	0,968 (1,043)	-5,457 ^a (1,414)	0,113 (0,671)	-6,227 ^a (0,335)	1,469 ^a (0,356)
İTH	1,018 ^c (0,520)	6,702 ^a (2,098)	0,654 (0,776)	2,521 ^b (0,547)	0,201 (0,191)
R ²	0,9015	0,6233	0,8486	0,9005	0,5792
F	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a
Yatay F	5,51 (0,00)	64,46 (0,00)	26,56 (0,00)	5,54 (0,01)	1,96 (0,07)
Zaman F	0,78 (0,64)	0,00 (1,00)	3,94 (0,02)	0,79 (0,63)	0,19 (0,99)
Hausman	-	1,09 (0,78)	6,51 (0,08)	-	-
Değişen Varyans	52237,62 (0,00)	9,59 (0,00)	666,24 (0,00)	618,79 (0,00)	13112,31 (0,00)
Değiştirilmiş Bharvaga Durbin Watson	1,480	0,798	0,811	2,479	0,663
Baltagi Wu LBI	2,073	0,971	1,219	2,583	1,012
Pesaran CD	5,365 (0,00)	0,026 (0,98)	5,574 (0,00)	-0,979 (0,33)	-1,123 (0,26)
<i>Parantez içindeki değerler dirençli tahminciler standart hatalarını göstermektedir.</i> a=prob<0,01; b=prob<0,05; c=prob<0,10					

*İstanbul ve Batı Marmara bölgeleri için yapılan analiz sonuçları, model 2’de Birim ve Zaman F değerlerine göre birim etkisinin olduğu zaman etkisinin olmadığı ortaya çıkarmıştır. Modelin tahmin süreci yürütüldüğünde “birim etkili sabit etkiler” modelinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Modelin R² değeri % 90,2 ile oldukça yüksektir. Tablo 23’den de görüldüğü üzere modelde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon sorunları mevcuttur. Model “Driscoll Kraay” dirençli tahmincisiyle yeniden tahmin edilmiş ve söz konusu olan sorunlar giderilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, kamu yatırım harcamaları (% 1) ve ithalat (% 10) ile vergi gelirleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre İstanbul ve Batı Marmara bölgelerinde kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL’lik artış vergi gelirlerini 15.000,3 TL arttırırken, ithalattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 1.000,02 TL arttırmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, ihracattaki değişim ile vergi gelirleri arasında herhangi bir anlamlı ilişki tespit edilememiştir. **İstanbul ve Batı Marmara bölgesi için H₃₀ hipotezi reddedilir, H₂₀ hipotezi reddedilmemektedir.***

*Doğu Marmara bölgesi için Model 2 tahmin süreci yürütüldüğünde “birim etkili tesadüfi etkiler” modelinin geçerli olduğu Zaman F, Yatay F ve Hausman testi sonuçlarından ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunları ortaya çıkmış ve bu sorunların giderilmesi için model Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisiyle yeniden tahmin edilmiştir. Modelin R² değeri % 62,3’tür. Alınan sonuçlara göre, bölgede kamu yatırım harcamaları (% 5), ihracat (% 1) ve ithalat (% 1) ile vergi gelirleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Doğu Marmara bölgesinde kamu yatırım harcamalarında 1.000 TL’lik artış vergi gelirlerini 19.000,2 TL arttırırken, ithalattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 6.000,7 TL arttırmaktadır. Buna karşın ihracattaki artış ile vergi gelirleri arasında negatif bir ilişki ortaya çıkmıştır. Sonuçlara göre, ihracattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 5.000,5 TL azaltmaktadır. **Doğu Marmara bölgesi için H₂₀ ve H₃₀ hipotezleri reddedilir.***

Ege bölgesi için model 2 tahmin süreci yürütüldüğünde “birim ve zaman etkili sabit etkiler” modelinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Modelde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon sorunları ortaya çıkmıştır. Bu sorunların giderilmesi amacıyla model “Driscoll Kraay” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin

edilmiştir. Yapılan dirençli tahminci sonuçlarına göre bölgede kamu yatırım harcamaları ile vergi gelirleri arasında % 1 düzeyinde anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL artış vergi gelirlerini 17.000,6 TL arttırmaktadır. Modelin R^2 değeri % 84,9 ile oldukça yüksektir. Alınan sonuçlara göre ihracat ve ithalattaki değişimler ile vergi gelirleri arasında anlamlı bir ilişki görülememiştir. ***Ege bölgesi için H_{20} ve H_{30} hipotezleri reddedilemez.***

Batı Anadolu Bölgesi için model 2 tahmin süreci işletildiğinde “birim etkili sabit etkiler” modelinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modelde sadece Değişen Varyans sorunu mevcuttur. “Huber Eicker White” dirençli tahmincisi ile model yeniden tahmin edilmiştir. Dirençli tahminci sonuçlarına göre, bölgede kamu yatırım harcamaları (% 1), ihracat (% 1) ve ithalattaki (% 5) değişimler ile vergi gelirleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Modelin R^2 değeri % 90’dır. Alınan sonuçlara göre, Batı Anadolu bölgesinde kamu yatırım harcamalarında 1.000 TL’lik artış vergi gelirlerini 9.000,4 TL arttırırken, ithalattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 2.000,5 TL arttırmaktadır. Buna karşın ihracattaki artış ile vergi gelirleri arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Sonuçlara göre, ihracattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 6.000,2 TL azaltmaktadır. ***Batı Anadolu bölgesi için H_{20} ve H_{30} hipotezleri reddedilir.***

Orta Anadolu Bölgesi için model 2 tahmin süreci yürütüldüğünde “birim etkili sabit etkiler” modelinin geçerli olduğu görülmektedir. İlgili test sonuçları modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunlarının mevcut olduğunu göstermektedir. Söz konusu sorunların giderilmesi için model “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Dirençli tahminci sonuçlarına göre, bölgede kamu yatırım harcamaları (% 10) ve ihracat (% 1) ile vergi gelirleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre, kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL artış vergi gelirlerini 1.000,6 TL arttırırken, ihracattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 1.000,5 TL arttırmaktadır. Modelin R^2 değeri % 57,9’dur. Alınan sonuçlara göre, bölgede ithalattaki değişimle vergi gelirleri arasında anlamlı bir ilişki görülememiştir. ***Orta Anadolu bölgesi için H_{20} hipotezi reddedilir, H_{30} hipotezi reddedilemez.***

Tablo 24’de Akdeniz, Kuzey Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Batı Karadeniz bölgelerine yönelik model 2 analiz sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 24: Model 2'nin Araştırma Bulguları İkinci Kısım

Bağımlı Değişken: VG	Akdeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Doğu Karadeniz	Batı Karadeniz
SABİT	-7345 (4771)	8789 (1797)	1242 (4297)	-1055 (1002)	2783 (1038)	1417 (1648)
KYH	4,478 ^a (0,820)	1,155 ^a (0,161)	1,253 ^a (0,227)	0,734 ^a (0,183)	1,243 ^b (0,382)	2,654 ^a (0,437)
İHR	3,540 ^a (1,017)	-0,751 ^c (0,373)	0,445 ^b (0,176)	0,999 ^a (0,249)	1,713 ^b (0,448)	0,909 (0,866)
İTH	-0,942 ^a (0,293)	2,225 ^a (0,148)	1,606 (0,967)	-0,544 ^c (0,295)	-7,755 ^a (1,740)	-0,207 ^c (0,112)
R ²	0,6682	0,8526	0,6943	0,6498	0,6235	0,3752
F	0,000 ^a	0,000 ^a	0,002 ^a	0,004 ^a	0,001 ^a	0,000 ^a
Yatay F	46,15 (0,00)	48,15 (0,00)	38,18 (0,00)	20,07 (0,00)	20,43 (0,00)	3,28 (0,00)
Zaman F	0,00 (1,00)	0,00 (1,00)	0,00 (1,00)	2,40 (0,06)	6,84 (0,00)	0,23 (0,99)
Hausman	1,60 (0,66)	15,98 (0,00)	11,78 (0,01)	53,31 (0,00)	7,48 (0,06)	-
Değişen Varyans	5,76 (0,00)	12274,53 (0,00)	10956,12 (0,00)	20,494 (0,00)	2922,97 (0,00)	18583,33 (0,00)
Değiştirilmiş Bharvaga Durbin Watson	0,715	1,095	0,946	0,527	1,130	0,556
Baltagi Wu LBI	1,139	1,307	1,214	0,941	1,485	0,918
Pesaran CD	0,236 (0,81)	1,152 (0,25)	2,719 (0,00)	4,123 (0,00)	1,185 (0,24)	-1,225 (0,22)

Parantez içindeki değerler dirençli tahminciler standart hatalarını göstermektedir.
a=prob<0,01; b=prob<0,05; c=prob<0,10

*Akdeniz Bölgesi için model 2 tahmin süreci işletildiğinde Yatay F, Birim F ve Hausman testi sonuçlarına göre “birim etkili tesadüfi etkiler” modelinin geçerli olduğu görülmektedir. Modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunları ortaya çıkmış ve “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisi ile model yeniden tahmin edilmiştir. Dirençli tahminci sonuçlarına göre, bölgede kamu yatırım harcamaları ve ihracat ile vergi gelirleri arasında % 1 seviyesinde anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın, ithalat ve vergi gelirleri arasında % 1 seviyesinde anlamlı ve negatif ilişki bulunmuştur. Alınan sonuçlara göre bölgede kamu yatırım harcamalarında 1.000 TL’lik artış vergi gelirlerini 4.000,5 TL ve ihracattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 3.000,5 TL arttırmaktadır. İthalattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 900 TL azaltmaktadır. Modelin R² değeri % 66,8’dir. **Akdeniz bölgesi için H₂₀ ve H₃₀ hipotezleri reddedilir.***

Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi için Model 2'nin tahmin süreci yürütüldüğünde "birim etkili sabit etkiler" modelinin geçerli olduğu ortaya çıkarılmıştır. Modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunları mevcuttur. Bu sorunların giderilmesi için model "Arellano, Froot ve Rogers" dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Dirençli tahminciden alınan sonuçlara göre, bölgede kamu yatırım harcamaları, İhracat ve ithalattaki değişimler ile vergi gelirleri arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL artış vergi gelirlerini 1.000,16 TL arttırırken, ithalattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 2.000,23 TL arttırmaktadır. Buna karşın ihracat ve vergi gelirleri arasındaki anlamlı ilişki negatiftir. İhracattaki 1.000 dolar artış vergi gelirlerini 750 TL azaltmaktadır. Modelin R^2 değeri % 85,2'dir. ***Kuzey Doğu Anadolu bölgesi için H_{20} ve H_{30} hipotezleri reddedilir.***

Orta Doğu Anadolu Bölgesi için Model 2 tahmin süreci işletildiğinde "birim etkili sabit etkiler" modelinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Modelde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon sorunlarının olduğu görülmektedir. Söz konusu sorunların giderilmesi için model "Driscoll Kraay" dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir. Dirençli tahminciden alınan sonuçlara göre, bölgede kamu yatırım harcamaları (% 1) ve ihracattaki (% 5) değişimlerle vergi gelirleri arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler ortaya çıkmıştır. Buna göre, kamu yatırım harcamalarında 1.000 TL artış vergi gelirlerini 1.000,25 TL arttırırken, ihracattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 450 TL arttırmaktadır. Bölgede ithalat ile vergi gelirleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Modelin R^2 değeri % 69,4'dür. ***Orta Doğu Anadolu bölgesi için H_{20} hipotezi reddedilir, H_{30} hipotezi reddedilemez.***

Güney Doğu Anadolu Bölgesi için Model 2'nin tahmin süreci yürütüldüğünde "birim ve zaman etkili sabit etkiler" modelinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Modelde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon sorunları görülmektedir ve bahsedilen sorunların giderilmesi için model "Driscoll Kraay" dirençli tahmincisiyle yeniden tahmin edilmiştir. Dirençli tahminci sonuçlarına göre, bölgede kamu yatırım harcamaları ve ihracattaki değişim ile vergi gelirleri arasında % 1 düzeyinde anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Diğer değişken olan ithalat ile vergi gelirleri arasında % 10 düzeyinde anlamlı ve negatif ilişki bulunmuştur. Modelin R^2 değeri % 64,9'dur. Buna göre kamu yatırım harcamalarında 1.000 TL'lik artış vergi gelirlerini 730 TL,

ihracattaki 1.000 dolar artış vergi gelirlerini 990 TL arttırmaktadır. Buna karşın ithalattaki 1.000 dolar artış vergi gelirlerini 540 TL azaltmaktadır. ***Güney Doğu Anadolu bölgesi için H_{20} ve H_{30} hipotezleri reddedilir.***

Doğu Karadeniz Bölgesi için Model 2 tahmin süreci işletildiğinde “birim ve zaman etkili sabit etkiler” modelinin geçerli olduğu bulunmuştur. Modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunları tespit edilmiştir ve “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisiyle model yeniden tahmin edilmiştir. Dirençli tahminci sonuçlarına göre bölgede kamu yatırım harcamaları ve ihracattaki değişimler ile vergi gelirleri arasında % 5 düzeyinde anlamlı ve pozitif etkileşim söz konusudur. Alınan sonuçlara göre, kamu yatırım harcamalarındaki 1.000 TL’lik artış vergi gelirlerini 1.000,24 TL arttırırken, ihracattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 1.000,41 TL arttırmaktadır. Bölgede ithalat ile vergi gelirleri arasında % 1 düzeyinde anlamlı ve negatif ilişki bulunmaktadır. Buna göre, ithalatta 1.000 dolar artış vergi gelirlerini 7.000,76 TL azaltmaktadır. Modelin R^2 değeri % 62,4’dür. ***Doğu Karadeniz bölgesi için H_{20} ve H_{30} hipotezleri reddedilir.***

Batı Karadeniz Bölgesi için Model 2 tahmin süreci işletildiğinde Yapay F, Zaman F ve Hausman testi sonuçlarına göre, “birim etkili sabit etkiler” modelinin geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Modelde Değişen Varyans ve Otokorelasyon sorunları olduğu ilgili testler sonucu tespit edilmiştir. Sorunların giderilmesi amacıyla model “Arellano, Froot ve Rogers” dirençli tahmincisiyle yeniden tahmin edilmiştir. Dirençli tahminci sonuçlarına göre bölgede, kamu yatırım harcamaları ve ithalat ile vergi gelirleri arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir. Buna göre, kamu yatırım harcamalarında 1.000 TL artış vergi gelirlerini 2.000,65 TL arttırırken, ithalattaki 1.000 dolarlık artış vergi gelirlerini 210 TL azaltmaktadır. Modelin R^2 değeri % 37,5’dir. İhracattaki değişimler ile vergi gelirleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. ***Batı Karadeniz bölgesi için H_{30} hipotezi reddedilir, H_{20} hipotezi reddedilemez.***

3.3.4. Ampirik Bulguların Genel Değerlendirilmesi

Analize dahil edilen Düzey 1 bölgelerinden yola çıkarak, Türkiye’de vergi gelirleri üzerinde belirleyici olan faktörler Tablo 25’e göre değerlendirilirse, genel

olarak kamu yatırım harcamalarının vergi gelirleri üzerinde hem “Model 1” hem de “Model 2” analiz sonuçlarına göre anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu söylenebilir. Belirtilen iki değişken arasında her iki modelde de analize dahil edilen tüm bölgelerde anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 25: Model 1 ve Model 2’ye Göre Bölgelerin Genel Analiz Sonuçları

Bölgeler	VG/KYH Model 1	VG/KYH Model 2	VG/IHR Model 2	VG/ITH Model 2
Doğu Marmara	+ (26,73)	+ (19,23)	- (5,46)	+ (6,70)
Ege	+ (18,05)	+ (17,61)	*	*
İstanbul – Batı Marmara	+ (17,95)	+ (15,29)	*	+ (1,02)
Batı Anadolu	+ (8,40)	+ (9,42)	- (6,23)	+ (2,52)
Akdeniz	+ (6,64)	+ (4,48)	+ (3,54)	- (0,94)
Batı Karadeniz	+ (2,71)	+ (2,65)	*	- (0,21)
Orta Anadolu	+ (2,28)	+ (1,64)	+ (1,47)	*
Orta Doğu Anadolu	+ (1,43)	+ (1,25)	+ (0,45)	*
Güney Doğu Anadolu	+ (1,18)	+ (0,73)	+ (0,99)	- (0,54)
Kuzey Doğu Anadolu	+ (1,17)	+ (1,16)	- (0,75)	+ (2,23)
Doğu Karadeniz	+ (1,07)	+ (1,24)	+ (1,71)	- (7,76)

Kaynak: Tablo 21, 22, 23 ve 24 verilerine göre düzenlenmiştir.

Her iki modelde de kamu yatırım harcamalarının vergi gelirlerine pozitif etkisi Türkiye’nin doğu bölgelerinden batı bölgelerine gittikçe artmaktadır. Yapılan ilave kamu yatırım harcamasının vergi gelirlerine pozitif etkisi bakımından bölgelerarasında bir sıralama yapılacak olursa; Doğu Marmara, Ege, İstanbul – Batı Marmara, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin ilk sıralarda yer alan bölgeler olduğu söylenebilir.

Model 2’de bağımsız değişken olarak eklenen ihracatın vergi gelirlerine etkisi bölgelere göre farklılık göstermektedir. İhracat 11 bölge içinde 5 bölgede (Akdeniz, Orta Anadolu, Orta Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz) vergi gelirlerini anlamlı ve pozitif etkilemekte, 3 bölgede ise (Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Kuzey Doğu Anadolu) vergi gelirlerini anlamlı ve negatif etkilemektedir. Geriye kalan 3 bölgede (İstanbul ve Batı Marmara, Ege, Batı Karadeniz) anlamlı etkiler tespit edilememiştir.

Benzer durum konuyla ilgili yapılan ampirik çalışmalarda da görülmektedir. Örneğin Stotsky ve WoldeMariam (1997), Özmen (2016) ihracatın vergi gelirleri üzerinde pozitif etkisi olduğu, Karabulut ve Şeker (2018) tarafından yapılan çalışmada

ise negatif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İhracatın artması büyümeye de olumlu yansıtacağından devletin vergi gelirlerini genelde olumlu etkilemesi beklenmektedir. Ancak bazı durumlarda ihracat vergi gelirlerine beklenildiği gibi pozitif etki yapmayabilir. Bu durumun başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- İhracatı desteklemek amacıyla yapılan vergi teşvikleri.
- İhracat işlemleri üzerinden alınan vergilerin gelir ve kurumlar vergisinde olduğu gibi vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma olasılığının daha yüksek olması.
- Ülkede ihracatın artması, ülkede döviz kurlarının yüksek olmasından kaynaklanıyorsa, yüksek kur aynı zamanda faiz oranlarının da yüksek olmasına neden olabilecek ve bu durum ülke içi yatırımların azalmasına yol açacaktır. Böylece vergi gelirlerinde bir azalma söz konusu olabilir.

Model 2'nin diğer bağımsız değişkeni olan ithalatında 11 bölge içinde 4 bölgede (Doğu Marmara, İstanbul ve Batı Marmara, Batı Anadolu ve Kuzey Doğu Anadolu) vergi gelirlerini anlamlı ve pozitif etkilediği, 4 bölgede (Akdeniz, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Güney Doğu Anadolu) anlamlı ve negatif etkilediği Tablo 25'e göre ifade edilebilir. Geri kalan 3 bölgede (Ege, Orta Anadolu ve Orta Doğu Anadolu) anlamlı bir etkileşim tespit edilememiştir. İthalat ile vergi gelirleri arasındaki ilişkinin yönü de bölgelere göre farklılık göstermektedir.

Bu konuda yapılmış olan ampirik çalışmalarda Tanzi (1992), Stotsky ve WoldeMariam (1997), Ahmed ve Mohammed (2010), Velaj ve Prendi (2014) genellikle ithalattaki artışın vergi gelirlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bazı çalışmalarda ise Özmen (2016) bu durumun tersi sonuçlara ulaşılmıştır. Genel olarak ithalattaki artışın vergi gelirlerini arttırması beklenebilir. Bu durumun nedeni olarak ithalattan alınan vergiler gösterilmektedir. İthalat üzerinden alınan vergiler (gümrük vergileri gibi) daha kolay tahsil edildiğinden bu vergilerin kayba uğratılma olasılığı daha düşüktür. Ancak uzun vadede ithalatta yaşanan artış, ülkede döviz ihtiyacını arttıracaktır. Döviz kurları ile vergi gelirleri arasında negatif bir ilişki olduğu yapılan ampirik çalışmalarda (Karabulut ve Şeker (2018)) ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca döviz ihtiyacını hızlı bir şekilde tedarik edebilmek için ülkeler faiz oranlarını arttıracak, bu durum ülke içi yatırımların azalmasına ve işsizliğin artmasına

neden olacaktır. Görüldüğü gibi ithalatın artması kısa vadede vergi tahsilatını arttırabileceği gibi uzun vadede azalma durumu da söz konusu olabilir.

SONUÇ

Kamu yatırım harcamaları etkili ve verimli bir şekilde kullanıldığında, bu harcamaların ekonomide yarattığı olumlu etkiler diğer harcamalara göre daha fazla olabilir. Özellikle ülkeler açısından sürdürülebilir ekonomik kalkınma için önemli bir sorun olan bölgesel gelişmişlik sorununu gidermede kamu yatırım harcamalarının yadsınamaz etkisinin olduğu konuyla ilgili yapılan ampirik çalışmalarla gösterilmektedir. Verimli alanlara yapılan kamu yatırım harcamalarının sağlayacağı ekonomik ve sosyal katkıların yanı sıra mali nitelikli katkılarının başında vergi gelirlerinin artması gelmektedir. Bu teorik ilişki nedeniyle kamu yatırım harcamalarında optimal verimlilik önem arz etmektedir.

Bu çalışmada; kamu yatırım harcamalarının beklenen işlevleri yerine getirmesinde verimliliğin öneminin teorik çerçevesi açıklandıktan sonra, Türkiye için Düzey 1 bölgeleri bazında 2008 - 2017 yıllarını kapsayan ampirik çalışma ile kamu yatırım harcamalarının verimliliğini değerlendirmek üzere vergi hasılatı üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu çalışma ile kamu yatırım harcamalarındaki verimliliğin vergi hasılatı üzerine etkisi bölgesel düzeyde incelenmesi bölgelerarasında ekonomik, mali ve sosyal farklılıkların olduğu durumda önemli katkı sağlayıcı olacaktır. Türkiye’de ekonomik gelişme durumu bölgelerarasında farklılık göstermektedir. Her bölgenin ekonomik potansiyeli farklılık gösterdiğinden bölgesel olarak analiz önemlidir.

Kamu yatırım harcamaları ekonomiye sağladığı olumlu etkilere rağmen, Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede, toplam kamu harcamaları içinde genelde en düşük paya sahip olan harcama kalemi olmuştur. Planlı ekonomiye geçiş yıllarında bu pay % 25-30 seviyeleri ile en yüksek seviyelerdeyken, 1970’li yılların başlarında dünyada yaşanan krizler ve içeride yaşanan ekonomik sorunların da etkisiyle kamu yatırımlarının payı gerilemiş, özellikle 2000’li yılların başında % 5-6 seviyelerine düşmüştür. Daha sonra 2013 sonrasında % 10 seviyelerine ulaşmıştır.

Türkiye’de 1960-1980 yılları arası dönemde kamu yatırım harcamaları daha çok ulaştırma (% 20-25), imalat (% 10-30), enerji (% 10-25), madencilik (% 5-10) ve tarım (% 10-20) sektörlerine ağırlık verilmiştir. Fakat 1980’li yıllardan itibaren imalat, madencilik ve enerji sektörlerinin payında ciddi azalmalar yaşanmıştır. 1990’lı yıllardan

günümüze kadar olan dönemde eğitim ve sağlık sektörlerinin payında geçmişe göre artışlar görünmekte, tarım sektörünün payında büyük değişimlere rastlanmamaktadır. 1960'lı yıllardan günümüze kadar olan dönemde ulaştırma sektörü genellikle Türkiye'nin lokomotif sektörü durumundadır.

Türkiye'de Düzey 1 bölgeleri kapsamında 2008-2017 yılları arası dönemde vergi gelirleri üzerinde kamu yatırım harcamalarının istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, varsa yönü ve boyutu ekonometrik model olarak panel veri analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu analizde “ $VG_{it} = \alpha_0 + \beta_1 KYH_{it} + \mu_{it} + \varepsilon_{it}$ ” biçiminde kurulan “Model 1” kullanılmıştır. Ayrıca literatürde yer alan çalışmalarda da kullanılan kontrol bağımsız değişkenler olarak ihracat ve ithalatın dahil edildiği “Model 2” de “ $VG_{it} = \alpha_0 + \beta_1 KYH_{it} + \beta_2 İTH_{it} + \beta_3 İHR_{it} + \mu_{it} + \varepsilon_{it}$ ” biçiminde oluşturulmuştur. Her iki modelin analiz sonucundan elde edilen bulgular bölgesel düzeyde değerlendirilmiştir. Böylece bölgelerin bu alanda karşılaştırılmasına imkan yaratılmış, vergi gelirlerini artırma etkisi daha fazla olan sektörler bölgesel düzeyde incelenmiş ve elde edilen sonuçlara göre Türkiye genelinde çıkarımlar yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, Model 1 ve Model 2'de bağımsız değişken olarak yer alan kamu yatırım harcamalarının vergi gelirleri üzerindeki etkisi, her iki modelde de analize dahil edilen 11 bölgenin tamamında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu tespit edilmiştir. Bölge karşılaştırması yapıldığında; Düzey 1 bölgeleri kapsamında olumlu etkinin en fazla olduğu bölgeler sırasıyla; Doğu Marmara (+26,7), Ege (+18,1), İstanbul – Batı Marmara (+17,9), Batı Anadolu (+8,4) ve Akdeniz (+6,6) bölgeleridir. Vergi gelirleri üzerinde kamu yatırım harcamalarının olumlu etkisinin en az olduğu bölgeler ise sırasıyla; Doğu Karadeniz (+1,1), Kuzey Doğu Anadolu (+1,2), Güney Doğu Anadolu (+1,2), Orta Doğu Anadolu (+1,4), Orta Anadolu (+2,3) ve Batı Karadeniz (+2,7) bölgeleridir. Bu sonuçlara dayalı olarak Türkiye'nin Batısında yer alan bölgelerde, Doğusunda yer alan bölgelere göre vergi gelirleri üzerinde kamu yatırım harcamalarının daha fazla olumlu etkisinin olduğu söylenebilir.

Konuyla ilgili literatüre bakıldığında, kamu yatırımlarının vergi gelirlerine pozitif etkisi genellikle yatırımın yapıldığı sektöre göre de değişiklik göstermektedir. Çalışmanın sektörler bölgesel düzeydeki analiz sonucuna göre; Türkiye'de enerji ve tarım sektörüne daha fazla yatırım yapılan Doğu Karadeniz, Güney Doğu Anadolu, Orta

Doğu Anadolu, Kuzey Doğu Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerinde kamu yatırım harcamalarının vergi gelirlerine olumlu etkisi diğer bölgelere göre daha düşük çıkmıştır. Buna karşın ulaştırma-haberleşme gibi altyapı yatırımlarının daha yoğun olduğu İstanbul-Batı Marmara, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Ege bölgelerinde ise etki daha pozitifdir. Beşeri sermayeye daha fazla yatırım harcaması yapılan Kuzey Doğu Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerinde kamu yatırım harcamalarının vergi gelirlerine pozitif etkisinin diğer bölgelere göre oldukça düşük çıkması, kamu eğitim ve sağlık harcamalarının vergi gelirlerine pozitif etkisinin kısa dönemde sınırlı olduğu çıkarımının yapılmasına neden olmaktadır.

Ana modele ihracat ve ithalat bağımsız değişkeni eklenerek oluşturulan Model 2 analiz sonuçlarına göre ihracat ve ithalatın vergi gelirleri üzerindeki etkisi bölgelere göre farklılık göstermektedir. İhracat; Akdeniz (+3,5), Orta Anadolu (+1,5), Orta Doğu Anadolu (+0,5), Güney Doğu Anadolu (+1) ve Doğu Karadeniz (+1,7) bölgelerinde vergi gelirlerini anlamlı ve pozitif etkilemekte, buna karşın Doğu Marmara (-5,5), Batı Anadolu (-6,2) ve Kuzey Doğu Anadolu (-0,8) bölgelerinde anlamlı ve negatif etkilemektedir. Geriye kalan İstanbul - Batı Marmara, Ege ve Batı Karadeniz bölgelerinde ise anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Diğer değişken olan ithalat; Doğu Marmara (+6,7), İstanbul - Batı Marmara (+1), Batı Anadolu (+2,5) ve Kuzey Doğu Anadolu (+2,2) bölgelerinde vergi gelirlerini anlamlı ve pozitif etkilediği, buna karşın Akdeniz (-0,9), Batı Karadeniz (-0,2), Doğu Karadeniz (-7,8) ve Güney Doğu Anadolu (-0,5) bölgelerinde anlamlı ve negatif etkilediği tespit edilmiştir. Diğer Ege, Orta Anadolu ve Orta Doğu Anadolu bölgelerinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Genelde teorik çerçevede ithalat ve ihracat işlemlerini kapsayan dış ticaret işlemlerinin vergi gelirlerini pozitif etkilemesi beklenmektedir. Fakat bu alanda yapılan diğer ampirik çalışmalarda da ithalat ve ihracatın vergi gelirlerine etkisi bakımından farklı sonuçlar alındığı görülmektedir.

Bu bulgular çerçevesinde iki temel çıkarım yapılabilir. İlki verimli bir şekilde kullanılacak kamu yatırım harcamaları vergi gelirlerini artırma yönünde etkili bir politika aracı olarak kullanılabilir. İkincisi bölgelere yapılan kamu yatırım harcamalarının vergi gelirlerini olumlu etkileme derecesi; bölgelere yapılan yatırımın ağırlıklı olduğu sektöre bağlı olduğu gibi, bölgelerde söz konusu olan kayıtdışı

ekonomi, yolsuzluk, güvenlik, kanunları yok sayma ve eğitim seviyesinin düşük olması gibi sosyal ve siyasal nedenlerin de etkili olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla özellikle sektörel çerçevede kamu yatırım harcamalarında verimliliği artırmak bölgesel gelişmişlik ve vergi gelirleri üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Bu bağlamda kamu yatırımlarında verimliliğin artırılması önem arz etmektedir. Kamu yatırımlarında verimliliğin artırılabilmesi için bazı öneriler yapılabilir. Bunlar şu şekildedir;

- Öncelikle kamu kesiminde ortaya çıkabilecek yolsuzlukların önlenmesinin oldukça önemli olduğu ifade edilebilir. Devletin yatırımlar konusunda etkili kararlar alabilmesi için kamu yatırım yönetimi ve proje değerlendirme gibi teknik uzmanlık gerektiren kurumlar oluşturmalı ve bu birimler güçlendirilerek bağımsız, doğru ve yerinde kararlar almaları sağlanmalıdır. Böylece kamu yatırım projelerinin değerlendirilmesi, seçilmesi ve yönetilmesi gibi işlemlerde adaletli, katı ve şeffaf olunmasının önü açılmış olur. Bu şekilde yolsuzlukların önüne geçilerek, kamu yatırımlarının daha üretken, öngörülebilir, verimli ve güvenilir olması sağlanabilir.

- Yatırımların verimliliği değerlendirilirken, yatırımlar için yapılan kamu harcamalarının ne şekilde finanse edildiği de hesaba katılmalıdır. Burada en etkili yöntemlerden birisi kamu yatırım harcamasının finansmanının verimsiz kamu harcamalarında kısıntıya gidilerek sağlanmasıdır. Ayrıca yapılan kamu yatırımlarının faydası uzun dönemde hissedildiği için harcamanın finansmanının tamamını vergilerle sadece o dönemde yaşayanlardan almak yerine, bir kısmını borçlanmaya giderek gelecekte bu yatırımlardan yararlanacak olanlara da yansıtmak daha adaletli olacaktır. Bu şekilde yapılan yatırımdan elde edilebilecek gelir ile yatırım uzun dönemde kendi kendini finanse edebilecek ve yapılan yatırımın bütçedeki yükü de hafifleyecektir.

- Kamu yatırım harcamalarının ekonomik gelişmelere ve dolayısıyla vergi gelirlerine olumlu yansımaları ekonomilerde mevcut olan kayıtdışılığın boyutuna göre değişmektedir. Başta imalat, hizmet ve tarım sektörleri olmak üzere ekonomilerde kayıtdışılığın boyutu arttıkça, yapılan yatırımların ekonomik etkileri yavaşlamaktadır. Özellikle, Türkiye’de tarım sektöründe kayıtdışı istihdam oranlarının % 80’den fazla olması, bu sektöre daha fazla yatırım yapılan bölgelerde vergi gelirlerinin olumlu yansımalarını azaltmaktadır. Yapılan çalışmalarda Türkiye’nin Doğusunda yer alan

bölgelerde Batıda yer alan bölgelere göre kayıtdışı boyutunun daha fazla olduğu görülmektedir. Bundan dolayı kayıtdışı ekonomi ile mücadele edilmesi de kamu yatırım harcamalarının vergi gelirlerine etkisini pozitif yönde etkileyecektir.

- Eğitim düzeyindeki artışın kayıtdışı istihdam ve vergi gelirleri üzerinde olumlu etkileri olduğu göze alınırsa, eğitime yapılacak olan verimli kamu yatırım harcamaları ile bölgelerin eğitim düzeyinin artırılması önerilebilir. Bu nedenle, özellikle Türkiye’de eğitim seviyesinin daha düşük olduğu Doğu bölgelerinde eğitim seviyesinin artırılması bu bölgelere yapılan kamu yatırımlarının verimliliğini artırarak, vergi gelirlerine daha pozitif yansımaya neden olabilir.

- Kamu yatırım harcamalarının vergi gelirlerini etkileme seviyesini belirleyen bir diğer faktör de bölgelerdeki terör olaylarının boyutudur. Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde terör olaylarının daha fazla olması kamu yatırım harcamalarının vergi gelirlerine yansımını olumsuz etkileyen faktörlerden birisi olarak düşünülebilir. Bu durumda terör olaylarının azalmasının kamu yatırımlarının verimliliğini arttıracığı ve bu durumun da vergi gelirlerine olumlu yansıtacağı ifade edilebilir.

Kaynakça

ABIAD Abduld, Davide FURCERİ, Petia TOPALOVA, “The Macroeconomic Effects of Public Investment: Evidence from Advanced Economies”, *IMF Working Paper*, WP.15/95, 2015, pp. 1-26.

ABRİGO Michael R.M., Sang-Hyop LEE, Donghyun PARK, “Human Capital Spending, Inequality, and Growth in Middle-Income Asia”, *Emerging Markets Finance & Trade*, V.54, I.6, 2018, pp. 1285-1303.

ADDİSON Tony, Jörgen LEVİN, “The Determinants of Tax Revenue in Sub-Saharan Africa”, *Nationell Konferens I Nationalekonomi*, Stockholm, 2012, pp. 1-12.

AGHION Philippe, Leah BOUSTAN, Caroline HOXBY, Jerome VANDENBUSSCHE, “The Causal Impact of Education on Economic Growth: Evidence from U.S.”, 2009, http://scholar.harvard.edu/files/aghion/files/causal_impact_of_education.pdf01.08.2017.

AĞCAKAYA Serpil, “Ülkemizde Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1980-2000)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10, 2003, ss. 215-226.

AHMED Qazi M., Sulaiman D. MOHAMMED, “Determinant of Tax Buoyancy: Empirical Evidence from Developing Countries”, *European Journal of Social Sciences*, V.13, N.3, 2010, pp. 408-414.

AKÇACI Taner, Esra Karapınar KOCAĞ, “Kamu Harcamalarının Enflasyonist Etkisinin Ekonometrik Analizi”, *International Journal of Social Science*, V.6, I.8, 2013, pp.1-18.

ALESİNA Alberto, Roberto PEROTTİ, “Income Distribution, Political Instability and Investment”, *European Economic Review*, V.40, I.6, 1994, pp. 1203-1228.

ALTUNÇ Ömer F., “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar”, *Yönetim Ve Ekonomi*, C.18, S.2, 2011, ss.145-157.

AL-YOUSIF Yousif Khalifa, “Education Expenditure and Economic Growth: Some Empirical Evidence from the GCC Countries”, *Journal of Developing Areas*, Vol. 42, No. 1, 2008, ss. 69-80.

ARROW Kenneth J., *Criteria For Social Investments*, J. Bowman (Edr.), Readings In The Economics of Education, Unesco, Paris, 1968.

ASCHAUER David Alan, “Is Public Expenditure Productive?”, *Journal of Monetary Economics*, V.23, I.2, 1989, pp. 177-200.

ATAÇ Beyhan, Engin ATAÇ, “Türkiye’de 1963-1991 Döneminde Personel, Eğitim, Sağlık ve Savunma Harcamalarının Analizi”, *9. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu*, Adana, Çukurova Üniversitesi, 1993, ss.15-54.

- ATAÇ Engin, “Kamu Harcamaları ve Sınıflandırması”, *Kamu Maliyesi*, 1.b., ed. Nezih Varcan - Tufan Çakır, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003, ss. 69-90.
- BAHL Roy W., “A Regression Approach to Tax Effort and Tax Ratio Analysis”, *IMF Staff Papers*, V.18, N.3, 1971, pp. 570-612.
- BAKARE A. S., Olubokun SANMÍ, “Health Care Expenditure and Economic Growth in Nigeria: An Empirical Study”, *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, V.2, I.2, 2011, pp.83-87.
- BAKARÍ Sayef, “The Relationship Between Export, Import, Domestic Investment and Economic Growth in Egypt: Empirical Analysis”, Munich Personal Repec Archive, No. 76627, 2016, pp. 1-13.
- BAKIRCI Fehim, Emine D. EKİNCİ, Tuba ŞAHİNOĞLU, “Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.18, S.2, 2014, ss.281-298.
- BALASSONE Fabrizio, Daniele FRANCO, “Public Investment, the Stability Pact and the Golden Rule”, *Fiscal Studies*, V.21, N.2, 2000, pp. 207-229.
- BALTAGÍ Badi H., *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley&Sons Ltd, 2005, p.1.
- BARRO Robert J., “Economic Growth in A Cross Section Countries”, *Quarterly Journal of Economics*, V.106, N.2, 1991, pp. 407–443.
- BARRO Robert J., “Inequality, Growth, and Investment”, *NBER Working Paper*, No: 7038, 1999.
- BAŞAR Selim, Serkan KÜNÜ, Gürkan BOZMA, “Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 2016, s.189-204.
- BAYRAKTUTAN Yusuf, İbrahim ARSLAN, “Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ko-Entegrasyon Analizi (1980-2006)”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.10, S.14, 2008, ss. 1-12.
- BERG Andrew, Rafael PORTILLO, Shu-Chun S. YANG, Lus-Felipe ZANNA, “Public Investment in Resource-Abundant Developing Countries”, *IMF Economic Review*, V.61, N.1, 2013, pp. 92-129.
- BOSE Niloy, M. Emranul HAQUE, Denise OSBORN, “Public Expenditure and Economic Growth: A Disaggregated Analysis For Developing Countries”, *The Manchester School*, V.75, I.5, 2007, pp. 533-556.

BÖLÜKBAŞI Ömer Faruk, *Çok Boyutlu Panel Veri Modelleri: Firma Karakteristiklerinin Sermaye Yapısı Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

BÜMKO, “Bütçe Gider Gelir - Gerçekleşmeleri (1924-2016)”, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>, (U.T. 10.10.2018).

CAMERON A. Colin, Pravin K. TRİVEDİ, *Microeconometrics Methods and Applications*, New York: Cambridge University Press, 2005.

CAMİNAL Ramon, “Personal Redistribution and The Regional Allocation of Public Investment”, *Regional Science and Urban Economics*, V.34, I.1, 2004, pp.55-69.

CANH Nguyen Thi, Nguyen Anh PHONG, “Effect of Public Investment on Private Investment and Economic Growth: Evidence From Vietnam by Economic Industries”, *Applied Economics and Finance*, V.5, N.2, 2018, pp. 95-110.

CARRERA Jaime A., María J. F. SERÉN, Baltasar MANZANO, “Macroeconomic Effects Of The Regional Allocation Of Public Capital Formation”, *Regional Science and Urban Economics*, N.39, 2009, pp.563–574.

CASTRO Gerardo Á., Diana B. R. CAMARILLO, “Determinants of Tax Revenue in OECD Countries Over the Period 2001–2011”, *Contaduría y Administración*, V.59, I.3, 2014, pp. 35-59.

CHAKRABORTY Shankha, Era DABLA-NORRIS, “The Quality of Public Investment”, *IMF Working Paper*, No. 09/154, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/The-Quality-of-Public-Investment-23110>.

CHAUDHRY Imran Sharif, Farzana MUNİR, “Determinants of Low Tax Revenue in Pakistan”, *Pakistan Journal of Social Sciences*, V.30, N.2, 2010, pp. 439-452.

CHELLIAH Raja J., “Trends in Taxation in Developing Countries”, *Staff Papers (International Monetary Fund)*, V.18, N.2, 1971, pp. 254-331.

CHU Ke-young, Hamid R. DAVOODİ, Sanjeev GUPTA, “Income Distribution and Tax and Government Social Spending Policies in Developing Countries”, *Working Paper*, No. 00/62, 2000.

COELLI Timothy J., D.S. Prasada RAO, Christopher J. O'DONNELL, G. Edward BATTESE, *An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis*, Second Edition, United States of America: Springer, 2005.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yatırım Programı Başlangıç Ödeneği, [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yatirimlarin_illereGoreDagilimi_07112018.xlsx,\(02.02.2019\).](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yatirimlarin_illereGoreDagilimi_07112018.xlsx,(02.02.2019).)

ÇAKERRİ Lorena, Migena PETANAJ, Oltiana MUHARREMİ, “The Effect of Government Expenditures on Economic Growth. the Case of Albania”, *European Journal of Social Sciences Education and Research*, V.1, I.2, 2014, pp. 242-254.

ÇALIŞKAN Zafer, “OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S.34, 2009, ss. 117-137.

ÇELİK Necmettin, “Yapısal Kırımlar Altında Kamu-Özel Kesim Yatırım Harcamaları İlişkisi”, *Yönetim Ve Ekonomi*, C.23, S.3, 2016, ss. 653-669.

ÇETİN Murat, Eyyup ECEVİT, “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2010, ss. 166-182.

DABLA-NORRİS Era,Jim BRUMBY, Annette KYOBE, Zac MİLLS, Chris PAPAGEORGİOU “Investing in Public Investment: An Index of Public Investment Efficiency”, *IMF Working Paper, Journal of Economic Growth*, WP/11/37, 2011, pp. 3.

DEĞER Mustafa Kemal, Muharrem Akın DOĞANAY “Ekonomik Büyüme Üzerinde Altyapı Yatırımlarının Etkisi: Seçilmiş Ülke Grupları İçin Panel Veri Analizleri (1994-2013)”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, C.11, S.3, 2015, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/paradoks/article/view/5000160145>.

DEHN Jan, “Private Investment in Developing Countries: The Effects of Commodity Shocks and Uncertainty”, *Centre for the Study of African Economies*, University of Oxford, WPS/2000-11.

DEMETRIADES Panicos, Theofanis MAMUNEAS, “Intertemporal Output and Employment Effects of Public Infrastructure Capital: Evidence From 12 OECD Economies”, *The Economic Journal*, V.110, I.465, 2000, pp. 687-712.

DENİZ Nuray, “İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yatırım Bütçesinin Etkin Yönetimi ve Türkiye İçin Model Önerisi” *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Ankara, 2007.

DEVİREN Nursen V., Tarık DURAN, “Türkiye’de Düzey 3 Bölgesi Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi (VZA) Yöntemiyle Ölçülmesi: Aydın, Denizli Ve Muğla İlleri Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.65, 2018, ss. 262-277.

DOĞAN Ebül M., Ali SHAHINPOUR, Khadijeh AGHAPOUR, “İran’da Gelir Dağılımı Üzerine Doğrudan Yabancı Yatırımın Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.17, S.3, 2013, ss. 377-388.

DREZGIĆ Sasa, “Public Investments and Regional Income Convergence: Empirical Analysis of Croatian Regions”, *Social Research*, N. 3, V.24, 2011, pp. 43-55.

EASTERLY William, Sergio REBELO, “Fiscal Policy and Economic Growth: An Empirical Investigation”, *NBER Discussion Paper*, N.4499, 1993.

EDİZDOĞAN Nihat, Özhan ÇETİNKAYA, Erhan GÜMÜŞ, *Kamu Maliyesi*, 8. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.

EKİCİ Mehmet Sena, “Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.30, 2009, ss. 200-223.

ERDEM Metin, Doğan ŞENYÜZ, İsmail TATLIOĞLU, *Kamu Maliyesi*, 12. b., Bursa: Ekin Yayın, 2017.

ERDEN Lütfi, Hatice Karaçay ÇAKMAK, “Türkiye’de Yerel Kalkınma ve Devletin Rolü: Bir Yöresel Panel Veri Analizi”, *H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, C.23, S.2, 2005, ss. 13-32.

ESTACHE Antonio, Elena IANCHOVICHINA, Robert BACON, Ilhem SALAMON, “Short-Run Employment Effects of Infrastructure Investment”, *Infrastructure and Employment Creation in the Middle East and North Africa*, 2013, pp. 29-59.

EUR-LEX, “Regulation (EC) No 1059/2003 of The European Parliament and of The Council”, 2003, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2003R1059:20070302:EN:P> DF, (20.03.2019).

FUENTE Angel de la, “Second-Best Redistribution Through Public Investment: A Characterization, An Empirical Test and An Application to the Case of Spain”, *Regional Science and Urban Economics*, V.34, I.5, 2004, pp. 489-503.

GENÇ Ömür, ErdalERTUĞRUL, *Altyapı Yatırımlarının Finansmanı*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, 2007.

GERÇEK Adnan, *Kamu Alacaklarının Tahsil Hukuku*, 5. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.

GİB, Bütçe Gelirleri (1923-2017), http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm, (05.11.2018).

GİB, Genel Bütçe Vergi Tahsilatı (1923-2017), http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm, (10.11.2018).

GİB, GSYH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yüğü (2002-2017). http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_2.xls.htm, (10.12.2018).

GİRAY Filiz, *Maliye Tarihi*, 7. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık, 2018.

GİRAY Filiz, *Vergi Teşvikleri Sistemi ve Uygulamaları*, 4. Baskı, Bursa: Dora Yayın, 2019.

GOBACHEW Neway, Kenenisa Lemie DEBELA, Woldemicael SHİBİRÜ, “Determinants of Tax Revenue in Ethiopia”, *Economics*, V.6, N.6, 2017, pp. 58-64.

GOLDİN Claudia, “Human Capital”, *Handbook of Cliometrics*, ed. Claude Diebolt and Michael Hauptert, 2014.

GRAMLICH Edward M., “Infrastructure Investment: A Review Essay”, *Journal of Economic Literature*, V.32, I.3, 1994, pp. 1176-1196.

GUPTA Abhijit Sen, “Determinants of Tax Revenue Efforts in Developing Countries”, *IMF Working Paper*, WP/07/184, 2007, pp. 1-42.

GÜLER Hünkar, Ekrem TOPARLAK, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Vergi Politikalarının Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi”, *İstanbul Journal of Economics*, C.68, 2018, s. 161-179.

HANSEN Niles M., “The Structure and Determinants of Local public Investment Expenditures”, *The Review of Economics and Statics*, V.47, N.2, 1965, pp. 150-162.

HANUSHEK, Eric A., WÖBMANN Ludger, “Education and Economic Growth” *International Encyclopedia of Education*, V. 2, 2010, ss. 245-252.

HEREKMAN Aykut, *Kamu Maliyesi*, Cilt: 1, Ankara: Sevinç Matbaası, 1996.

HOOPER Emma, Sanjay PETERS, Patrick A. PİNTUS, “The Causal Effect of Infrastructure Investments on Income Inequality: Evidence from US States”, *Working Papers*, N.1, 2018, pp. 1-36.

How To Improve Public Investment Efficiency In Ukraine?, *Institute For Economic Research And Policy Consulting In Ukraine German Advisory Group On Economic Reform*, https://www.ios-regensburg.de/fileadmin/doc/Frensch/Frensch_how_to_improve.pdf, Ulaşım tarihi: 08.08.2018.

HSİAO Cheng, *Analysis of Panel Data*, Second Edition, New York: Cambridge University Press, 2003.

International Monetary Fund, “Making Public Investment More Efficient”, June 2015, <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2015/061115.pdf>, (10.10.2019).

International Monetary Fund, “The IMF and Infrastructure Governance”, <https://www.imf.org/external/np/fad/publicinvestment/>, (15.11.2019).

International Monetary Fund, "Improving Public Investment Efficiency In The G-20", 2015, <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2015/090115.pdf>, (15.12.2017).

JAVİD Attiya Y., Umaima ARİF, "Analysis of Revenue Potential and Revenue Effort in Developing Asian Countries", *The Pakistan Development Review*, V.51, N.4, 2012, pp. 365-380.

JONG Jasper de, Marien FERDİNANDUSSE, Josip FUNDA, Igor VETLOV "The Effect Of Public Investment In Europe: A Model-Based Assessment", *Working Paper Series*, No: 2021, 2017, pp. 36.

KABALCI Metin, Gözde METİN, "İl ve Bölgelere Göre Eğitim Düzeyi Göstergeleri", 2015, ss. 278-282, http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem7_34.pdf, (20.09.2019).

KALEM Ali, *Türkiye'deki Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarına Etkisinin İncelenmesi*, (Uzmanlık Tezi), TC Kalkınma Bakanlığı, Yatırım Programlama, İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 2015.

Kalkınma Bakanlığı, "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)", Ankara, 2013, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_8_diger/tckb_sege_2013.pdf, (13.03.2019).

Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2015), 2015. <http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/ilozet.html>, (10.02.2018).

Kalkınma Bakanlığı, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı. <http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/ilozet.html>, (11.05.2018).

KAMADA Kimiyoshi, Nobuhiro OKUNO, Ritsuko FUTAGAMI, "Decisions on Regional Allocation of Public Investment: The Case of Japan", *Applied Economics Letters*, V.5, I.8, 1998, pp. 503-506.

KANCA Osman C., Metin BAYRAK, "Kamu Harcamaları Bileşenleri İle İşsizlik Arasındaki İlişki (Türkiye Örneği)", *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 2015, s.55-74.

KAR Muhsin, Sami TABAN, "Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.58, S.3, 2003, ss. 145-169.

KARA Mehmet A., Seyhan TAŞ, "Ulaştırma ve Haberleşme Altyapısının Bölgesel Kalkınmaya Katkısı ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Maliye Dergisi*, S.163, 2012, ss. 468-480.

KARABULUT Recep, Kudbeddin ŞEKER, “Belirlenmiş Değişkenlerin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23, S.3, 2018, ss. 1049-1070.

KATAOKA Mitsuhiko, “Effect Of Public Investment On The Regional Economies In Postwar Japan”, *Review of Urban & Regional Development Studies*, V.17, I.2, 2005, pp. 115-139.

KATO Ryuta Ray, “Government Deficit, Public Investment, and Public Capital in the Transition to an Aging Japan”, *Journal of the Japanese and International Economies*, V.16, I.4, 2002, pp.462-491.

KEPENEK Yakup, Nurhan YENTÜRK, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

KESİK Ahmet, “Ekonominin Genel Dengesi İçinde Kamu Yatırımlarının Yapısı ve Gelişimi”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Seri:49, 2006, ss.186-207.

KEYNES John Maynard, “The General Theory of Employment, Interest, and Money”, 2003, <http://cas.umkc.edu/economics/people/facultypages/kregel/courses/econ645/winter2011/generaltheory.pdf>. (02.10.2018).

KILIÇBAY Ahmet, *İktisadın Prensipleri*, Ankara: Kalite Matbaası, 1976.

KÖKLÜ Ummuhan, Güner TUNCER, “Kamu Yatırımlarında Bölgesel Farklılaşma: Türkiye Örneği”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C.7, S.18, 2016, ss.238-252.

KUCHARČÍKOVÁ Alþbeta, “Human Capital-Defintions and Approaches”, *Human Resources Management & Ergonomics*, V.5, 2011, pp. 60-70.

LEEPER Eric M., Todd B. WALKER, Shu-Chun S. YANG, “Government Investment And Fiscal Stimulus”, *Journal of Monetary Economic*, Vol. 57, I. 8, 2010, pp. 1000–1012.

LİGTHART Jenny E., “Public Capital and Output Growth in Portugal: An Empirical Analysis”, *IMF Working Paper No. 00/11*, 2000, pp. 2-37.

LOTZ Jørgen R., Elliott R. MORSS, “Measuring "Tax Effort" in Developing Countries”, *Staff Papers (International Monetary Fund)*, V.14, N.3, 1967, pp. 478-499.

MAKGATHO Mathane, “Public Investment and Provincial Inequality in South Africa”, 2016, http://macro.soc.uoc.gr/docs/Year/2017/papers/paper_2_136.pdf, (10.09.2018).

MALİYE BAKANLIĞI, “Performans Esaslı Bütçeleme Rehberi (Pilot Kurumlar İçin Taslak)”, *BUMKO*, Aralık 2004,

[https://www.sgb.gov.tr/Mevzuat/Rehber/Performans%20Esasl%C4%B1%20B%C3%B Ct%C3%A7eleme%20Rehberi%20\(Aral%C4%B1k%202004\).pdf](https://www.sgb.gov.tr/Mevzuat/Rehber/Performans%20Esasl%C4%B1%20B%C3%B Ct%C3%A7eleme%20Rehberi%20(Aral%C4%B1k%202004).pdf), (15.07.2018).

MALLICK Lingaraj, Pradeep K. DAS, Kalandi C. PRADHAN, “Impact of Educational Expenditure on Economic Growth in Major Asian Countries: Evidence From Econometric Analysis”, *Theoretical and Applied Economics*, V.23, N.2, 2016, pp. 173-186.

MANGA Müge, Harun BAL, Neşe ALGAN, Ediz D. KANDIR, “Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 24, S. 1, 2015, ss. 45-60.

MARGLİN Stephen A., “The Opportunity Costs of Public Investment”, *Quarterly Journal of Economics*, V.77, I.2, 1963, pp. 274-289.

MİLLER Mark, Shakira MUSTAPHA, “Public Investment Management A Public Financial Management Introductory Guide”, *ODI Report*, November 2016, pp. 1-24.

MOHSEN Adel S., “The Relationship Between Trade Openness And Investment In Syria”, *Hyperion Economic Journal*, V.3, I.2, 2015, pp.14-23.

MUHARREMİ Oltiana, Filloreta MADANI, Erald PELARI, “Tax Evasion and Set Backs of the Shadow Economy in Albania”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, V.5, N.13, 2014, pp. 398-408.

MUIBİ Saibu Olufemi, Olatunbosun O. SİNBO, “Macroeconomic Determinants of Tax Revenue in Nigeria (1970 2011)”, *World Applied Sciences Journal*, V.28, I.1, 2013, pp. 27-35.

NADAROĞLU Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, 9. b., İstanbul: Beta Basımevi, 1996.

NANNAN Yu, Mi JIANİNG, “Public İnfrastructure İvestment, Economic Growth and Policy Choice: Evidence From China”, *Crisis Management in the Time of Changing World*, 2012, pp. 141-147, https://www.atlantispress.com/php/download_paper.php?id=2904, (10.03.2018).

NARGELEÇEKENLER Mehmet, “Hisse Senedi Fiyatları ve Fiyat/Kazanç Oranı İlişkisi: Panel Verilerle Sektörel Bir Analiz”, *Business and Economics Research Journal*, V.2, N.2, 2011, ss. 165-184.

NARGELEÇEKENLER Mehmet, *Makroekonomik Ve Finansal Serilerin Ekonometrik Analizi: Panel Veri Yaklaşımı*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

NEZHAD Mansour Z., Majid S. ANSARI, Mahvash MORADI, “Determinants of Tax Revenue: Does Liberalization Boost or Decline It”, *Journal of Economic Cooperation and Development*, V. 37, N.2, 2016, pp. 103-126.

ODEDOKUN M.O., “Relative Effects of Public Versus Private Investment Spending on Economic Efficiency and Growth in Developing Countries”, *Applied Economics*, V.29, I.10, 1997, pp. 1325-1336.

OECD, “Education at a Glance 2015: OECD Indicators”, *OECD Publishing*, 2015, <http://www.oecd.org/education/education-at-a-glance-2015.htm>, (10.12.2017).

OECD, “Recommendation of the Council on Effective Public Investment Across Levels of Government”, 2014, <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Principles-Public-Investment.pdf>, (05.10.2018).

OECD, “Revenue Statistics 2018 Tax revenue trends in the OECD”, 2018, <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/revenue-statistics-highlights-brochure.pdf>, (10.01.2019).

OKTAYER Nagihan, Nazan SUSAM, “Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.22, S.1, 2008, ss. 145-164.

OKUNO Nobuhiro, Akira YAKITA, “Public Investment and Income Distribution: a Note”, *Quarterly Journal of Economics*, V.96, I.1, 1981, pp. 171-176.

ORTİZ-OSPINA Esteban, Max ROSER, “Taxation, *Our World in Data*, <https://ourworldindata.org/taxation>, (02.11.2019).

ÖNDER A.Özlem, Ertuğrul DELİKTAŞ, Metin KARADAĞ, “The Impact of Public Capital Stock on Regional Convergence in Turkey”, *European Planning Studies*, V.18, I.7, 2010, pp. 1041-1055.

ÖNER Erdoğan, “Türkiye’de Bütçe Harcamalarının Genel Bir Değerlendirilmesi”, 9. *Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu*, Adana, Çukurova Üniversitesi, 1993, ss. 237-280.

ÖZMEN İbrahim, “Tarihsel Olarak Vergi Gelirlerinin Belirleyicileri ve BRIC-T Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

ÖZPENÇE Aylin İdikut, “Türkiye’de 1980 Sonrası Kamu Harcamaları, Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.28, 2017, ss.31-41.

ÖZTÜRK Lütfü, “Kamu Yatırımları ve Bölgesel Eşitsizlik: Bir Nedensellik Analizi, 1975-2001”, *Ege Akademik Bakış*, C.12, S.4, 2012, ss.487-495.

- ÖZTÜRK Nazım, *Kamu Ekonomisi*, 2.b.,Bursa: Ekin Yayınevi, 2016.
- ÖZTÜRK Nazım, *Kamu Maliyesi*, 2. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2015.
- PATNAİK İla, D.K. JOSHI, “Inflation, Investment and Growth: the Role of Macroeconomic Policy in India”, *Management for Asia and the Pacific*, 1998,pp. 33-63.
- PAZARLIOĞLU M. Vedat, Özlem KİREN GÜRLER, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C.44, S.508, 2007, ss.35-43.
- PEACOCK Alan T., Jack WISEMAN, “The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom”, *National Bureau of Economic Research*, 1961, <http://papers.nber.org/books/peac61-1> (15.09.2018).
- PEHLİVAN Osman, *Kamu Maliyesi*, Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2016.
- PEREİRA Alfredo M., Jorge M. ANDRAZ, “Public Investment in Transportation Infrastructures and Regional Asymmetries in Portugal”, *The Annals of Regional Science*, V. 40, I.4, 2006, pp. 803-817.
- PINAR Abuzer, *Maliye Politikası*, 3. b., Ankara: Naturel Yayıncılık, 2010.
- PİGOU Arthur C., *A Study in Public Finance*, London: Read Books, 2006.
- POLAT Efdal, “Türkiye’de Düzey - 2 Bölgeleri Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi”, *Yayınlanmış Doktora Tezi*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- RAMÍREZ Miguel D., “Public and Private Investment in Mexico, 1950-90: An Empirical Analysis” *Southern Economic Journal*, V.61, I.1, 1994, pp. 1-17.
- RUGGERİ Giuseppe, “Public Expenditure Incidence Analysis”, *Public Expenditure Analysis*, ed. Anwar Shah, Washington: The World Bank, 2005, pp. 1-32.
- SAĞBAŞ İsa, Naci Tolga SARUÇ, “Türkiye’de Bölgesel Vergi Yüküne Formül Yöntemiyle Vergi Tahsisi İle Farklı Bir Bakış”, *29. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2014, ss. 505-517.
- SAĞDIÇ Ersin Nail, “Vergi Gelirlerini Belirleyen Faktörlerin Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- SANCAR Cenap, Canan SANCAR, Melike ATAY POLAT, “Bölgesel Kamu Yatırım Harcamaları İstihdam Yaratmada Etkin Midir? (Tr90 Alt Bölgesi Örneği)”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C.7, S.18, 2016.

SCHNEIDER Friedrich, Dominik ENSTE, “Shadow Economies Around The World – Size, Causes and Consequences”, CESifo Working Paper, No. 196, 2000, pp. 1-71.

SCHNEIDER Friedrich, Kausik CHAUDHURİ, Sumana CHATTERJEE, “The Size and Development of the Indian Shadow Economy and a Comparison with other 18 Asian Countries: an Empirical Investigation”, *Working Paper*, No. 0302, 2003, pp.1-33.

SCHWARTZ Gerd, “Making Public Investment More Efficient”, *Tokyo Fiscal Forum*, 2015, (http://www.mof.go.jp/pri/research/seminar/fy2015/tff2015_s4_01.pdf), Son erişim tarihi: 10.11.2017.

SELİM Sibel, O. Murat KOÇTÜRK, Pınar ERYİĞİT, “Türkiye’de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi”, *Ege Akademik Bakış*, C.14, S.4, 2014, s.661-673.

SEVER Erşan, Murat DEMİR, “Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.2, S.1, 2007, ss. 47-63.

SEVÜKTEKİN Mustafa, Mehmet ÇINAR, *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı*, 5. b., Bursa: Dora Yayıncılık, 2017.

SHAH Anwar, Public Expenditure Analysis, The World Bank, Public Sector Governance And Accountability Series, 2005, <http://siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/PublicExpenditureAnalysis.pdf>, (15.09.2018).

Sosyal Güvenlik Kurumu, *Kayıtdışı İstihdam Oranı*, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani, (10.09.2019).

SRİTHONGRUNG Arwiphawee, Kenneth A. KRİZ, “From Public Infrastructure To National Economic Growth: Do Systematic Investment Practices Matter?”, *International Public Management Review*, V.13, I.2, 2012, pp. 19-50.

STEVENS Philip, Martin WEALE, “Education and Economic Growth”, *National Institute of Economic and Social Research*, London: No. 2, 2003, <https://pdfs.semanticscholar.org/9a26/912a063516f9082499f58c6bdb3d82559482.pdf>, (07.03.2018).

STOTSKY Janet G., Asegedech WoldeMARIAM, “Tax Effort in Sub-Saharan Africa”, *IMF Working Paper*, No. 97/107, 1997, pp. 1-57.

ŞAHBAZ Ahmet, “Sabit Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.7, S.1, 2014, ss. 1-12.

ŞAHİN Dilek, “Farklı Gelir Gruplarındaki Ülkelerde Tasarrufların Belirleyici: Panel Veri Analizi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, C.19, 2017, ss. 133-148.

ŞENGÜL Ümran, Seyedhadi ESLEMİAN, Miraç EREN, “Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.11, S.21, 2013, ss. 75-99.

T.C. Resmi Gazete, 20/8/2002 Tarihli ve 2002/4706 Sayılı Kararnamenin Eki, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm>, (U.T. 05.09.2018).

TAN Bilge K., Merter MERT, Zeynel A. ÖZDEMİR, “Kamu Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişisine Bir Bakış: Türkiye, 1969-2003”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.25, S.1, 2010, ss. 25-39.

TANZI Vito, “Structural Factors and Tax Revenue in Developing Countries: A Decade of Evidence”, *Open Economies: Structural Adjustment and Agriculture*, Ed: Ian Goldin , L.Alan Winters, University of Birmingham, 1992, pp. 262-281.

TATOĞLU Ferda Yerdelen, *İleri Panel Veri Analizi*, 2. b, İstanbul: Beta Yayın, 2013.

TATOĞLU Ferda Yerdelen, *Panel Veri Ekonometrisi*, 3. b., İstanbul: Beta Yayın, 2016.

TEKİN Ahmet, “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, 2006, ss. 301-316.

TOİGO Pietro, Robert WOODS, “Public Investment in the United Kingdom”, *OECD Journal on Budgeting*, V. 6, N. 4, 2006, pp. 63-102.

TOKATLIOĞLU Mircan, Ufuk SELEN, *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.

TOPAL Mehmet H., “Türkiye’de Kamu Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkisi: Bölgesel Bir Analiz (2004-2016)”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, C. 6, S. 12, 2017, s. 186-204.

TUNCER İsmail, Cihan YÜKSEL, “Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi”, *Kamu Ekonomisi*, ed. Abdulkadir Kökocak, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011, ss. 213-274.

TURNOVSKY Stephen J., “Economic Growth and Inequality: The Role of Public Investment”, *Journal of Economic Dynamics & Control*, N.61, 2015, pp. 204-221.

TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27587>, (05.09.2018).

TÜİK, Temel İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (10.12.2018).

TÜRK İsmail, *Kamu Maliyesi*, 7. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2008.

ULUSOY Ahmet, *Maliye Politikası*, 7. b., Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2013.

ULUSOY Ahmet, Necdet YİĞİT, “Türkiye’de Kamu Harcamaları Enflasyon İlişkisinin Ampirik Analizi: 1990-2015 Dönemi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.12, 2016, ss.375-390.

UZAY Nışfet, “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 19, S.1, 2002, ss. 151-172.

VAN BON Nguyen, “Inflation and the public Investment: Growth Relationship in Vietnam”, *Journal of Asian Business and Economic Studies*, V.25, I.1, 2018, pp. 50-67.

VELAJ Entela, Llambi PRENDI, “Tax Revenue - The Determinant Factors- The Case of Albania”, *European Scientific Journal*, V.1, 2014, pp. 526-531.

VOUSINAS Georgios L., “Shadow Economy and Tax Evasion. The Achilles Heel of Greek Economy. Determinants, Effects and Policy Proposals”, *Journal of Money Laundering Control*, V.20, I.4, 2017, pp. 386-404.

WAİ, U. Tun, Chorng-huey WONG, “Determinants of Private Investment in Developing Countries”, *Journal of Development Studies*, V.19, 1982, pp. 19-36.

WARMEDİNGER Thomas, Cristina ChecheritaWESTPHAL, Pablo Hernández DE COS, “Fiscal Multipliers And Beyond”, *ECB Occasional Paper*, No. 162, 2015, (<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbop162.en.pdf>), 01.11.2017.

WOOLDRIDGE Jeffrey M., *Introductory Econometrics A Modern Approach*, Fifth Edition, South-Western Cengage Learning, 2013, p. 448.

YAVUZ Nilgün Ç., “Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1990-1 / 2000-İv)”, *Kamu-İş*, C.6, S.2, 2001, s. 1-18.

YAZAN Ömer, *Muhasebe Bilgi Kalitesi Açısından Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kazanç Yönetimi ve Finansal Performans İlişkisi*, (Doktora Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

YILDIRIM Jülide, “Regional Policy and Economic Convergence in Turkey: a Spatial Data Analysis”, *18th European Advanced Studies Institute in Regional Science*, 2005, pp. 1-13.

YILMAZER Mine, Hüseyin AKTAŞ, Mahmut KARGIN, Bernur AÇIKGÖZ, “Türkiye’de İllere Göre Kamu Yatırımlarının Etkinliği, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.8, S.2, 2006, ss. 53-80.

YÜCE Mehmet, “Türkiye’de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı”, *Bilig*, S.23, 2002, s. 1-38.

ZHANG Xiaobo, Shenggen FAN, “Public Investment and Regional Inequality in Rural China”, *Agricultural Economics*, V.30, I.2, 2004, pp. 89-100.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Özgür Mustafa		ÖMÜR
Doğum Yeri ve Yılı	İstanbul		09.11.1983
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		İleri Seviye
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1997	2000	Ankara Mustafa Kemal Lisesi
Lisans	2001	2006	Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Maliye
Yüksek Lisans	2006	2010	Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye
Doktora	2016	-	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Teorisi
Mesleği	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1. Öğretim Görevlisi	2008	Devam	Giresun Üniversitesi Alucra Turan Bulutcu MYO Maliye Programı
Yayımlar: (Makale)	<p>OMUR Özgür Mustafa & GİRAY Filiz (2016), "Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Eğitim Hizmeti ve Harcamaları: Türkiye ve Diğer OECD Ülkeleri Karşılaştırması", <i>Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, 14(4), 129-159.</p> <p>GİRAY Filiz & ÖMÜR Özgür Mustafa (2016), "Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinde Vergi Teşvikleri ve Etkinliği Türkiye Uygulaması", <i>Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, 7(2), 31-51.</p> <p>ÖMÜR Özgür Mustafa & GERÇEK Adnan (2017), "Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması", <i>Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, 15(2), 197-216.</p> <p>ÖMÜR Özgür Mustafa & BELLİKLİ Uğur (2019), Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Sosyal Faktörlerin Vergi Tahsilat Oranları İle İlişkisi: Doğu Karadeniz Bölgesindeki Seçilmiş İllerde Bir Araştırma, <i>Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, 17(2), 241-266.</p> <p>GİRAY Filiz & ÖMÜR Özgür Mustafa (2019), "Veraset ve İntikal Vergisinde Mali ve Sosyal Fonksiyonlara Aykırı Olan Vergi Harcamaları" <i>Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i>, 12(1), 72-82.</p> <p>ÖMÜR Özgür Mustafa, BELLİKLİ Uğur (2018), TÜMER Özlem (2018). "Maliye Bilim İnsanlarının Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçağı Hakkındaki Düşünceleri, Maliye Araştırmaları 2, Ekin Yayınevi.</p> <p>GİRAY Filiz & ÖMÜR Özgür Mustafa (2019), "Türkiye'de GSYH'nin Vergi Gelirlerine Etkisi: Doğu Marmara Bölgesine İlişkin Panel Veri Analizi", <i>Yeni Ekonomik Trendler ve İş Fırsatları</i>, Ekin Yayınevi.</p>		
(Kitap Bölümü)			
Diğer: (Bildiri)	<p>GİRAY Filiz, OMUR Özgür Mustafa (2018), "Veraset ve İntikal Vergisinde Adalet İlkesine Aykırı Vergi Harcamalarının Analizi", 33. Uluslararası Maliye Sempozyumu. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum)</p> <p>ÖMÜR Özgür Mustafa, BELLİKLİ Uğur, TÜMER Özlem (2018). "Maliye Bilim İnsanlarının Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçağı Hakkındaki Düşünceleri", 33. Uluslararası Maliye Sempozyumu, (Özet Bildiri/Sözlü Sunum)</p> <p>GİRAY Filiz, ÖMÜR Özgür Mustafa (2018), "Türk Gelir Vergisinde Artan Oranlı Tarife Yapısının OECD Ülkeleri İle Karşılaştırma" İzmir Uluslararası İktisadi İdari Bilimler Kongresi, (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>GİRAY Filiz, ÖMÜR Özgür Mustafa (2018). "Türkiye'de Kamu Yatırım Harcamalarının İhracat Gelirleri Üzerine Etkisi: Batı Anadolu Bölgesi Örneği" İzmir Uluslararası İktisadi İdari Bilimler Kongresi, (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>GİRAY Filiz, ÖMÜR Özgür Mustafa (2019), "Türkiye'de GSYH'nin Vergi Gelirlerine Etkisi: Doğu Marmara Bölgesine İlişkin Panel Veri Analizi", ICEB 2019, Bursa, (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).</p>		
İletişim (e-posta):	ozgur.omur@giresun.edu.tr		
Tarih	23.01.2020		
İmza			
Adı Soyadı	Özgür Mustafa ÖMÜR		